وَمَآ اُبَرِّئُ نَفْسِیْ ۚ اِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌۢ بِالسُّوْٓءِ

تے ہوں اپݨاں نفس ناں ''برئ'' نیہنہ کہتو نفس تے یقیناً بُرا کماں ہی غو رستو دسے

اِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّیْ ؕ اِنَّ رَبِّیْ غَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ ﴿۵۳﴾

سوائے اس نفس غے جس ور میرو رب رحم کرے، بیشک میرو رب بڑو معاف کرن آلو مُچ مہربان ہے (۴۲)

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُوْنِیْ بِهٖۤ اَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِیْ ۚ فَلَمَّا

تے بادشاہ نے کہیو: جے تم یوسفؑ ناں میرے کوٹے لیاؤ! ہوں انھاں ناں خاص اپݨاں واسطے رکھوں غو فر جسویلے

كَلَّمَهٗ قَالَ اِنَّكَ الْیَوْمَ لَدَیْنَا مَكِیْنٌ اَمِیْنٌ ﴿۵۴﴾ قَالَ

اس نے انھاں ناݪ گل کی کہیو: جے تم اج تیں مھارے نزدیک بڑی عزت آلا، امانتدار ہیں؛ یوسفؑ نے فرمایو:

اجْعَلْنِیْ عَلٰی خَزَآىِٕنِ الْاَرْضِ ۚ اِنِّیْ حَفِیْظٌ عَلِیْمٌ ﴿۵۵﴾

تم مناں ملک غا خزاناں ور متعین کر دیو ہوں حفاظت کرن آلو خوب جاݨن آلو ہوں (۴۳)

وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِیُوْسُفَ فِی الْاَرْضِ ۚ یَتَبَوَّاُ مِنْهَا

تے اسے راہم نے یوسفؑ غا پیر (مصر غی) زمین ماں پکا کر چھوڑیا ویہہ اس ملک ماں جت چاہویں

حَیْثُ یَشَآءُ ؕ نُصِیْبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَّشَآءُ وَلَا نُضِیْعُ

تھا رہینہ تھا، ہم جس ور چاہواں اپݨی رحمت کر چھوڑاں تے ہم نیکی کرن آلاں غو

اَجْرَ الْمُحْسِنِیْنَ ﴿۵۶﴾ وَلَاَجْرُ الْاٰخِرَةِ خَیْرٌ لِّلَّذِیْنَ اٰمَنُوْا

ثواب کدے ضائع نیہنہ کرتا؛ تے آخرت غو ثواب مُچ ہی سرس ہے، انھاں لوکاں واسطے جھڑا ایمان لیایا

وَكَانُوْا یَتَّقُوْنَ ﴿۵۷﴾ وَجَآءَ اِخْوَةُ یُوْسُفَ فَدَخَلُوْا عَلَیْهِ

تے انھاں نے پرہیزگاری اختیار کی (۴۴) تے یوسفؑ غا پہائی (مصر ماں) آیا تے ویہہ انھاں کوٹے پج گیا،

فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهٗ مُنْكِرُوْنَ ﴿۵۸﴾ وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ

فر یوسفؑ نے تے ویہہ پچھاݨ لیا ور ویہہ انھاں ناں نیہنہ سیاݨ سکیا (۴۵) تے جسویلے یوسفؑ نے انھاں غو سمان تیار کروا

قَالَ ائْتُوْنِیْ بِاَخٍ لَّكُمْ مِّنْ اَبِیْكُمْ ۚ اَلَا تَرَوْنَ اَنِّیْۤ اُوْفِی

چھوڑیو، فرمایو: تم (ہُݨ) میرے کوٹے اپݨاں اس پہائی ناں وی لیاؤ جھڑو باپ دروں تھارو پہائی ہے کیوں! تم تکتا

لوکاں تے ملک غاں مقدماں ناں نیہنہ آئی، جادوگر تے جیوتشی رملیا اس غی تعبیر تیں عاجز آ گیا فر اس غی تعبیر دسݨ آلو کوݨ ہے بلکہ اس ور تے سارا ملک ماں ٹل مُچ گئی وہے غی۔ ساقی اجازت لے غے بندی خانے پچے جت اس غا ذہن ور حضرت یوسفؑ غا سچا سُچا کردار تے اُچا اخلاق غیں مدتاں پرائیں لگی ویں لیک سجری ہو جیں تے مُچ پیار اور ادب ناݪ اس را عرض کرے ''اونیش سچیار یا! یوسفا!! اس تیں پتو لگے کہ جیل غاں لوکاں ور حضرت یوسفؑ غا کردار غو کے اثر تھو!! فر ساری خواب سُنا غے عرض کرے جے تم بہلا اس غی تعبیر دسو تا نجے انھاں لوکاں ناں وی پتو لگ جئے جھڑا میری واپسی ناں بڑی بے چینی ناݪ اڈیکیں لگا۔

(۳۸) سبحان اللہ! یہ ہیں پیغمبری تے یوسفی اخلاق! کہ جس بندہ غے ہتھ سینو ٹوریو، وہ اج مدتاں بعد اپݨاں ہی کم واسطے آوے، حضرت غا سنیا غی کائے گل ہی نیہنہ کرتو، حضرت اس ناں نہ واہ گل یاد کروانویں، نہ ناراض ویں نہ نہوروکریں، بلکہ فٹ اس غی گل غو جواب دیݨ لگ جیں، فر وہ چھڑی تعبیر پچھے ور حضرت تعبیر غے ناݪ ناݪ اس ور عمل کرن غو ٹہنگ وی دسیں سگوں اپݨی طرفوں اگلا سال واسطے خوشخبری وی سُنانویں یعنی تعبیر وی تے تدبیر وی اور تبشیر یعنی خوشخبری وی!!

یہ خواب ہیں کے؟ یہ سچا خواب اصل ماں خدا غی خدائی غی تے اس غی تقدیر غی اک نشانئیں ہیں انھاں غے ذریعہ انساناں ناں دسیو جئے کہ دنیا ماں جو کجھ ہور رہیو ہے، جھڑا واقعہ پیش آ رہیا ہیں یہ اچݨ چیت غا حادثہ نیہنہ بلکہ انھاں غے پچھے خدا غی ہستی تے اس غی قدرت ہے ات جو کجھ ہو رہیو ہے یوہ اس غا پہلاں تیں بݨایا وا تے متھیا وا منصوبہ یعنی تقدیر غو حصو ہے، تنیئں تے کیئں واقعہ پیش آݨ تیں پہلاں ہی وہ کسے کسے ناں خواب ماں انھاں غو ذری چھلکا رو جیو دس چھوڑے۔ ورنہ چاݨ چک پیش آݨ آلا واقعہ غی پہلاں خبر کسرا؟؟ اس را یہ خواب خدا غاں نافرماناں ور اک دلیل بݨ جیں کہ تم خدا غی قدرت تے اس غی تقدیر ناں کیوں نیہنہ منتا!!

(۳۹) حضرت یوسفؑ غی دسی وی تعبیر نے بادشاہ ناں ٹھٹھݨ ٹھار کر چھوڑیو تے تعبیر غے ناݪ ناݪ خلقِ خدا غی ہمدردی ماں دسی وی تدبیر تے اس تیں بعد غی خوشخبری نے اس غی حیرانگی ماں ہور ہی باھدو کر چھوڑیو جے اتنا اچا رتبہ تے فضلیت آلو بندو جیل ماں بند ہے! اس ناں ملاقات غی شوق ہو گئی تے حضرت ناں شاہی دربار ماں لیاݨ غو حکم دتو ور شانِ یوسفی تکو اتنی مدت جیل غی اندھیری کوٹھڑیاں ماں رہ غے وی رہائی واسطے چھٹر کتا نیہنہ، بلکہ پہلاں اپݨاں مقدماں غی تحقیق کروانویں، تا نجے شاہی دربار غے ذریعہ تحقیق وہے تے مصر غا بچہ بچہ ناں اصلیت غو پتو چلے۔ فر اچا اخلاق تکو کہ جس زلیخا غا یہ سارا پھند تھا اس غو صاف لفظاں ماں ناں نیہنہ لیتا تا نجے انھاں غی طرفوں عزیزِ مصر غی ذلالت نہ وہے تے فرمانویں جے یوہ سب کجھ لوکاں ناں حقیقت دسݨ واسطے ہے باقی میرو رب تے انھاں کاݪسریاں غیں ساریں چال آپے ہی جاݨے۔

(۴۰) بادشاہ ناں حضرت یوسفؑ غی پاکدامنی غو یقین ہو ہی گیو تھو۔ اسے گلوں اس نے کاݪسریاں ناں اس را سلبایو جئے جسویلے ''تم نے ہی'' یوسفؑ ور غلایا تھا وہ کے مسئلو تھو؟ کیوں! اس ماں انھاں غو وی کجھ ذری مری قصور تھو؟ ساریں کاݪسریاں نے قسم کر غے حضرت یوسفؑ غی پاکدامنی غی گواہی دتی تے جسویلے ساریں شہادت آ گئیں اس ویلے عزیزِ مصر غی گھر آلی وی یاہ گل کہݨ ور مجبور ہو گئی کہ ''ہُݨ تے سچی گل باندے آ ہی گئی ہے اصل ماں میں ہی یوسفؑ ناں ور غلان غی کوشش کی تھی۔ ورنہ ویہہ تے بالکل سچا تھا'' فائدو:- قرآن نے زلیخا غو یوہ قصور من لیݨوں تے بیان کیو ہے ور توبہ کرن تے مسلمان ہوݨ غا بارہ ماں کجھ نیہنہ کہیو۔ اور حضرت یوسفؑ ناݪ اس غا نکاح غی گل تے نہ قرآن ماں آئی، نہ تورات ماں، نہ یہودی روایتاں ماں، نہ رحمتِ عالم ﷺ غی کسے صحیح السند حدیث ماں۔ تے قیاس وی یاہی گل کہہ کہ واہ فاحشہ کاݪسری جھڑی چھڑی نفس غی خواہش پچھے انی بلکہ سدائی ہوئی وی پھرے، کاݪسریاں غی پہری محفل ماں یاہ گندی گل کہتاں وی ذری شرم نیہنہ کرتی واہ پاکدامن اللہ غا معصوم پیغمبر غا گھر غے لائق نیہنہ ہو سکتی۔ بلکہ میرے نزدیک تے عاشق وی اس ناں شاعراں نے بݨایو ہے۔ واہ تے سچی عاشق ہوݨ غے لائق وی قطعاً نیہنہ ہو سکتی ذری انصاف تے کرو!! عاشق اپݨاں محبوب غا اک چھلکارا واسطے جند جان قربان کرن ور مان کرے۔ محبوب غا ارام پچھے ساری زندگی کنڈاں ور گذارن ور ناز کرے بلکہ اس غی تاہنگ تے۔ ع ''لے آ دکھ اُس غا دے آ سکھ میرا میری زندگی عمر تمام دے آ'' بلکہ قادر یار غاں لفظاں ماں تے

ع ''تن دیاں بالاں دابنوں بر یکی منجا چھڑا رہن دیو سیج وچھاونے نوں،، جدکہ زلیخا تے نفس غی خواہش تیں بجن کائے گل کرتی ہی نیہنہ اور دیدار واسطے نیہنہ سہکتی بلکہ جیل ماں بند کراں غیں گل کرے۔

(۴۱) حضرت یوسفؑ یاہ تحقیق کرواں غی حکمت بیان فرمانویں جے اک تے ہوں چاہوں تھو جے عزیزِ مصر ناں پکو یقین بلکہ حق الیقین ہوجئے کہ میں اس غی پچھوکنڈی اس غی خیانت نیہنہ کی ناتے ساراں لوکاں ناں اس حقیقت غو پتو لگ جئے کہ اللہ خیانت کرن آلاں غی چال چلاکیں کدے نیہنہ چلن دیتو پہانویں چھٹ گہڑی واسطے ویہہ لوکاں ناں بیوقوف بنان ماں کامیاب ہی ہوجیں لیکن اوڑک دودھ غو دودھ تے پانی غو پانی ضرور ہو غے رہ۔ یاہ گل حضرت یوسفؑ نے یا تے بادشاہ غا دربار ماں پج غے فرمائی یا انھاں قاصداں اگے فرمائی جہڑا رہائی غو سنیو لے غے آیا تھا۔

الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِيْنَ ﴿٥٩﴾ فَإِنْ لَّمْ تَأْتُوْنِيْ بِهٖ فَلَا

نیہنہ جے ہوں پورو پورو من غے دیوں لگو تے ہوں کتنوں ہی چنگو مہمان نواز وی ہوں تے جے کدے تم اس ناں میرے

كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِيْ وَلَا تَقْرَبُوْنِ ﴿٦٠﴾ قَالُوْا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ

کولے نہ لیایا فر میرے کولے تھاراواسطے نہ تے کجھ غلو ہے تے نہ ہی تم میرے نیڑے لگیو (۴۶) انھاں نے کہیو ہم اس غا

اَبَاهُ وَإِنَّا لَفٰعِلُوْنَ ﴿٦١﴾ وَقَالَ لِفِتْيٰنِهِ اجْعَلُوْا بِضَاعَتَهُمْ

بارہ ماں اس غا باپ ناں ٹھگاں ٹھوراں غا تے ہم یوہ کم ضرور ہی کراں غا؛ تے یوسفؑ نے اپناں ملازماں ناں کہیو جے

فِيْ رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُوْنَهَا إِذَا انْقَلَبُوْا إِلٰى أَهْلِهِمْ

انھاں غو سرمایو تم ان غیں چھٹاں ماں ہی رکھ چھوڑو ہو سکے جسویلے یہ اپناں لوکاں کولے پجیں یہ اس ناں پشان لیں

لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿٦٢﴾ فَلَمَّا رَجَعُوْا إِلٰى أَبِيْهِمْ قَالُوْا

تانجے یہ فر مڑ غے آویں (۴۷) فر جسویلے ویہہ مڑ غے اپناں باپ کولے پجیا کہن لگا

يٰأَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَا أَخَانَا نَكْتَلْ وَ

ابا جی! اگے ہم ناں غلو دین تیں روکدتو گیو ہے، لہذا تم مھارے نال مھارا پہائی ناں وی چلاؤ تانجے ہم (ہور) غلو لیا سکاں

إِنَّا لَهُ لَحٰفِظُوْنَ ﴿٦٣﴾ قَالَ هَلْ اٰمَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا

تے ہم ضرور اس غی حفاظت کراں غا؛ یعقوبؑ نے فرمایو: کیوں! ہوں اس غا بارہ ماں اسے راتھارو اعتبار کر لیوں! جس را

أَمِنْتُكُمْ عَلٰى أَخِيْهِ مِنْ قَبْلُ فَاللّٰهُ خَيْرٌ حٰفِظًا وَّهُوَ أَرْحَمُ

میں پہلاں اس غا پہائی غا بارہ ماں تھارو بساہ کیو تھو خیر! اللہ تعالیٰ ہی بہتر حفاظت کرن آلو ہے تے وہ ہی ساراں مہربانان

الرّٰحِمِيْنَ ﴿٦٤﴾ وَلَمَّا فَتَحُوْا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوْا بِضَاعَتَهُمْ

تیں بدھ مہربان ہے (۴۸) اور جسویلے انھاں نے اپنوں (سفر آلو) سمان کھولیو تے انھاں ناں اپنوں وہ سرمایو لبھ گیو

رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوْا يٰأَبَانَا مَا نَبْغِيْ هٰذِهٖ بِضَاعَتُنَا

جہڑو انھاں در ہی واپس کر دتو گیو تھو ویہہ کہن لگا: ابا جی ہم ناں ہور کے لوڑے! یوہ مھارو سرمایو ہے

رُدَّتْ إِلَيْنَا وَنَمِيْرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَا وَنَزْدَادُ

ہم ناں ہی واپس کر چھوڑیو ہے ہن ہم اپناں گہر آلاں واسطے غلو لیانواں غا، تے اپناں پہائی غی حفاظت کراں غا نالے اک

(۴۲) یعنی ہوں اس پاک دامنی ناں اپناں نفس غو کمال نیہنہ سمجھتو، نہ ہوں اپناں نفس ناں بری تے بے قصور سمجھ غے اس ور بڈیار کروں جت توڑی نفس غی گل ہے تے نفس نفس ہی ہے وہ تے انسان ناں بدیاں در ہی چھکے، ور جس ور اللہ تعالیٰ ہی اپنوں رحم فرما دیئے، تے جس ور اس غو کرم ہو جے فر وہ اسے غا فضل نال بدیاں تیں بچے اور محفوظ رہ، وہ اس غو اپنوں ذاتی کمال نیہنہ ہوتو۔ آخر ماں اللہ غیں صفت غفور تے رحیم بیان کر غے اس پاسے اشارو کیو جے جہڑو اس در متوجہ ہو غے اس غا بوآ ور آجے اس ناں وہ ضرور اپنی حفاظت ماں لے غے گناہاں تیں بچا لئے کیونجے وہ ہے ہی بڑو غفور رحیم۔

(۴۳) کالسریاں آلا مقدماں غی تحقیق باندے آن ور بادشاہ حضرت یوسفؑ تیں ہور متاثر ہووۓ اس نے فر بند و چلا غے حضرت یوسفؑ شاہی دربار ماں سدیا، تے جسویلے اس نے حضرت نال گل کی فر تے اس غی عقیدت حدوں ہی بدھ گئی اس نے صاف لفظاں ماں کہہ دتو جے ''تم اج تیں مھارے نزدیک بڑا رُتبہ آلا تے امانت دار ہیں'' اس غو یوہ مقصد تھو جے دسو ہُن جس کال غو خطرو ہے تم اس ماں خدا غی مخلوق واسطے کے کر سکیں؟ حضرت سمجھ رہیا تھا جے ہُن میرا تیں بجن ات یوہ انتظام کوئے نیہنہ چلا سکتو، فر اس ذریعہ نال ہوں اللہ تعالیٰ غا دین غی تبلیغ غو کم وی ارام نال کر سکوں غو جس واسطے خدا نے ہوں پیغمبر بنا غے مصر چلایو ہوں اسے گلوں انھاں نے ساراں تیں اوکھو کم یعنی زمین تیں پیدا ہون آلیں چیزاں غا سامن غو انتظام کرنوں اپنے مٹے لے لیو، اس واسطے غلہ غا سامن غی تے حساب کتاب غی جانکاری غی لوڑ تھی حضرت نے فرمایو: یہ دوئے چیز اللہ نے مناں خوب عطا فرمائیں ہیں حضرت یوسفؑ نے یاہ ذمہ واری نعوذ باللہ! اپنے واسطے کسے عہدہ غی تاہنگ یا کافر حکومت غو اپرالو کرن واسطے نیہنہ لی تھی۔ بلکہ اس غو مقصد وی اللہ غا دین غی تبلیغ غو موقعو کڈنون تھو، علامہ زمخشری اپنی تفسیر کشاف ماں فرمانویں: یاہ گل اس گلوں تانجے ویہہ اللہ غا حکم جاری کر سکیں، حق قائم کر سکیں، لوکاں ناں انصاف دوا سکیں تے یہ انھاں ہی کماں بچوں ہیں جنھاں واسطے اللہ غا نبی دنیا ماں آویں تفسیر کشاف تے تفسیر مدارک ماں ہے جے ''اس توں پتو لگو کہ جسویلے ظلم ختم کرن تے اللہ غا قانون غے مطابق لوکاں ماں انصاف کرن واسطے ہور کوئے رستو نہ رہ اس ویلے کافر حکومت ماں اس مقصد پچھے کوئے عہدو لینوں جائز ہے، یا ہی گل بیضاوی وغیرہ دوجیاں تفسیراں ماں وی آئی ہے۔

(۴۴) حضرت یوسفؑ نے موقع غے مطابق مطالبو چھڑو زمین غاں خزاناں غی ذمہ واری غو کیو تھو۔ ور اللہ نے اپنی حکمت نال ویہہ اک طرح غا مصر غا بادشاہ ہی بنا چھوڑیا تھا، قرآن ہی نے کجھ اگے چل غے انھاں ناں ''عزیز'' مصر کہیو ہے، تے فر جسویلے انھاں غا والد حضرت یعقوبؑ مصر تشریف لیایا ہیں اس ویلے ویہہ ہی مصر غا تخت ور تھا جس تیں علماء غو یوہ خیال ہے کہ یا تے بعد ماں بادشاہ نے بادشاہی سروں ہی چھوڑ غے ملک حضرت یوسفؑ غے حوالے کر چھوڑیو تھو تے یا بادشاہ چھڑو ناں غو تھو باقی ملک غو انتظام سارو اس نے حضرت یوسفؑ غا ہتھ ماں دے چھوڑیو تھو، یہودی روایتاں ماں یاہی گل آئی ہے۔ خیر! اس را لوکاں نے خدا غی قدرت غو اک چُھلکارو دیکھو، حضرت کتنیں منزلاں تیں لنگیا ور ہر منزل ور لوک یاہی سمجھتا رہیا جے یاہی انھاں غی آخری منزل ہے حالانکہ ویہہ سارا رستہ غا پڑا تھا تے انھاں غی اصل منزل۔ مصر ماں پیر پکا کرن غو ذریعو بن رہیا تھا، کیونجے اُتے اللہ نے انھاں کولوں اپناں دین غو کم لینوں تھو، اللہ تعالیٰ فرماوے ہم نیکو کاراں ناں دنیا ماں وی نیکی غو یوہ سُہنو بدلو دیاں۔ ہاں! یاہ ہور گل ہے کہ کسے غی نیکی غو نتیجو نکلے کد؟؟ اور دنیا غو یوہ بدلو نیکی غو

كَيْلَ بَعِيْرٍ ۭ ذٰلِكَ كَيْلٌ يَّسِيْرٌ (۶۵) قَالَ لَنْ اُرْسِلَهٗ

اونٹھ غلو وی زیادہ لیانواں غا یوہ تے تھوڑو جئو ہی غلّو ہے (۴۹) یعقوب نے فرمایو: ہوں اس ناں کدے وی تھارے نال نیہنہ

مَعَكُمْ حَتّٰى تُؤْتُوْنِ مَوْثِقًا مِّنَ اللّٰهِ لَتَاْتُنَّنِيْ بِهٖٓ

چلاّ سوں، بچر توڑی تم خدا غی قسم کر غے یوہ وعدو نہ کریں کہ تم اس ناں ضرور میرے کونے لے غے آویں غا، ور ہاں!

اِلَّآ اَنْ يُّحَاطَ بِكُمْ ۚ فَلَمَّآ اٰتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللّٰهُ

جد کہ تم آپے کِدے کہیر اماں آجیں، فر جسویلے انھاں نے پکو وعدو کر لیو تے یعقوبؑ نے فرمایو! ہم جو کجھ کہہ رہیا ہاں اس

عَلٰى مَا نَقُوْلُ وَكِيْلٌ (۶۶) وَقَالَ يٰبَنِيَّ لَا تَدْخُلُوْا

ور اللہ تعالیٰ ہی کار ساز ہے (۵۰) نالے فرمایو: میریو بچیو! تم ایکن ہی بُوآ

مِنْۢ بَابٍ وَّاحِدٍ وَّادْخُلُوْا مِنْ اَبْوَابٍ مُّتَفَرِّقَةٍ ۭ

تیں نہ بڑیو! بلکہ کنی کنی دروازاں توں داخل ہویو!

وَمَآ اُغْنِيْ عَنْكُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ ۭ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا

تے ہوں اللہ تعالیٰ غا حکم ناں تھارا وروں ٹال نیہنہ سکتو حکم تے صرف اللہ تعالیٰ ہی

لِلّٰهِ ۭ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۚ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُوْنَ (۶۷)

غو ہے میں اسے ور پُہروسو کیو وو ہے تے پُہروسو کرن آلاں ناں اسے ور پُہروسو کرنوں چاہئے!

وَلَمَّا دَخَلُوْا مِنْ حَيْثُ اَمَرَهُمْ اَبُوْهُمْ ۭ مَا كَانَ يُغْنِيْ

تے جسویلے ویہہ (مصر ماں) داخل ہو گیا جس را کہ انھاں ناں ان غا باپ نے دسیو تھو، (تے) انھاں غا والد

عَنْهُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا حَاجَةً فِيْ نَفْسِ يَعْقُوْبَ

اللہ تعالیٰ غا مقابلہ ماں انھاں غے کجھ وی کم نیہنہ آ سکیں تھا واہ تے یعقوبؑ غا دل ماں اک تاہنگ تھی

قَضٰىهَا ۭ وَاِنَّهٗ لَذُوْ عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنٰهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ

جہڑی انھاں نے پوری کر لی تے بیشک ویہہ بڑا علم آلا تھا، اس غی وجہ تیں کہ جہڑو علم ہم نے انھاں ناں عطا کیو تھو ور مُچ لوک

لَا يَعْلَمُوْنَ (۶۸) وَلَمَّا دَخَلُوْا عَلٰى يُوْسُفَ اٰوٰٓى اِلَيْهِ اَخَاهُ

(اس گل ناں) جانڑتا نیہنہ (۵۱) تے جسویلے ویہہ یوسفؑ کونے پُجیا انھاں نے اپنڑاں پَہائی ناں اپنے کونے جگہ دتی

اصل بدلو نیہنہ۔ فرمایو: اصل بدلو تے آخرت غو اجر وثواب ہے جہڑو ایمان آلاں تے پرہیزاں گاری کرن آلاں واسطے مُچ ہی سرس تے بہتر ہے۔

(۴۵) ہُن ذکر مدتاں بعد اک دوجا زمانہ غو ہور ہیو ہے جسویلے خوشحالی غاں ستاں سالاں تیں بعد سخت کال غو سموں آ گیو تھو جس نے اُس پاسے غا سارا ملک ہی اس مصیبت ماں پلاہیٹ لیا تھا، حضرت یوسفؑ نے پشلاں خوشحالی غاں سالاں ماں مصر غا زمینداراں کونوں بدھیک غلّو مُل لے لے غے مصر غا گودام تے سٹور پَہر یا وا تھا حضرت نے غلہ غو مناسب مُل طے کر غے سرکاری سٹوراں بچوں لوکاں ناں غلو دینڑوں شروع کیو اس گل غی کونے کانے غاں ساراں ملکاں ماں ہُل مچ گئی، جے مصر ماں غلو موجود ہے، چمکھی تیں لوک غلو لین مصر آن لگا، کنعان تیں وی لوک آیا جن ماں حضرت یوسفؑ غا پَہائی وی مصر غلو لین آیا۔ ات انھاں غی ملاقت ''عزیز مصر'' یعنی حضرت یوسفؑ نال ہوئی حضرت نے تے ناں پتو پُچھتاں ہی ویہہ پشان لیا کیونجے حضرت ناں پَہائیاں غی شکل کد پُہلّے تھی! ور پہائی۔ حضرت یوسف ناں بالکل نیہنہ سیان سکیا تے سیانڑتا وی کس را جس بندہ ناں ویہہ دس بارہ سال غی عمر ماں کنعان غا کھوہ سٹ آیا تھا۔ انھاں غا ذہن ماں یاہ گل کسرا آ سکے تھی جے اج وہ ہی ''عزیز مصر'' ہے!۔

(۴۶) حضرت یوسفؑ نے پَہائیاں غی مُچ سُہنی طرح مزمانی کی، فر دس پَہائیاں ناں دس اونٹھاں غیں چھٹ پَہر غے غلو دتو کیونجے حضرت یوسفؑ نے باہر غاں ملکاں تیں آن آلاں لوکاں واسطے راشن غو یوہی حساب رکھیو وؤ تھو جے ہر اک آن آلا ناں اک اونٹھ لد غے راشن دتو جے تانجے ساراں نال انصاف وی وہے۔ تے کوئے غلو جمع کر کر غے چور بازاری وی نہ کر سکے۔ پہائیاں نے عرض کیو جے مھارو اک متریو پہائی - بنیامین - وی ہے جہڑو مھارو دُکھیا باپ کونے رہ گیو ہے۔ تم ہم ناں اس غو حصو وی دے دیو۔ حضرت نے فرمایو جے اس را غیر حاضر بندہ غا ناں ور ہم غلو نیہنہ دیتا۔ تم اگلی واری اس ناں وی نال لے غے آیئو فر اس غو حصو وی پورو پورو لبھے جے غو، میرو اخلاق تے تم نے تک ہی لیو ہے کہ ہوں کسرا انصاف نال ہر اک بندہ ناں پورو پورو مِن غے دیوں تے باہروں آن آلاں غی کسرا مزمانی کروں! ہُن تمناں میرا وعدہ ماں شک تے ہو ہی نیہنہ سکتو۔ بلکہ ہُن اک ہور گل وی سُن لیو کہ ہُن جے کدے تم اس یار ماں پَہائی ناں نال لے غے نہ آیا تاں ہوں یاہی گل سمجھوں غو جے تمنے کوڑ مار غے تے مناں تُھوکھو دے غے اک اونٹھ غلو ہور لین غی کوشش کی تھی۔ جیکدے تم اگلی واری اس پَہائی ناں نہ لیایا تے ثابت ہو گیو جے تم نے غلہ واسطے کوڑ ماریو تھو فر تے تمناں وہ کجھ غلو شلو نیہنہ لبھ سے بلکہ فر تم میرے نیڑے ہی نہ لگیو۔

(۴۷) پَہائیاں نے حضرت یوسفؑ نال وعدو کر لیو جے بنیامین ابّا تیں کنی کرنوں کوئے سوکھو کم تے نیہنہ۔ ور ہم اُنھاں ناں ٹھگ ٹھور غے یوہ کم ضرور کر لیاں غا، فر حضرت یوسفؑ نے اپنڑاں انھاں ملازماں ناں جہڑا غلو مِن غے دیں تھا حکم دتو جے تم غلہ غا مُل ماں لی وی جنس انھاں غی غلہ آلیں چھٹاں ماں ہی چھپا غے رکھ چھوڑو تانجے جسویلے یہ گھر جا غے اس ناں دیکھیں تے مھارا برتاء تیں متاثر ہو غے فر غلّو لین آجیں تے انھاں ناں دوہری واری غلو لین واسطے رقم غو وی نویں سر انتظام نہ کرنوں پُوے اور تاولا واپس مڑ آویں؛

فائدو:- ﴿بِضَاعَةٌ﴾ اس مال ناں کہیو جئے جس نال تجارت تے بپار کریں تے جہڑو سودا غا مل ماں دتو جئے۔ وہ پَہانویں نقد غی شکل ماں وہے پَہانویں جنس غی شکل ماں! گوجری ماں اس غا ترجمہ واسطے خاصی کوشش غے باوجود اسو لفظ نیہنہ تھا یو جس ماں نقد تے جنس دواں غو مفہوم آ سکے، اِسے گلوں اردو غو لفظ سرمایو استعمال کرنوں پیو ہے۔ نیوں علماء غی تحقیق یاہی ہے جے یوسفؑ غاں پَہائیاں نے غلہ غا مل ماں کائے جنس ہی دتی تھی نقد رقم نیہنہ! اس لحاظ نال ﴿بِضَاعَةٌ﴾ غو ترجموں جنس وی ہو سکے۔

(۴۸) یعنی پَہائیاں غو یوہ قافلو مڑ غے اپنے گھر پُجیو ات انھاں نے اپنڑاں والد حضرتِ یعقوبؑ ناں حالات سفر سنایا تے مصر تیں اناج لیان غی تفصیل سنا تاں دسیو جے ہم ناں دس پہار اونٹھ غلو لبھو ہے اک پَہار ہور بنیامین غو حصو لبھ جاتو ور وہ اس گلوں نیہنہ لبھو کیونجے غیر حاضر غو غلو نیہنہ دیتا بلکہ وہ اک اونٹھ غلو تے روک ہی لیو ہے سگوں ہُن ہم ناں یوہ حکم ہے جے اگلی واری اپنڑاں یار ماں پَہائی ناں وی نال لیایئو! جیکدے

ہم نہ لے گیا تاں ہم چھوٹھا ہوجاں غا تے اگے ہم ناں اپنوں حصووی نیہنہ لبھسیں۔ لہذا تم بنیامین ناں مھارے ناںؒ چلاؤ! ہم اُس غی چنگی طرح حفاظت کراں غا ہُنڑ ہم ہشیار ہوگیا ہاں واہ غفلت نیہنہ کرساں جہڑی یوسفؑ غا بارہ ماں مھارے تیں ہوگئی تھی حضرت یعقوبؑ نے فرمایو: جے یہ وعدا تے تم نے یوسفؑ غا بارہ ماں وی کیا تھا۔ فر تھارا ور کسراپُہر وسو کروں!؟ ہاں! اج غلہ غی وی مُچ لوڑ ہے لہذا ہوں بنیامین ناں چلاؤں غو ور تھاری حفاظت ور کے پُہر وسو کروں! بس اللہ تعالیٰ ہی سب تیں سرس حفاظت کرن آنو ہے۔ وہ ہی اپنڑاں فضل ناںؒ اس غی حفاظت کرے غو وہ سب تیں بدھ رحم کرن آنو تے مہربان ہے۔

(۴۹) حضرت یعقوبؑ ناںؒ یاہ گل چلے ہی تھی کہ انھاں نے اپنوں سامان کھولیو کے دیکھیں کہ غلہ غا مُل ماں جہڑی جنس دتی تھی واہ انھاں غی چھٹاں ماں ہی تہری وی ہے۔ فر انھاں غی خوشی غی کے گل تھی! والد صاحب ناں کہنڑ لگا ابّا دسو ہُنڑ ہم ناں ہور کے لوڑے! کسا سُچا کردار غو بادشاہ ہے ہم ناں اناج وی پورو پورو دتو تے مُل ماں دتو وو سرمایو وی واپس کر چھوڑیو! ہُنڑ تے تم ضرور ہی بنیامین ناں چلاؤ ناں! تانجے ہم اس غی حفاظت وی کراں تے اک اونٹھ اناج وی ہور پہیاج غے اپنڑاں گہر آلاں واسطے لیانواں۔ یوہ اناج تے تھوڑ وجنؤ ہی ہے۔ تاولاں ہی مُک جے غو۔ اس لفظ غی دُوئی تفسیر یاہ وی ہے جے ”یوہ اک اونٹھ پہار غو غلو تے اسانی ناںؒ ہی لبھ جے غو“۔ یعنی یسیرٌ غو ترجموں ”تھوڑ وجنؤ“ وی ہے تے ”اسانی ناںؒ لبھ جانڑ آنو“ وی ہے۔ ﴿نَمِیْرُ اَهْلَنَا﴾ غو ٹھیک ترجموں ہے ہم اپنڑاں گہر آلاں واسطے پہیاجی کراں غا“ یا ”ہم اپنڑاں گہر آلاں واسطے غلو پہیاج غے لیانواں غا“۔

(۵۰) حضرت یعقوبؑ ناں جت توڑی انھاں تیں ہو سکے تھو ساریں تدبیر پکیں کرلیں، بچاں ناں اللہ تعالیٰ غی قسم دے غے پکو وعدو لیو جے بنیامین غی پوری راکھی کر غے اپنے ناںؒ موڑ غے لیانویں غا، کسے حال ماں اس ناں لگو نیہنہ چھوڑسیں ور یاہ ہور گل ہے جے تم کسے مصیبت ماں سارا پھس جیں جسماں ہر ایکنڑ ناں اپنٔی ہی پے جے تے کوئے کسے غو تہان کرہی نہ سکے فر تھارے ور کوئے نُہورو نیہنہ۔ تے اس تدبیر غے ناںؒ ناںؒ حضرت یعقوبؑ پُہر وسو بس اللہ تعالیٰ غی ذات ور ہی کریں، جے وہ ہی مھاری تدبیراں ناں توڑ چاہڑنڑ آنو ہے۔ تدبیر غے ناںؒ ناںؒ توکل اللہ غی ذات ور تے اس غی تقدیر ور، اسے غو ناں ایمان ہے، تے یا ہی مومن غی کنّی اپنٔی شان ہے۔

(۵۱) اُس دور ماں بڑاں شہراں غے آسیں پاسیں اک بڑی کند وہے تھی جسماں کئیں دروازہ ویں تھا بس انھاں تیں ہی لوک شہر ماں جاسکیں تھا مصر ماں وی اسی ہی کند ہونٔی جس واسطے حضرت یعقوبؑ اپنڑاں بچاں ناں فرما رہیا ہیں جے تم یاراں پہائی اک ہی بُوآ تیں اندر نہ بڑیو بلکہ کنی کنی دروازاں تیں بکھرا بکھرا ہو غے اندر جائیو۔ اس غی کے حکمت تھی؟ کجھ علماء فرمانویں جے حضرت یوہ خطرو سہئی کریں تھا جے اتناں بڑا جتھا ناں تک غے شہر غا لوک کوئے شک شبو نہ کرلیں جے یوہ جتھو سنڑ، ڈکیتی، حملہ وغیرہ غی کسے پہیڑی نیت ور تے نیہنہ آرہیو ہے۔ تفسیر مدارک ماں وی اک تفسیر یا ہی آئی ہے۔ ور متاں مفسراں نے یاہ حکمت بیان کی ہے جے حضرت یعقوبؑ یوہ خطرو سمجھیں تھا جے یاراں پہائیاں غی اس جماعت ناں دیکھ غے کوئے ساڑو نہ کرے یا انھاں ناں نظر نہ لگ جئے اسے واسطے انھاں نے یاہ تدبیر کی تھی، خیر اپنڑاں دل ماں آنڑ آلاں انھاں خطراں تیں بچنڑ واسطے حضرت یعقوبؑ نے یاہ تدبیر تے دسی ور ناںؒ ہی یاہ گل وی فرمائی جے اللہ تعالیٰ غی تقدیر انھاں تدبیراں ناںؒ ٹلّ نیہنہ سکتی، وہے غو وہ ہی جہڑو خداناں منظور وہے غو۔ حکم تے اسے غو چلے اُس غا حکم ناں کونڑ روک سکے! میر و وی پُہر وسو بس اسے غی سُچی ذات ور ہے بلکہ ہر ایکنڑ توکل کرنڑ آلا ناں اسے ور توکل کرنٔوں چاہئیے! ہم تدبیراں ور پُہر وسو نیہنہ کرتا بلکہ تدبیر تے اپنی ذمہ واری پوری کرن واسطے کراں کیونجے اپنٔی طاقت غے مطابق تدبیر کرنی وی اسے غو حکم ہے۔ فر بچا اپنڑاں باپ غا حکم غے مطابق کنی کنی دروازاں تیں ہی مصر ماں داخل ہوا لیکن اللہ تعالیٰ فرماوے جے یعقوبؑ غی تدبیراں ناںؒ مھاری تقدیر نہ ٹلّ سکے تھی نہ ٹلّ سکی! ہووؤ وہ ہی جہڑو خداناں منظور تھو، تے پہائی خیریت ناںؒ سارا واپس نیہنہ آسکیا یاہ تدبیر تے حضرت یعقوبؑ غا دل ماں اک گل آئی تھی واہ انھاں نے پوری کرلی کیونجے انھاں ناں مھاری طرفوں علم عطا ہووؤ تھو، تے ویہہ جانٔے تھا اللہ غی تقدیر ور یقین تے پُہر وسہ غے ناںؒ ناںؒ اپنٔی طاقت غے مطابق تدبیر

قَالَ اِنِّیْۤ اَنَا اَخُوْكَ فَلَا تَبْتَىِٕسْ بِمَا كَانُوْا یَعْمَلُوْنَ (۶۹)

تے دسیو جے ہوں تیرو پہائی ہوں، ہُنڑ توں اس ور کُڑھ نہ جو کجھ یہ کرتا رہیا ہیں، (۵۲)

فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَایَةَ فِیْ رَحْلِ اَخِیْهِ

فر جسویلے انھاں نے ان غو سمان تیار کروایو، پانٔی پین غو پہانڈو اپنڑاں پہائی غی چھٹ ماں رکھ چھوڑیو،

ثُمَّ اَذَّنَ مُؤَذِّنٌ اَیَّتُهَا الْعِیْرُ اِنَّكُمْ لَسٰرِقُوْنَ (۷۰) قَالُوْا

فر اک بلانڑ آلا نے آنو ماریو جے اُرے قافلہ آلیو! تم تے واقعہ ہی چور ہیں؛ انھاں نے بلانڑ آلا در

وَ اَقْبَلُوْا عَلَیْهِمْ مَّا ذَا تَفْقِدُوْنَ (۷۱) قَالُوْا نَفْقِدُ صُوَاعَ

مڑ غے کہیو! تھاری کے چیز گمی ہے؟ انھاں نے کہیو! ہم ناں بادشاہ غو پانٔی پینڑ آنو پہانڈو

الْمَلِكِ وَ لِمَنْ جَآءَ بِهٖ حِمْلُ بَعِیْرٍ وَّ اَنَا بِهٖ زَعِیْمٌ (۷۲)

گم گیو ہے تے جہڑو اس ناں لیاوے غو اس واسطے اک اونٹھ غلو ہے، تے ہوں اس غو ذمہ وار ہوں! (۵۳)

قَالُوْا تَاللّٰهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَّا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِی الْاَرْضِ

انھاں نے کہیو: خدا غی قسمیں! تمناں چنگی طرح پتو ہے جے ہم اس ملک ماں فساد چکنڑ نیہنہ آیا،

وَ مَا كُنَّا سٰرِقِیْنَ (۷۳) قَالُوْا فَمَا جَزَآؤُهٗۤ اِنْ كُنْتُمْ كٰذِبِیْنَ (۷۴)

تے نہ ہی چوری مھارو کم ہے؛ انھاں نے کہیو! فر اس غی کے سزا وہے غی؟ جیکر تم چھوٹھا نکلیا!

قَالُوْا جَزَآؤُهٗ مَنْ وُّجِدَ فِیْ رَحْلِهٖ فَهُوَ جَزَآؤُهٗ كَذٰلِكَ

انھاں نے کہیو اس غی سزا یاہی ہے جے جس غی چھٹ ماں وہ (پہانڈو) لبھے غو وہ ہی چور اس غو بدلو وہے غو ہم ظالماں ناں

نَجْزِی الظّٰلِمِیْنَ (۷۵) فَبَدَاَ بِاَوْعِیَتِهِمْ قَبْلَ وِعَآءِ اَخِیْهِ

اسے را سزا دیاں (۵۴) فر یوسفؑ نے اپنڑاں (سکا) پہائی غی بوری تیں پہلاں انھاں غیں بوریں تکنٔی شروع کیں،

ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِّعَآءِ اَخِیْهِ كَذٰلِكَ كِدْنَا لِیُوْسُفَ

فر اپنڑاں پہائی غی بوری بچوں وہ کڈ لیو اسے را ہم نے یوسفؑ واسطے تدبیر کی تھی،

مَا كَانَ لِیَاْخُذَ اَخَاهُ فِیْ دِیْنِ الْمَلِكِ اِلَّاۤ اَنْ یَّشَآءَ

کیونجے ویہہ اللہ غی مشیت تیں بجنڑ بادشاہ غا قانون ور اپنڑاں پہائی ناں نیہنہ رکھ سکیں

اللّٰهُ ؕ نَرْفَعُ دَرَجٰتٍ مَّنْ نَّشَآءُ ؕ وَفَوْقَ كُلِّ ذِىْ عِلْمٍ عَلِيْمٌ (76)

تھا، ہم جس غا درجہ چاہواں اچا کردیاں ، تے ہراک علم آلا غے اپر اک زبردست علم آلو ہے (۵۵)

قَالُوْٓا اِنْ يَّسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ اَخٌ لَّهٗ مِنْ قَبْلُ ۚ فَاَسَرَّهَا

پَہائیاں نے کہیو: کہ جے کدے اس نے چوری کی ہے تے اس تیں پہلاں اس غا پَہائی نے وی چوری کی تھی، تے

يُوْسُفُ فِىْ نَفْسِهٖ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ ۚ قَالَ اَنْتُمْ شَرٌّ

یوسفؑ نے یاہ گل دل ہی دل ماں رکھ لی تے اس ناں انھاں غے باندے نیہنہ کیو تے (دل دل ماں) فرمایو: تم پھیڑا

مَّكَانًا ۚ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَصِفُوْنَ (77) قَالُوْا يٰٓاَيُّهَا الْعَزِيْزُ

قسم غا لوک ہیں، تے تم جو کجھ بیان کر رہیا ہیں اللہ تعالیٰ اس ناں خوب جانٹے (۵۶) انھاں نے کہیو اے عزیز (مصر)

اِنَّ لَهٗٓ اَبًا شَيْخًا كَبِيْرًا فَخُذْ اَحَدَنَا مَكَانَهٗ ۚ اِنَّا نَرٰىكَ

اس غا والد صاحب بالکل بڈھا جریف ہووا ہیں لہذا تم اس غی جگہ مھارے بچوں کسے ناں رکھ لیو ہم تے تمنّاں

مِنَ الْمُحْسِنِيْنَ (78) قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اَنْ نَّاْخُذَ اِلَّا مَنْ

نیکوکار بندہ دیکھ رہیا ہاں، یوسفؑ نے فرمایو: خدا بچاوے! کہ ہم اس بندہ ناں چھوڑ غے جس کولے مھارو

وَّجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهٗٓ ۙ اِنَّآ اِذًا لَّظٰلِمُوْنَ (79) ؑ فَلَمَّا ۹ ع ۳

سمان لبھو ہے کسے ہور ناں پکڑ لیاں تاں تے ہم ہی ظالم ہو جاں غا (۵۷) فر جسویلے

اسْتَيْئَسُوْا مِنْهُ خَلَصُوْا نَجِيًّا ؕ قَالَ كَبِيْرُهُمْ اَلَمْ

ویہہ یوسفؑ تیں ناامید ہو گیا تاں کنی ہو غے صلاح سوٹھا کرن لگا، انھاں بچوں بڑا پَہائی نے کہیو! کیوں

تَعْلَمُوْٓا اَنَّ اَبَاكُمْ قَدْ اَخَذَ عَلَيْكُمْ مَّوْثِقًا مِّنَ اللّٰهِ

تمنّاں پتو نیہنہ جے تھارا باپ نے تھارے کولوں اللہ غی قسم دے غے پکو وعدو لیو تھو

وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُّمْ فِىْ يُوْسُفَ ۚ فَلَنْ اَبْرَحَ الْاَرْضَ

اور اس تیں پہلاں تم یوسفؑ غا بارہ ماں وی قصور کر رہیا ہیں! لہذا ہوں تے اس زمین تیں ہلسوں وی نیہنہ بچر توڑی کہ

حَتّٰى يَاْذَنَ لِىْٓ اَبِىْٓ اَوْ يَحْكُمَ اللّٰهُ لِىْ ۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحٰكِمِيْنَ (80)

مناں میرو باپ اجازت (نہ) دیدیئے یا اللہ ہی میرا بارہ ماں فیصلو کر دیئے تے وہ ہی سب تیں سرس فیصلو کرن آلو ہے

کرنی وی ضروری ہے۔ ورمتا لوک تقدیر تے تدبیر غا اس جوڑ ناں سمجھتا نیہنہ، ویہہ یا تے اپنٹی تدبیراں ور پُہر وسو کر غے تقدیر ناں بسار چھوڑیں فر جد تقدیر غے مطابق واہ تدبیر بنّے نیہنہ لگتی تاں ویہہ مایوس ہو جیں حالانکہ جیکدے ویہہ تقدیر ناں وی منتا تاں مایوسی غی کائے گل نیہنہ تھی ویہہ سمجھ جاتا جے تقدیر ماں یوں ہی تھو تے یا ویہہ تقدیر غا ناں ور ہتھ پیر بن غے بیس ریہنہ حالانکہ تقدیر غو یوہ مطلب ہوتو ہی نیہنہ۔

(۵۲) یعنی جسویلے یوہ قافلو حضرتِ یوسفؑ کولے پج گیو، انھاں نے اپنٹاں سکا پہائی بنیامین نالّ کنی ہو غے ملاقات کی، اس غی خوب عزت تے مزمانٹی کی تے راز نالّ اپنٹاں پَہائی ناں دسیو جے ہوں تیرو پَہائی یوسفؑ ہوں فر مدتاں غا وچھوڑا تیں بعد پَہائیاں غی ملاقات ور جو کجھ وہے وہ سب کجھ ہووؤ حضرت یوسفؑ نے اپنٹی تن برتی سُنائی بنیامین نے اپنٹے اپر ہونّ آلا پَہائیاں غا ظلم بیان کیا۔ ور حضرت یوسفؑ نے پَہائی ناں فرمایو جے یہ جو کجھ کرتا رہیا ہیں ہُنّ ان گلاں ور دُکھ تے روڑیا کرن غو کُجھ فائدو نیہنہ، ہُنّ تے دُکھاں غا کالّ غو ویلو آ گیو ہے سختیاں تیں بعد اللہ نے عزت راحت سب کجھ نصیب کر چھوڑیو ہے۔

سفینہ جب کنارے آ لگا غالبؔ۔ خدا سے کیا جورِ ناخدا کہیئے!۔

(۵۳) حضرت یوسفؑ بنیامینؑ ناں پَہائیاں غا ظلم ہیٹھوں کڈنوں چاہویں تھا تے بنیامین غی وی یاہی اڑی ہونٹی جے ہُنّ میں اپنٹاں پہائی غے نالّ ہی رہنٹوں ہے اسے واسطے ہوسکے حضرت یوسفؑ نے بنیامین غا مشورہ نالّ اس غی چھٹ ماں بادشاہ غا پانٹی پینّ غو اک قیمتی کٹورو جس نالّ غلو وی مِنٹیں تھا رکھ چھوڑیو جس ویلے یوہ قافلو لد غے ٹر گیو کجھ ہی دراڈے گیو تھو کہ درباری افسراں ناں اپنٹاں اس قیمتی کٹورا غا گنونّ غو پتو لگو، انھاں غو شک سِدّ واس قافلہ در گیو جے ویہہ ہی اتوں نکلیا ہیں ضرور انھاں بچوں ہی کسے نے لیو وہے غو، ویہہ انھاں غے پچھے دوڑیا کسے افسر نے قافلو دِستاں ہی آلو ماریو جے او قافلہ آلیو! تم تے چور ہیں۔ بنیامین تے مطمئن کھلا رہیا، ور دوجاں پَہائیاں غا یاہ تُہمت سنّ غے کن کھلا ہو گیا، ترّس نکل گیو انھاں نے پچھے مڑ غے کہیو پَہائی تم اینویں ہی الزام لانویں؟ یاہ تے دسّو تھارو گنویوں کے ہے؟؟ انھاں نے کہیو ہم ناں غلو منٹنّ آلو بادشاہ غو کٹورو گنو گیو ہے۔ جہڑ ولو ڈُھونڈ غے وہ کڈ لیاوے غو اس ناں اس کالّ غا زمانہ ماں اک اونٹھ غو پَہار غلو لبھے غو۔ افسر نے کہیو ہوں اس غو ذمہ وار ہوں۔ اس تیں اندازو لایو جا سکے کہ وہ کٹورو کتنوں قیمتی وہے غو جس ور اتنوں بڑو انعام دتو جار ہیو تھو۔ فائدو:- ”جہڑ و اس ناں لیاوے غو اس ناں اک اونٹھ غلو لبھے غو“ اس غی تفسیر اس راوی کی گئی ہے جے جہڑو بندو تلاشی تیں پہلاں ہی آپے یوہ کٹورو دے چھوڑے غو اس ناں سزا تے کجھ دتی ہی نیہنہ جاسے سگوں اتنوں انعام وی ضرور لبھے غو۔

(۵۴) پَہائیاں نے مچ تعجب نالّ خدا غی قسم کر غے کہیو جے ہم ات کوئے پہلی واری تے آیا ہی نیہنہ اس تیں پہلاں وی آیا ہاں تم لوک مھارا کردار تیں آپے چنگی طرح واقف ہیں، فر ہم اسی فتنہ فساد آلی تے گناہ غی گل کراں یوہ کسرا ہو سکے! تے ہو سکے اپنٹی خاندانٹی پشانّ وی کرائی وہے جے ہم تے نبیاں غی اولاد ہاں فر اسا اُچا سُچا خاندان غاں لوکاں غو چوری چکاری نالّ کے تعلق؟ اس ور درباری افسراں نے کہیو جے اچھا! جیکدے سامان غی لوڑ پھلور ماں کٹورو تھارا سامان بچوں ہی نکل آیو اور تم جُھوٹھا ہو گیا فر دسو اس غی سزا کے وہے غی؟ انھاں نے فٹ جواب دتو جے وہ چوری غا جرم ماں تھارے حوالے کر دتو جے غو، ہم ظالماں (چوراں) ناں اسے را سزا دیئاں یعنی مھارا والد حضرت یعقوبؑ یا مھارا دادا حضرت ابراہیمؑ غی شریعت ماں چور غی یاہی سزا ہے کہ چور اس بندہ غو غلام بنّا دتو جے جس غی اس نے چوری کی وہے۔

(۵۵) اُپلّی گل کتھ تیں بعد ویہہ درباری افسر سارا قافلہ ناں واپس شاہی دربار ماں ”عزیز مصر“ یعنی حضرت یوسفؑ کولے لے گیا تے سارو قصو بیان کیو اس ور حضرت یوسفؑ غا حکم ور تلاشی شروع ہوئی یا انھاں نے آپے تلاشی لی، اور بنیامین غی چھٹ تکنّ تیں پہلاں دوجاں پَہائیاں غو سامان لوڑیو پھلوریو، تانجے کسے ناں کُجھ شک شبو نہ وہے چھیکڑ بنیامین غا سامان غی تلاشی ہوئی جس بچوں وہ کٹورو لبھ گیو تے پَہائیاں غا اپنٹاں اقرار غے مطابق بنیامین عزیز مصر یعنی حضرت یوسفؑ کولے بند ہو گیو۔ اللہ تعالیٰ فرماوے جے یاہ تدبیر ہم نے حضرت یوسفؑ ناں سکھائی تھی تے پَہائیاں غا منہ تیں وی واہ گل ہم نے ہی کڈائی تھی جے ”جس کولے کٹورو لبھے

ارْجِعُوٓا اِلٰٓى اَبِيْكُمْ فَقُوْلُوْا يٰٓاَبَانَآ اِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ ۚ

تم سارا اپناں باپ کوٹے واپس جاؤ تے (ات جا غے) کہو جے ابا جی تھارا پوت نے چوری کی ہے

وَمَا شَهِدْنَآ اِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حٰفِظِيْنَ ﴿٨١﴾

تے ہم نے اسے گل غی گواہی دتی تھی جہڑی ہم جاناں تھا اور ہم غیب غی حفاظت کرن آلا نیہنہ تھا (٥٨)

وَسْـَٔلِ الْقَرْيَةَ الَّتِيْ كُنَّا فِيْهَا وَالْعِيْرَ الَّتِيْٓ اَقْبَلْنَا

تم اس بستی آلاں ناں پچھ لیو جسماں ہم تھا، تے اس قافلہ آلاں ناں وی پُچھ لیو جس نال ہم واپس آیا

فِيْهَا ۭ وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ﴿٨٢﴾ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ

ہاں تے یقیناً ہم بالکل سچا ہاں (٥٩) یعقوبؑ نے فرمایو: نیہنہ بلکہ تم نے اپناں دل تیں

اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا ۭ فَصَبْرٌ جَمِيْلٌ ۭ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّاْتِيَنِيْ

اک گل بنا لی ہے ور میرے واسطے صبر ہی چنگو ہے مناں امید ہے جے اللہ تعالیٰ ضرور انھاں ساراں ناں

بِهِمْ جَمِيْعًا ۭ اِنَّهٗ هُوَ الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ ﴿٨٣﴾ وَتَوَلّٰى

میرے توڑی پہچا دیئے غو بیشک وہ خوب جانن آلو مچ حکمت آلو ہے؛ تے یعقوبؑ نے

عَنْهُمْ وَقَالَ يٰٓاَسَفٰى عَلٰي يُوْسُفَ وَابْيَضَّتْ

انھاں تیں منہ پھیر لیو تے کہن لگا، ہائے افسوس یوسفا! تے انھاں غیں اکھ

عَيْنٰهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيْمٌ ﴿٨٤﴾ قَالُوْا تَاللّٰهِ

غم نال چٹیں پھر گئیں تھی، اور ویہہ غم نال پہریا وا تھا، (٦٠) بچاں نے کہیو! خدا غی قسمیں!

تَفْتَؤُا تَذْكُرُ يُوْسُفَ حَتّٰى تَكُوْنَ حَرَضًا اَوْ

تم تے سدا یوسفؑ ہی غی یاد ماں لگا ریہنہ غا، ات توڑی جے تم (اس غی ہسیر ماں) ادھ موا ہو جیں

تَكُوْنَ مِنَ الْهٰلِكِيْنَ ﴿٨٥﴾ قَالَ اِنَّمَآ اَشْكُوْا بَثِّيْ

یا تم جانوں ہی مک جیں؛ یعقوبؑ نے فرمایو: ہوں تے اپنی بے بسی نالے غم غی

وَحُزْنِيْٓ اِلَى اللّٰهِ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٨٦﴾

شکایت بس اللہ تعالیٰ اگے ہی کر رہیو ہوں، تے ہوں اللہ تعالیٰ غی طرفوں ویہہ گل جانوں جہڑیں تم نیہنہ جانتا، (٦١)

وہ ہی اس غا جرم ماں پکڑ لیو جئے“ جیکدے اللہ تعالیٰ پَہاییاں غا منہ تیں یاہ گل نہ کڈا تو جس ماں ویہہ آپے پھس گیا تے مصر غا بادشاہ غا قانون غے مطابق مقدموں چلتو۔ تاں یاہ گل نیہنہ ہو سکے تھی کیونجے اُت غو قانون تے یوہ نیہنہ تھوفر جے پراں واں غی یاہ گل نہ وہے آ۔ تاں مقدموں چلتو وی اُتے غا قانون غے مطابق کیونجے جس ملک ماں واردات وہے مقدموں اُتے غا قانون غے مطابق چلے ور اللہ نے حضرت یوسفؑ ناں یاہ تدبیر دس غے تے انھاں ناں علم عطا کر غے انھاں غو رتبو اچو کر چھوڑیو، جس تیں ثابت ہو گیو جے ہر اک جانن آلا غے اپر اک جانن آلو ہے تے ساراں تیں اپر جانن آلو وہ اللہ ہے جہڑو اولے باندے سب کجھ جانٔے لہذا کوئے اپناں علم ور بڈیار تے گمان نیہن کر سکتو، آیت غا آخر ماں اس گل غو وی اشارو ہے جے حضرت یوسفؑ یوہ سارو کجھ اللہ غی وحی غے مطابق کر رہیا تھا تے اصل ماں یوہ سروند ہور ہیو تھو حضرت یعقوبؑ غا سارا خاندان ناں مصر لیان غو۔

(٥٦) پَہائی مسیں پہلاں یاہ گل کیہنہ تھا جے ہم نہ تے فسادی ہاں اور نہ ہی ہم چور ہو سکاں لیکن جدوہ کٹورو بنیامین غی چھٹ بچوں لبھو ویہہ ٹاٹرے گیا، انھاں ناں ہور کوئے جواب نیہنہ سریو فر بنیامین ناں ہی اپناں آپ تیں کنی کر غے آپ سچا بنن غی کوشش کرن لگ گیا، جے ہم سکا پرا تے کدے چوری کر سکتا ہی نیہنہ، ور یوہ مھارو متریو پہائی ہے اس غی چوری ور ہم ناں کوئے تعجب تے حیرانگی وی نیہنہ کیونجے اس تیں پہلاں وی اس غو دوجو سکّو پہائی نعوذ باللہ! یوسفؑ وی چوری کرے وے تھو، حضرت یوسفؑ نے یاہ گل سُنن غے دل دل ماں فرمایو جے تم مُچ پہیڑا لوک ہیں۔ جہڑا آپ سچا بنن واسطے دوجاں ور چھوٹھا الزام لانویں، حالانکہ لوک مال ہی چوری کر سکیں اور تم نے تے بندو چوری کر غے کھوء ماں سٹ چھوڑیو تھو، خیر تم جو کجھ کہہ رہیا ہیں اللہ اس ناں خوب جانٔے یوسفؑ ناں انھاں غی گل ور دکھ تے بہت ہُووَ ور انھاں نے اپنی یاہ گل دل ماں ہی رکھی ہونٹھاں توڑی نیہنہ آنی۔

(٥٧) پرانواں نے جس ویلے سہئی کیو جئے بنیامین تے عزیز مصر کوٹے بند ہو گیو ہے، فر منت خوشامد کر غے چھڑکان غی کوشش کرن لگا بلکہ ات توڑی تیار ہو گیا جے بنیامین غے بدلے مھارا بچوں کسے ناں ات رکھ لیو تے اس ناں چھوڑ دیو، کیونجے انھاں ناں پتو تھو کہ حضرت یعقوبؑ پشلاں کرتوتاں غی وجہ تیں مھاری امنا کرسیں نیہنہ ویہہ حضرت یوسفؑ اگے مُچ عاجزی نال عرض کرن لگا: جے اس غو باپ بڈھو جریف ہے، اک پہائی ناں پہلاں پغیاڑ کھا گیو تھو انھاں ناں اس غو وی دُکھ ہے ہُن ویہہ اسے نال دل پَہلانویں تے یوہ انھاں ناں بہت پیارو ہے۔ لہذا تم مھارا بچوں کسے ناں اس غی جگہ رکھ غے اس ناں چھوڑ دیو، تم بڑا نیکوکار تے احسان کرن آلا ہیں مھارا اور تم نے پہلاں وی احسان کیا ہیں اک احسان یوہ وی کرو۔ حضرت یوسفؑ نے فرمایو! خدا بچاوے! کرے کوئے تے سزا کسے ناں! فر تے ہم ہی ظلم کرن آلا ہو جاں غا۔ ہم تے اسّے بندہ ناں رکھاں غا جس کوٹے ہم ناں اپنو کٹورو لبھو ہے۔ سبحان اللہ! حضرت یوسفؑ کتنی احتیاط نال گل کریں! یاہ نیہنہ کہتا جے ہم چور ناں رکھاں غا بلکہ فرمانویں! ”جس کوٹے ہم ناں اپنوں سامان لبھو ہے“ ات یاہ وی دیکھن غی گل ہے کہ یوسفؑ ناں پَہائی ”عزیز“ کیہنہ جس غو مطلب ہے کوئے بڑو عہدیدار، اسے تیں علماء نے یاہ گل سمجھی ہے جے ویہہ اجوں بادشاہ تے نیہنہ بنیا تھا ور بادشاہ نے حکومت غو سارو کم کاج انھاں غے حوالے کر غے انھاں ناں سب تیں بڑو عہدو دے چھوڑیو تھو بائبل ماں وی یاہی گل آئی ہے۔

(٥٨) جس ویلے پَہائی اس گل تیں مایوس ہو گیا جے ہم بنیامین ناں چھڑکا کسے را نیہنہ سکتا، اُس ویلے اُس مجلس تیں کنی ہو غے صلاح سوٹھا کرن لگا، ہر ایکن نے اپنی اپنی رائے دتی، بڑا پہائی نے اُنھاں ناں ویہہ وعدا یاد کروایا جہڑا اُنھاں نے قسم کر کر غے والد صاحب نال کیا تھا جے ہم بنیامین ناں ضرور اپنے نال لے غے آواں غا، فر اس تیں پہلاں یوسفؑ غا بارہ ماں جہڑیں زیادتیں کیں تھیں ویہہ وی یاد کروایئں، فر کہیو جے ہوں تے باپ ناں منہ دِسن جگو رہیو ہی نیہنہ لہذا ہوں تے اس ملک تیں قدم نیہنہ چک سوں جچر توڑی جے ابّو مناں آپے گہر نہ بلانویں، یا فر اللہ تعالیٰ کائے ہور ہی گل پیدا فرما دیئے۔ ہوں اس غی تقدیر نال مر ہی جاؤں، یا اسا حالات بن جیں کہ ہوں بنیامین ناں نال لیجا سکوں! فر اُس نے پَہاییاں ناں کہیو! جے تم ابّا ناں جا غے یاہ ساری گل سناؤ۔ جے تھارا پوت نے اسرا چوری کی ہے جس ماں وہ پھس گیو ہے۔ اور ہم نے قسم کر کر غے جہڑا وعدا کیا تھا ویہہ اپنی جانکاری غے مطابق کیا تھا ہم ناں کے پتو تھو جے بنیامین چوری کرے غو تے اس ماں پھسے غو بلکہ ہم نے مصر ماں وی اسے گلوں کہہ چھوڑیو

جے ہم چوری غا جرم ماں چوری کرن آلاّ ناں ہی حوالے کر چھوڑاں غا ہم ناں کے پتو تھو کے کٹورو بنیامین غی چھٹ بچوں لبھے غو غیب تے ہم جاݨتا ہی نیہنہ۔ سبحان اللہ! آدمی اپݨاں آپ ناں کسرا بچاݨ غی تے الزام تیں کنی کرن غی کوشش کرے ات وی ویہہ یاہ نیہنہ کہتا جے مھارا پہائی نے اس را کیو ہے بلکہ کیہنہ جے ''تھارا پوت نے چوری کی ہے''

(۵۹) پہایاں نے گہر پُج غے حضرت یعقوبؑ ناں ساری گل دسی تے ناںٰ ہی کہیو جے ہم تے بالکل سچا ہاں ور جے تمنا مھاری گل ور یقین نہ آوے تاں تم اس بستی ماں جتوں ہم آواں لگا یعنی مصر ماں کوئے بندو چلا غے تحقیق کر لیو تے تم اُس قافلہ آلاں کوں وی پچھ سکیں جس غے ناںٰ ہم واپس آیا ہاں!۔

يٰبَنِيَّ اذْهَبُوْا فَتَحَسَّسُوْا مِنْ يُّوْسُفَ وَاَخِيْهِ

میریو بچیو ! تم جاؤ تے یوسفؑ اور اس غا پہائی ناں چنگی طرح لوڑو !

وَلَا تَايْـَٔسُوْا مِنْ رَّوْحِ اللّٰهِ ؕ اِنَّهٗ لَا يَايْـَٔسُ مِنْ

تے تم اللہ غی رحمت تیں بے آس نہ ہو جاؤ ! اللہ غی رحمت تیں بے آس تے چھڑا

رَّوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكٰفِرُوْنَ ﴿۸۷﴾ فَلَمَّا دَخَلُوْا عَلَيْهِ

کافر لوک ہی ویں ؛ فر جسویلے ویہہ یوسفؑ کوںٰے پجیا

قَالُوْا يٰۤاَيُّهَا الْعَزِيْزُ مَسَّنَا وَاَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا

کہݨ لگا اے عزیزِ (مصر) ہم ناں تے مھارا گہر آلاں ناں بڑی تکلیف پج رہئی ہے تے ہم

بِبِضَاعَةٍ مُّزْجٰىةٍ فَاَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا ؕ

یوہ ذری اک سرمایو لیا ہاں ہُݨ تم ہم ناں پورو غلو دیو ناںٰے ہم ناں خیرات دیو

اِنَّ اللّٰهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِيْنَ ﴿۸۸﴾ قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَّا

بیشک اللہ خیرات کرن آلاں ناں (نیک) جزا دیئے (۶۲) یوسفؑ نے فرمایو! کیوں تمناں یاد ہے تم نںٰے

فَعَلْتُمْ بِيُوْسُفَ وَاَخِيْهِ اِذْ اَنْتُمْ جٰهِلُوْنَ ﴿۸۹﴾ قَالُوْۤا ءَاِنَّكَ

یوسفؑ تے اس غا پہائی ناںٰ کے کیو تھو؟ جسویلے تم ناسمجھی ماں پیا وا تھا، ویہہ بول پیا! اُرے کیوں!

لَاَنْتَ يُوْسُفُ ؕ قَالَ اَنَا يُوْسُفُ وَهٰذَاۤ اَخِيْ ؗ قَدْ مَنَّ

سچیں تم ہی یوسفؑ ہیں فرمایو: (آہو) ہوں یوسفؑ ہوں تے یوہ میرو پہائی ہے یقیناً اللہ نے مھارے اپر

اللّٰهُ عَلَيْنَا ؕ اِنَّهٗ مَنْ يَّتَّقِ وَيَصْبِرْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيْعُ

بڑو احسان کیو ہے واقعہ ہی جہڑو (گناہاں تیں) بچتو رہ تے صبر کرے فر اساں نیکو کاراں غو اللہ تعالیٰ اجر

اَجْرَ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۹۰﴾ قَالُوْا تَاللّٰهِ لَقَدْ اٰثَرَكَ اللّٰهُ عَلَيْنَا

ضائع نیہنہ کرتو (۶۳) انھاں نے کہیو! خدا غی قسمیں اللہ نے تمناں (اے یوسفؑ) مھارے اپر بڑی فضیلت دتی ہے

وَاِنْ كُنَّا لَخٰطِـِٕيْنَ ﴿۹۱﴾ قَالَ لَا تَثْرِيْبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ ؕ

ہم تے واقعہ ہی قصور وار ہاں ؛ یوسفؑ نے فرمایو : اج تمناں کوئے پُچھ نیہنہ

(۶۰) بچاں غی گل سُݨ غے حضرت یعقوبؑ نے اس موقع ور وی واہی گل فرمائی جہڑی انھاں نے حضرت یوسفؑ غی لُہو ماں پہری وی کُڑتی دیکھ غے فرمائی تھی جے ''یاہ تے تم نںٰے اپݨاں دل تیں اک گل بݨا لی ہے'' میرو پوت بنیامین چوری کدے نیہنہ کر سکتو، ور اس غے ناںٰ ہی انھاں نے اس نویں مصیبت ور وی فرمایو جے ہوں تے صبر ہی کروں غو اور صبر وی ''صبرِ جمیل'' یعنی اسو صبر جسماں کسے بندہ اگے کدے شکایت نیہنہ ہوسے۔ تے انھاں ساریاں مصیبتاں غاں چھکھڑاں ماں وی انھاں غا ہتھ تیں اللہ غی ذات ناںٰ امید غو پلّو نیہنہ چھٹتو کیونجے انھاں ناں یوسفؑ غو وہ خواب یاد ہے جس ور انھاں ناں یقین ہے جے کدے نہ کدے اُس غی تعبیر ضرو نکلے غی۔ تے یوہ وی ہوسکے جے انھاں ناں وحی غے ذریعہ دسیو جاتو وہے غو کہ تھاری یوسفؑ ناںٰ اک تہاڑے ضرور ملاقات وہے غی اسے گلوں فرمانویں جے مناں تے یاہ اُمید ہے جے اللہ تعالیٰ انھاں ساراں ناں یعنی حضرت یوسفؑ تے بنیامین اور بڑا پوت ناں تاولاں ہی میرے ناںٰ ملا دیئے غو۔ ور اس نویں مصیبت ور انھاں ناں حضرت یوسفؑ آلو پراݨوں پھٹ سجرو ہو جئے تے آپے زبان تیں اچانک نکل جئے ہائے! او یوسفا!! اللہ تعالیٰ فرماوے جے انھاں غو غم سیرو ہو تو وی کیوں نہ! انھاں غیں تے یوسفؑ غا غم ماں اکھ ہی چٹیں پھر گئیں تھیں۔ تے ویہہ لوکاں تیں اپݨوں درد چھپا چھپا غے اندر و اندر ہی گلتا جا رہیا تھا۔

(۶۱) یوسفؑ غو ناں سُݨتاں ہی پوتاں غا دل ماں ساڑا غی اگ فر تُخݨ لگ گئی۔ تے ویہہ یعقوبؑ ناں ہی سمجھاݨ لگ گیا جے تم سدا یوسفؑ ناں ہی یاد کرتا ریہنہ غا! کُجھ اپݨی جان ور وی ترس کرو! پہانویں انھاں ناں یاد کرتاں کرتاں تم ادموا ہی ہو جیں یا اِسّے ہسیر ماں اپݨی جان تیں ہی ہتھ تُھو بیسیں! ہُݨ اس قصہ ناں چھوڑ دیو واہ پرانی گل ہوگئی یوسفؑ ناں پغیاڑ کھا گیو ہُݨ یاد کر غے کے لبھے غو! حضرت یعقوبؑ نے فرمایو ہوں اپݨوں دُکھڑو تمناں تے نیہنہ سنا تو نہ ہوں لوکاں اگے اس غی شکایت کروں۔ ہوں تے اپݨاں دکھاں، قضیاں تے مصیبتاں غی فریاد بس اللہ تعالیٰ اگے ہی کر رہیو ہوں فر ہوں اللہ تعالیٰ غی طرفوں ویہہ گل جاݨوں جہڑیں تم نیہنہ جاݨتا، مناں یقین ہے یوسفؑ غا خواب غی اک تہاڑے ضرور تعبیر نکلے غی تے ویہہ یقیناً زندہ ہیں۔ علماء نے لکھیو ہے جے مصیبت ور اکھاں تیں اتھروں نکل آنا، یا اللہ تعالیٰ اگے اپݨاں دکھاں غی فریاد کرنی تے دعا منگݨی یہ بے صبری آلیں گل نیہنہ بے صبری تے رواس پٹاس کرنوں تے لوکاں اگے اپݨوں دُکھڑو روتاں پھرنوں ہے۔ رحمتِ عالم ﷺ غا اپݨاں صاحبزادہ حضرت ابراہیمؓ غی وفات ور اتھروں نکلیا تھا تے آپؐ نے فرمایو تھو! دل ماں غم ہے تے اکھاں ماں اتھروں ہیں، ور ہم زبان تیں واہی گل کانہہ غا جہڑی مھارا رب ناں پسند وہے غی۔ (بخاری)

(۶۲) حضرتِ یعقوبؑ پوتاں ناں ترغیب دے رہیا ہیں جے اللہ غی رحمت تیں آس تے کافر لوک ہی توڑیں، جھاں غو اس غی رحمت تے قدرت ور ایمان ہی نیہنہ ہو تو مومن تے کسے حال ماں وی اپݨاں مالک غی رحمت تیں بے آس نیہنہ ہو سکتو، لہذا تم اُٹھو! تے فر یوسفؑ اور اُس غا پہائی بنیامین ناں لوڑو! اللہ تعالیٰ اپݨی رحمت تے قدرت ناںٰ ہم ناں فر ملاوے غو پوت اپݨاں والد غا حکم ور فر مصر پُج جیں جے خورے بنیامین ناں چھڑکاݨ غی کائے سبیل بݨ جئے، ناںٰے کاںٰ غا اس اوکھا زمانہ ماں کُجھ غلو ہی لبھ جے۔ تے اس واری انھاں ماں عاجزی پیدا ہو جئے ویہہ مُج گریہ زاری ناںٰ عزیزِ مصر یعنی حضرت یوسفؑ اگے اپݨی مصیبت بیان

کریں جے ہُن مھارے کونے غلو مُل لین جگو وی کجھ نیہنہ رہیو۔ یاہ بیکار نکمی جئی جنس لیایا ہاں۔ جہڑی غلہ غو مل کد بن سکے ور تم مھارا اور رحم فرماؤ تے ہم ناں گھٹ مُل غے باوجود پہلاں ہاروں غلو پورا پورا اونٹھ پہر غے یوہ تھاری طرفوں مھارا اور صدقو تے خیرات وہے غو اللہ خیرات کرن آلاں ناں نیک جزاء دیئے۔

(۶۳) پہائیاں نے کال غی اوکھتاں مصیبتاں غے نال نال اپناں والد حضرت یعقوبؑ غا وچھوڑا غا دُکھ درد سنا سنا غے بنیامین غی رہائی غی درخواست کی وہے غی، یہ اسیں دکھیاریں گل تھیں جھاں اگے پتھر وی پُھٹ جیں تھا، فر حضرت یوسفؑ ناں تے اللہ نے دل ہی بڑو نرم نازک دتو تھو ویہہ یہ گل کس را جھل سکیں تھا، آخر اس راز تیں خدا غا حکم نال پڑدو چکیں تے پہایاں ناں پچھیں جے تمناں اپنا ویہہ کرتوت وی یاد ہیں جہڑا تم نے اپنی ناسمجھی نادانی تے جاہل پونا ماں کیا تھا! کیوں تم نے یوسفؑ تے اس غا پہائی نال کے کجھ کیو تھو یاد ہے؟ یوسفؑ غو چان چک ناں سُنتاں ہی انھاں غا کن کھلا ہو جیں، ترس نکل جئے تے ویہہ ٹھٹھن ٹھار ہو جیں جے جس بندا ناں مدتاں پہلاں ہم کھوء ماں سٹ آیا تھا اج عزیزِ مصر کس را اس غی گل کر رہیو ہے؟ یوہ گھر غو پہیتی کون ہے؟ کِدے اسی گل تے نیہنہ کہ جس شخص ناں ہم عزیزِ مصر سمجھ رہیا ہاں یہ یوسفؑ ہی ہیں بس سوچاں دلیلاں غا اس ہاڑ ماں حضرت غی نوار وروی غور کریں تے انھاں غو یوہ شک یقین ماں بدلتو جئے تے اڑک پہڑک ہی منہ تے نکل جئے کہ کیوں! تم ہی یوسفؑ تے نیہنہ!! حضرت اس غو صاف ہی جواب دیں جے ہاں! ہوں یوسفؑ ہی ہوں تے یوہ میرو پہائی بنیامین ہے۔ یوہ سارو مھارا رب غو فضل کرم تے احسان ہے کہ اس نے ہم سارا چھکھڑ چھولاں تیں کڈ غے ات توڑی پہچایا، تقوٰی تے صبر غو اللہ تعالیٰ اسو ہی نتیجو کڈے۔ یوہ وہ ہی ویلو تھو جس در پچھے آیت ۱۵/ ماں اشارو تھو جے اک وقت اسو وی آوے غو جد یوسفؑ پہایاں ناں پشلیں گل یاد کرانویں غا ور انھاں غو اواں خیال وی نیہنہ ہوسیں۔ تے اخلاق یہ ہیں کہ حضرت پہایاں ناں کوئے لازمی تے شرم نیہنہ دوا تا بلکہ آپے انھاں واسطے عذر بیان فرمانویں جے جس ویلے تم ناسمجھی نادانی ماں پیا وا تھا"۔

(۶۴) حضرت یوسفؑ غی یاہ گل سنتاں ہی پہایاں ناں پشلیں ساریں گل بجلی ہاروں ذہن مان پھرن لگیں گئیں، حضرت یوسفؑ نال کیا وا سارا ظلم اکھاں اگے پھرن لگ گیا تے چھیکڑا انھاں ناں منوں پیو جے یقیناً اللہ نے تم ناں مھارے اپر فضیلت دتی ہے، قصور مھارو ہی تھو کہ ہم خدا غی دتی وی فضیلت ورا ینویں ساڑو کرتا رہیا سبحان اللہ! کسو عجیب وقت وہے غو جد بڑا پہائی نکا پہائی اگے اپناں سارا قصور من غے معافی منگتا ویں غا حضرت یوسفؑ ناں انھاں غو پیغمبری اخلاق بدلو لین غی اجازت کد دیئے تھو، ویہہ تے بسریں ویں یہ گل یاد کروانی چاپویں ہی نیہنہ تھا فرمایو جاؤ! اج تھارے ورنہ کوئے الزام ہے تے نہ نُہورو! نہ تم ناں کسے گل غی پچھ ہے، جو کجھ ہونوں تھو ہو گیو، میں تمناں معاف کر چھوڑیو ،اللہ تعالیٰ وی تمناں بخش دیئے غو وہ تے "ہے ہی ساراں رحم کرن آلاں تیں بدھ رحم کرن آلو"۔ یا ہی واہ آیت ہے جہڑی رحمتِ عالم ﷺ نے مکہ شریف غا فتح ہون ور اپناں جانی دشمناں ناں اس ویلے یاد کروائی تھی جسویلے ویہہ سارا حرم شریف غا بہڑا ماں رحمتِ عالم ﷺ غے اگے سِر نیواں کر غے بیٹھا وا تھا تے حضرت نے فرمایو تھو جے جاؤ میں تمناں یوسفؑ غاں پہایاں ہاروں معاف کر چھوڑیو، تم سارا آزاد ہیں تھارا کولوں کوئے بدلو نیہنہ۔ تے یہ ہی ویہہ اخلاق ہیں جھاں نے حضرت یوسفؑ غا پہائی "پہائی" بنا چھوڑیا تھا تے ابوجہل اور ابولہب جساں دشمناں غا پوت اسلام غا خادم تے سپائی بنا چھوڑیا تھا۔

(۶۵) اس قصہ ماں جگہ جگہ اللہ تعالیٰ غی قدرت غا نمونہ دسیا گیا ہیں یوہ وی اس غی قدرت غا کرشمہ غو اک چھلکارو ہے کہ جس غا وچھوڑا ماں رو رو غے اکھاں غی لوء چلی گئی تھی، اج اللہ تعالیٰ اسے غی گُڑتی ناں اکھاں غی لوء واپس آن غو ذریعو بنا رہیو تھو۔ تے حضرت یوسفؑ نے سارا کنبہ ناں مصر لیان غو یوہ حکم اللہ تعالیٰ غی وحی ور ہی دتو وہے غو، کیونجے پیغمبر اک جگہ تیں دوجی جگہ غو فیصلو اللہ غی وحی ور ہی کریں۔

(۶۶) اللہ تعالیٰ غی قدرت تے اس غی عجب شان بیان ہو رہئی ہے جے اک وقت وہ تھو جد یوسفؑ گھر تیں ذری دراڈے کھوء ماں تھا، ور حضرت یعقوبؑ ناں انھاں غو کجھ پتو نیہنہ چل رہیو تھو، فر مصر ماں

يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكُمْ وَهُوَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِيْنَ ﴿۹۲﴾ اِذْهَبُوْا بِقَمِيْصِيْ

اللہ تمناں معاف کرے تے وہ ساراں مہرباناں تیں بدھ مہربان ہے (۶۴) تم میری یاہ گُڑتی لیجاؤ

هٰذَا فَاَلْقُوْهُ عَلٰى وَجْهِ اَبِيْ يَاْتِ بَصِيْرًا ۚ وَاْتُوْنِيْ

تم اس ناں میرا والد غا چہرہ ورسٹیو اس نال انھاں غی اکھاں ماں لوء پھر آوے غی اور تم اپناں ساراں گھر آلاں ناں

بِاَهْلِكُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿۹۳﴾ وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيْرُ قَالَ اَبُوْهُمْ

لے غے میرے کونے آ جاؤ؛ (۶۵) تے جسویلے قافلو (مصر تیں) ٹریو انھاں غا ابا جی گھر ماں کہن لگا

اِنِّيْ لَاَجِدُ رِيْحَ يُوْسُفَ لَوْلَآ اَنْ تُفَنِّدُوْنِ ﴿۹۴﴾ قَالُوْا

کہ جے تم مناں بڈیناں ماں فاتر ہویو وونہ کیہنہ تاں مناں یوسفؑ غی خوشبو آ رہئی ہے (۶۶) گھر آلاں نے کہیو!

تَاللّٰهِ اِنَّكَ لَفِيْ ضَلٰلِكَ الْقَدِيْمِ ﴿۹۵﴾ فَلَمَّآ اَنْ جَآءَ

خدا غی قسمیں تم تے اپنی اسے پرانی غلطی ماں پیا وا ہیں (۶۷) فر جسویلے خوشخبری دین آلو

الْبَشِيْرُ اَلْقٰىهُ عَلٰى وَجْهِهٖ فَارْتَدَّ بَصِيْرًا ۚ قَالَ

پُجیو تے اس نے واہ گُڑتی انھاں غا چہرہ مبارک ورسٹی تاں تدے انھاں غی اکھاں ماں لوء پھر آئی اس ویلے

اَلَمْ اَقُلْ لَّكُمْ ۚ اِنِّيْٓ اَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۹۶﴾

انھاں نے کہیو: میں تمناں کہیو نیہنہ تھو جے ہوں اللہ غی طرفوں ویہہ گل جانوں جہڑیں تم نیہنہ جانتا

قَالُوْا يٰٓاَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَآ اِنَّا كُنَّا خٰطِـِٔيْنَ ﴿۹۷﴾

پوتاں نے عرض کی ابا جی! تم مھارے واسطے مھاراں گناہاں غی بخشش غی دعا منگو یقیناً ہم ہی خطا کار ہاں،

قَالَ سَوْفَ اَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّيْ ۭ اِنَّهٗ هُوَ الْغَفُوْرُ

انھاں نے فرمایو: اچھا اے ہُن ہی ہوں تھارے واسطے اپناں رب کولوں بخشش غی دعا منگوں غو وہ تے ہے ہی بڑو بخشنہارو

الرَّحِيْمُ ﴿۹۸﴾ فَلَمَّا دَخَلُوْا عَلٰى يُوْسُفَ اٰوٰٓى اِلَيْهِ

مچ مہربان (۶۸) فر جسویلے سارا یوسفؑ کونے پُجیا تے انھاں نے اپناں ماں باپ ناں اپنے کونے

اَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوْا مِصْرَ اِنْ شَآءَ اللّٰهُ اٰمِنِيْنَ ﴿۹۹﴾

جگہ دتی تے کہیو: تم مصر ماں داخل ہو جاؤ! جے اللہ نے چاہیو تاں امن نال رہیو (۶۹)

وَرَفَعَ اَبَوَيۡهِ عَلَى الۡعَرۡشِ وَخَرُّوۡا لَهٗ سُجَّدًا ۚ وَقَالَ

تے یوسفؑ نے اپݨاں ماں باپ اُچی جگہ شاہی تخت ور بسالیا، تے ویہہ سارا انھاں اگے سجدہ ماں ٹہہ پیا تے یوسفؑ نے

يٰۤاَبَتِ هٰذَا تَاۡوِيۡلُ رُءۡيَاىَ مِنۡ قَبۡلُ ۫ قَدۡ جَعَلَهَا

فرمایو : ابا جی ! یاہ میرا اس پہلا خواب غی تعبیر ہے یقیناً میرا رب نے اس ناں سچو

رَبِّىۡ حَقًّا ؕ وَقَدۡ اَحۡسَنَ بِىۡۤ اِذۡ اَخۡرَجَنِىۡ مِنَ السِّجۡنِ

کر دسیو ہے (۷۰) تے اس نے میرے ناݪ اس ویلے بڑو احسان کیو جسویلے اس نے مناں قید خانہ تیں کڈیو

وَجَآءَ بِكُمۡ مِّنَ الۡبَدۡوِ مِنۡۢ بَعۡدِ اَنۡ نَّزَغَ الشَّيۡطٰنُ

تے وہ تمناں گراں بچوں (ات) لے آیو اس توں بعد کہ شیطان نے میرے تے میراں پہائیاں غے

بَيۡنِىۡ وَبَيۡنَ اِخۡوَتِىۡ ؕ اِنَّ رَبِّىۡ لَطِيۡفٌ لِّمَا يَشَآءُ ؕ

بشکار فساد گہل چھوڑیو تھو ، بلا شبہ میرو رب جو کجھ چاہوے اس واسطے بہترین تدبیر کر لیئے

اِنَّهٗ هُوَ الۡعَلِيۡمُ الۡحَكِيۡمُ ﴿۱۰۰﴾ رَبِّ قَدۡ اٰتَيۡتَنِىۡ مِنَ الۡمُلۡكِ

بیشک وہ ہی بڑا علم آݪو (تے) حکمت آݪو ہے (۷۱) ربا ! یقیناً تیں مناں حکومت وی عطا فرمائی

وَعَلَّمۡتَنِىۡ مِنۡ تَاۡوِيۡلِ الۡاَحَادِيۡثِ ۚ فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ

تے تیں مناں گلاں غی حقیقت توڑی پجݨ غو علم وی عطا فرمایو ، اے اسماناں تے زمین غا پیدا

وَالۡاَرۡضِ ۟ اَنۡتَ وَلِىّٖ فِى الدُّنۡيَا وَالۡاٰخِرَةِ ۚ تَوَفَّنِىۡ مُسۡلِمًا

کرن آݪیا ! توں ہی دنیا تے آخرت ماں میرو کارساز ہے توں مناں اس حال ماں وفات دے کہ ہوں فرمانبردار واتوں،

وَّاَلۡحِقۡنِىۡ بِالصّٰلِحِيۡنَ ﴿۱۰۱﴾ ذٰلِكَ مِنۡ اَنۡۢـبَآءِ الۡغَيۡبِ نُوۡحِيۡهِ

تے مناں نیک بنداں ماں شامل فرمالے (۷۲) (اے نبیؐ) یہ ساریں گل غیب غیں خبراں بچوں ہیں جہڑیں ہم تھارے وروحی کر

اِلَيۡكَ ۚ وَمَا كُنۡتَ لَدَيۡهِمۡ اِذۡ اَجۡمَعُوۡۤا اَمۡرَهُمۡ وَهُمۡ يَمۡكُرُوۡنَ ﴿۱۰۲﴾

رہیا ہاں ورنہ تم تے انھاں کوݩے اسویلے موجود نیہنہ تھا جسویلے انھاں نے اپݨی گل پکی کر لی تھی، تے جد ویہہ سازش بݨا رہیا تھا؛

وَمَاۤ اَكۡثَرُ النَّاسِ وَلَوۡ حَرَصۡتَ بِمُؤۡمِنِيۡنَ ﴿۱۰۳﴾ وَمَا تَسۡـَٔلُهُمۡ

تے پہانویں تم کتنی ہی تاہنگ کریں ور مچ لوک تے ایمان قبول کرسیں ہی نیہنہ ؛ حالانکہ تم انھاں کوݩوں

وی ویہہ مدتاں تیں رہ رہیا تھا لیکن حضرت یعقوبؑ ناں کدے انھاں غی خوشبو نیہنہ آئی کیونجے اللہ نے کدے یاہ گل چاہی ہی نیہنہ تھی۔ وراج مصر تیں قافلو جسو ہی حضرت یوسفؑ غی کڑتی لے غے کنعان در روانہ وہے، حضرت یعقوبؑ ناں گہر ماں انھاں غی کُڑتی غی خوشبو آ جئے تے ویہہ اپݨاں گہر آݪاں ناں یقین ناݪ فرماویں کہ جے تم یاہ گل نہ کیہنہ جے ہوں بڈھیماں ماں فاتریں ویں دیوں لگو تاں ہوں یقین ناݪ کہوں جے مناں یوسفؑ غی کُڑتی غی خوشبو آوے لگی یہ سارا اس غی قدرت غا کرشمہ تھا کہ بچر توڑی وہ نیہنہ سنگھاݨوں چاہوے تھوا چر توڑی کدے خوشبو نیہنہ آ سکی تے جد وہ چاہوے فر کائے چیز رکاوٹ وی نیہنہ بݨ سکتی۔ علماء نے لکھیو ہے جے کُڑتی غی خوشبو آݨ غو مطلب یوہ تھو جے انھاں ناں الہام ہو و جسماں یاہ خوشخبری تھی جے ہُݨ یوسفؑ غی خیریت غو تاوݪاں ہی پتو لگ جئے غو۔

(۶۷) یعنی تم تے ویہہ ہی پشلاں روڑیاں ماں پیا واہیں ورنہ یاہ گل کد ہو سکے!۔

(۶۸) قافلو مصر تیں شام پج آوے، خوشخبری لیاݨ آݪو حضرت یعقوبؑ غی مبارک اکھاں ور واہ کُڑتی پھیرے، جس ناں پھیرتاں ہی اکھاں ماں لوء نروئی ہو جئے اس ویلے حضرت یعقوبؑ فرمانویں: جے کیوں ہُݨ تمناں یقین ہو گیو ہے ناں جے ہوں جو کجھ کہوں تھو وہ اللہ تعالیٰ غا دتا و اعلم تے اس غی وحی غے مطابق ہی کہہ رہیو تھو! اسے تیں علماء یاہ گل کیہنہ جے حضرت یعقوبؑ ناں الہام یا وحی غے ذریعہ یاہ گل دسی جارہئی تھی جے حضرت یوسفؑ اجوں زندہ ہیں، ور صاف گل نیہنہ دسی جئے تھی تانجے انھاں غا صبر غو امتحیان وہے۔ پوتاں کوݩے ہُݨ قصور منݨ تیں بجݨ کوئے چارو ہی نیہنہ تھو، تے ویہہ منیں ہاں وی کیوں نہ! آخر گنہگار ہی تھا ایمان تیں تے نیہنہ نکلیا تھا۔ ویہہ اپݨاں والد اگے فٹ اپݨاں جُرم ماں غو اقرار کر غے معافی غی درخواست کریں سگوں اللہ اگے بخشش غی دعا منگݨ واسطے عرض کریں، حضرت یعقوبؑ جسا مہربان باپ سزا غی گل کد کر سکیں تھا فرمایو: بس دعا غی قبولیت غی خاص گہڑی آݨ دیو ہوں اپݨاں رب اگے تھاری بخشش غی دعا منگوں غو، اور وہ ضرور دعا قبول فرماوے غو کیونجے وہ تے ہے ہی بڑو بخشنہار مچ مہربان!۔ اکثر مفسراں غو خیال ہے جے حضرت یعقوبؑ نے پوتاں ناں جس وقت دعا واسطے فرمایو تھو۔ اس وقت تیں انھاں غی مراد تہجد غو وقت تھو (ابن کثیر، ابن جریر) کیونجے عبادت گذاراں غی عبادت غو تے دعا کرن آݪاں غی دعا غو اور استغفار کرن آݪاں غی استغفار غو یوہ خاص وقت ہے۔

(۶۹) حضرت یوسفؑ نے اس قافلہ غو شہر تیں ذری باہر نکل غے استقبال کیو تے اپݨاں ماں باپ ناں مچ عزت احترام ناݪ اپݨے ناݪ لیو فر فرمایو جے اطمینان ناݪ شہر ماں تشریف لے چلو اللہ نے چاہیو تاں امن ناݪ ریہنہ غا متی تفسیراں ماں حضرت یوسفؑ غی والدہ غا بارہ ماں لکھیو ہے جے انھاں غی پہلاں ہی وفات ہو گئی تھی تے یہ انھاں غی متریری اماں تھیں جہڑیں موسی وی لگیں تھیں اس سفر ماں ویہہ ہی حضرت یعقوبؑ غے ناݪ تھیں ور امام ابنِ جریر طبریؒ غی تحقیق یاہ ہے جے یہ حضرت یوسفؑ غیں والدہ ہی تھیں تے انھاں غی وفات نیہنہ ہوئی تھی۔ ویہہ فرمانویں جے قرآن نے انھاں ناں ماں کہیو ہے فر کسرا کہیو جا سکے جے ویہہ ماں نیہنہ علامہ ابن اسحٰقؒ غی وی یاہی رائے ہے۔

(۷۰) جسویلے یوہ قافلو مصر ماں پجے اس ویلے اس غا شاہی تخت ور حضرت یوسفؑ ہی ویں! ہو سکے اسویلے توڑی بادشاہ نے تخت حضرتِ یوسفؑ ہی غے حوالے کر چھوڑیو وہے تے آپ سروں ہی حکومت تیں کنی ہو گیو وہے یا یوہ تخت شاہی تخت تیں علاوہ حضرت یوسفؑ غا اپݨاں عہدہ یعنی عزیز مصر یا وزیر اعظم غو تخت وہے۔ واللہ اعلم تاریخ اس بارہ ماں چپ چاپ ہے خیر! حضرت یوسفؑ نے اپݨاں ماں باپ غی تعظیم انھاں ناں اپݨے ناݪ تخت ور بسال غے کی تے جسویلے انھاں غاں پہایئاں نے اور ماں باپ نے حضرت یوسفؑ اس را بادشاہی تخت ور بیٹھا و اتکیا ساراں غاں دلاں ماں جزباں غی اک کانگ جئی آ گئی پہایئاں غی نظر اپݨی سوچ در گئی جے ہم کے سوچاں تھا تے مھارا پہائی ناں اللہ نے کتنوں اچو مرتبو دتو ہے، حضرت یعقوبؑ نے وی دیکھیو جے خدا نے میرو لختِ جگر، کہڑی منزل ور پہچایو ہے انھاں غو یوہ جزبو اس را چھلک غے باہر آیو جے ساراں نے لِف غے انھاں غو احترام کیو کہ واقعہ ہی خدا نے تمناں اچو رتبو دتو ہے، حضرت یوسفؑ نے فرمایو آہو! یاہی میرا اس خواب غی تعبیر ہے جہڑو میں نکاں ہوتاں تکیو تھو جے یاراں تارہ تے دیہنہ اور چن میرے اگے نیئواں ہو رہیا ہیں صاحبِ جلالینؒ تے امام فخر الدین رازیؒ وغیرہ مفسراں نے سجدہ غی یاہی تفسیر کی

ہے، کیونجے عربی ماں سجدو چھڑو نماز آلاّ سجدہ ناں ہی نیہنہ کہتا بلکہ ذری نیواں ہونڑ ناں وی سجدو ہی کیہنہ۔ تے حضرت عبداللہ ابن عباسؓ غی اک تفسیر اس راوی تفسیراں ماں آئی ہے جے مطلب یوہ ہے کہ جسویلے انھاں نے حضرت یوسفؑ بادشاہی تخت ور بیٹھا وا تکیا ویہہ حضرت یوسفؑ غی وجہ تیں اللہ تعالیٰ اگے سجدہ ماں ڈھہ پیا، اس را یوہ سجدو ''سجدہ شکر'' ہے امام رازی نے اک تفسیر یاہ وی نقل کی ہے۔

(۷۱) حضرت یوسفؑ ناں اس موقع ور اپنڑاں مالک غا احسان یاد آ جیں جے اللہ نے کسرا میرے اپر اپنڑوں فضل فرمائے مناں قید تیں کڈھ غے اس شاہی تخت ور بسالیو، تے مھارا سارا خاندان ناں کنعان غی گرائیں زندگی تیں کڈھ غے مصر غی راجدھانی ماں یاہ عزت عطا فرمائی۔ ور پیغمبری اخلاق تکو ویہہ اللہ تعالیٰ غا احسان گنتاں کھوء تیں نکلنڑ غو ذکر نیہنہ کرتا جے پہایئاں ناں کِدے لازمی نہ آ جئے، سگوں انھاں غی غلطی ور اس را پڑدو گہلیں جے یہ ساریں تے شیطان غیں چال تھیں۔ اسے نے مھارے بشکار بکھیڑو گہلیو تھو، تے اس قصہ ماں جو کجھ ہوتو رہیو اس غے پچھے اصل ماں تے اللہ تعالیٰ غی بریک تے خفیہ تدبیر تھی کہ اس نے ان ساراں چھکّھڑ چھولاں تیں گذار غے ہم ناں اس شان ناںٔ مصر ماں پہچانٔوں تھو۔

(۷۲) اللہ تعالیٰ غیں یہ نعمت دیکھ غے حضرت یوسفؑ غی دل غی تاہنگ دعا بنڑ غے انھاں غاں ہونٹھاں ور آ جئے۔ جے ربا! تیں مناں یاہ بادشاہی تے یوہ علم عطا فرمایو یوہ تیرو بہت بڑو کرم ہے جھڑو تیں بے منگیاں میرا ور کیو۔ ربا! توں ہی میرو دنیا تے آخرت ماں کارساز ہے۔ جس را تیں اپنڑاں فضل ناںٔ دنیا ماں میرا کم بنڑا چھوڑیا ہیں توں اپنٹی اس کارسازی غو تے اس فضل غو جلوو آخرت ماں وی دس دے، ہوں بچر توڑی جیوں تیری فرمانبرداری غا کم کر غے جیوں تے مناں موت وی اسے فرمانبرداری ماں ہی آوے۔ اور فر توں مناں اپنڑاں نیک بنداں۔ حضرت ابراہیمؑ حضرت اسحٰقؑ تے حضرت یعقوبؑ ناںٔ ملا دیئے۔ اس دعا ماں اس گل در اشارو ہے جے دنیا غیں یہ نعمت ویں اللہ غو بہت بڑو کرم ہے ور اصل مسئلو تے آخرت غو ہے۔

(۷۳) قصہ غا مکنڑ وران یہودیاں ناں یاد کروایو جا رہیو ہے جھان غا کہنڑ ور مکہ غا مشرکاں نے یوہ قصو پچھیو تھو تے مکہ غا مشرکاں ناں وی جھاں نے انھاں غی چُک ور یوہ پچھنڑ غی ہمت کی تھی۔ انھاں ناں فرمایو جا رہیو ہے جے لیو تھاری مانگ پوری ہو گئی تم نے سارو قصو سُنڑ لیو حالانکہ اج توڑی یہ ساریں گل باقی دنیا ہاروں رحمتِ عالم صلی اللہ علیہ وسلم واسطے غیب غیں گل تھیں یہودی عالم اصل قصہ تیں تے واقف تھا ور قصہ غے بشکار و یہہ بنیادی گل جھڑیں اس سارا قصہ غیں اصل روح تے جان ہیں انھاں غو تے یہودی کتاباں ماں کُوئی ناں نشانڑ ہی نیہنہ تھو اور کئیں جگھیں تے انھاں نے اصل حقیقت ہی بدلا چھوڑی تھی۔ فر یوہ سارو قصو رحمتِ عالم صلی اللہ علیہ وسلم اتنی تفصیل ناںٔ تے اٹھوں صاف صاف کہ جس را یوہ سارو کجھ اِسّے ویلے سامنڑے ہوتو وہے کسرا بیان فرما رہیا ہیں؟؟ حالانکہ آپؐ تے اس ویلے اُت موجود نیہنہ تھا جسویلے پہائی حضرت یوسفؑ ناں قتل کرن کھوء ماں سٹنڑ تے حضرت یعقوبؑ کولوں لیجانڑ غا پھند بنڑا رہیا تھا تے جسویلے ویہہ کھوء ماں سٹ غے حضرت یعقوبؑ اگے چھوٹھا پکھنڈ تے کھیکھنڑ کر رہیا تھا؛ اس سوال غو اس تیں بجنڑ کوئے جواب نیہنہ ہو سکے تھو جے یوہ سب کجھ وہ عالم الغیب اللہ ہی اپنڑاں حبیب صلی اللہ علیہ وسلم ناں دس رہیو ہے جھڑو ہر ویلے ہر جگہ موجود ہے۔ تے یوہ قرآن اسے غو کلام ہے۔ اور جس ذات ور نازل ہو رہیو ہے ویہہ اس غا سچا نبی ہیں اس غو یوہ تقاضو تھو کہ جن لوکاں نے یوہ قصو پچھیو تھو ویہہ بلکہ ساری دنیا ہی اس قرآن ور تے رحمتِ عالم صلی اللہ علیہ وسلم ور ایمان لیانویں۔ ور جن لوکاں نے کائے حقیقت کائے سچی گل منی ہی نہ وہے ویہہ کد ایمان لیانویں! انھاں غی طرفوں آپؐ ناں تسلی دتی جا رہئی ہے جے پہانویں تھارا دل ماں کتنی ہی تاہنگ وہے ور یہ ایمان نیہنہ لیاسیں۔ حالانکہ اے نبی صلی اللہ علیہ وسلم تم انھاں کولوں اس تبلیغ ور کجھ مزدوری تے منگتا ہی نیہنہ جے یہ تھارا اخلاص ماں کجھ شک شبو کریں ور یہ ضدی ایمان نیہنہ قبول کرسیں۔ لیکن جھڑو قرآن غی اس لوء ناں چھوڑ غے اندھیریاں ماں ہی ڈابو مار تو رہ غو اس ناںٔ قرآن غی شان ماں کے فرق پوے غو یوہ تے دنیا جہان واسطے اک نصیحت ہی ہے جھڑو اس غی نصیحت ور عمل نیہنہ کرسے وہ اپنڑوں ہی نقصان کرے غو۔

(۷۴) یعنی حضرت یوسفؑ ہی غا قصہ غی کہڑی خاص گل ہے اسی نشانیاں ناںٔ تے زمین اسمان پہر یا وا ہیں بلکہ دنیا ماں سویرے شام اسا واقعہ پیش آ ویں جھاں تیں اللہ غی قدرت تے اس غی توحید غو پتو لگے ور یہ

ع ۱۱ ۵

عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ ؕ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۰۴﴾ وَكَاَيِّنْ

اس (تبلیغ) ور کوئے مزوری نیہنہ منگتا یوہ (قرآن) تے دنیا جہان واسطے بس اک نصیحت ہے (۷۳) تے اسماناں

مِّنْ اٰيَةٍ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ يَمُرُّوْنَ عَلَيْهَا

اور زمین ماں کتنی ہی نشانٔیں ہیں جھاں غے اپروں یہ لنگتا رہینہ

وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُوْنَ ﴿۱۰۵﴾ وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ

ور یہ انھاں تیں منہ ہی موڑیو رکھیں (۷۴) تے ان بچوں بچ لوکاں غو یو حال ہے کہ ویہہ اللہ ناں منیں وی تے اس را کہ اس

اِلَّا وَهُمْ مُّشْرِكُوْنَ ﴿۱۰۶﴾ اَفَاَمِنُوْٓا اَنْ تَاْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِّنْ

غے ناںٔ ناںٔ شرک وی کرتا رہینہ (۷۵) تے کیوں! ویہہ اس گل تیں بے فکر ہو گیا ہیں جے انھاں ور خدا غا عذاب غی ٹھک

عَذَابِ اللّٰهِ اَوْ تَاْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَّهُمْ لَا

لینڑ آلی کائے آفت آ جئے یا انھاں ور چانڑ چک ہی قیامت غی گھڑی آ جئے تے انھاں ناں

يَشْعُرُوْنَ ﴿۱۰۷﴾ قُلْ هٰذِهٖ سَبِيْلِيْٓ اَدْعُوْٓا اِلَى اللّٰهِ ۟ؔ عَلٰى

پتو وی نہ لگے (۷۶) (اے نبی) تم فرما دیو: یوہ ہے میرو رستو، ہوں اللہ تعالیٰ در بلاّ رہیو ہوں، یقین

بَصِيْرَةٍ اَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِيْ ؕ وَسُبْحٰنَ اللّٰهِ وَمَآ اَنَا مِنَ

تے دلیل ناںٓ ہوں وی تے میری پیروی کرنڑ آلاّ وی تے اللہ پاک ہے اور ہوں شرک

الْمُشْرِكِيْنَ ﴿۱۰۸﴾ وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُّوْحِيْٓ

کرن آلاّں بچوں نیہنہ (۷۷) تے (اے نبی) ہم نے تھارے تیں پہلاں وی بستی آلاّں بچوں جتناں

اِلَيْهِمْ مِّنْ اَهْلِ الْقُرٰى ؕ اَفَلَمْ يَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ

وی رسولٔ بنڑا غے چلایا ویہہ مڑد ہی تھا جھاں در ہم وحی کراں تھا، فر کیوں! یہ لوک زمین ماں ٹریا پھریا نیہنہ

فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ

کہ یہ تک لیتا جے انھاں لوکاں غو انجام کے ہووؤ جھڑا انھاں تیں پہلاں ہو یا ہیں

وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ اتَّقَوْا ؕ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿۱۰۹﴾

تے آخرت غو گھر یقیناً بہتر ہے انھاں لوکاں واسطے جھاں نے پرہیزگاری اختیار کی، فر کیوں تم سمجھتا نیہنہ (۷۸)

لوک تے کجھ فکر کرتا ہی نیہنہ اس غی نشانیاں دروں اکھ میچ غے اپروں لنگتا جیں ور کجھ تہان نیہنہ کرتا۔

(۷۵) یعنی یہ کسا عجیب لوک ہیں کہ اللہ تعالیٰ غی ذات ناں وی منیں اس زمین، اسمان، چن، دیہنہ تاراں تے ساری کائنات اور ساری جیا جون غو پیدو کرن آلو وی اللہ تعالیٰ ناں منیں، سگوں کائنات غو انتظام کرن آلو وی اسے ناں منیں ور اس غے باوجود شرک تیں وی باز نیہنہ آتا کسے نہ کسے طریقہ ور ضرور شرک وی کریں۔ عرب غاں مشرکاں، یہودیاں تے عیسائیاں ساراں غو ہی یوہی حال رہیو ہے تے اج وی یوہی حال ہے۔ یاہ گل پچھے کیئں جگہیں گذری ہے دیکھو سورت یونسؑ حاشیہ (۱۷) تے رحمتِ عالم ﷺ نے وی اپنڑی امت ناں سب تیں زیادہ اسے روگ تیں ڈرایو ہے رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں! شرک تیں بچو کیونجے یاہ تے کیڑی غی ٹور تیں وی زیادہ خفیہ چیز ہے (مسند احمد) شرک کے چیز ہے؟ اس غو اندازو اس تیں لایو جا سکے کہ رحمتِ عالم ﷺ نے اُس بندہ ناں وی صاف لفظاں ماں مشرک کہیو ہے جہڑو کاغ کھبے بولن، یا بلی لنگ جانڑ، کالسری رستہ ماں آجان یا ہور اس راغیں چیزاں تیں کوئے شگون لے غے اپنڑاں کم تیں پچھے ہٹ جے دیکھو (مسند احمد) علامہ آلوسیؒ نے مُچ دکھ ناں لکھیو ہے جے قرآن پاک غی اس تعلیم تے اپنڑاں محبوب آقاؐ غی اگاہی غے باوجود اج جاہل مسلماناں نے کسا نواں نواں شرک غا عقیدہ کڈ لیا ہیں ویہہ یہ نواں شرکی عقیداں غی تفصیل بیان کرتاں لکھیں **ومن اولک عبدة القبور الناذرون لها المعتقدون للنفع والضر ممن اللہ تعالیٰ اعلم بحاله فیها وهم الیوم اکثر من الدود** (روح المعانی) حافظ عمادالدین ابنِ کثیر نے وی اس موقع ور اپنڑی تفسیر ماں مچ لمی گل کی ہے، تے جد یوہ حال اس ویلے غو تھو فر اج غو تے خدا ہی حافظ ہے **اعاذنا اللہ تعالیٰ من سائر انواع الشرک.**

(۷۶) یعنی خدا غا اچنڑ چیت آنڑ آلا عذاب تیں اور قیامت غا عذاب تیں یہ آخر کے سوچ غے بے فکر ہو وا ہیں؟ کیوں! انھاں نے اس غا بچا غو کجھ انتظام کر لیو ہے!۔

(۷۷) یعنی یاہی نیش توحید آلی صاف سُچی دعوت ہے جس در ہوں وی تے مناں منڑ آلا وی کسے انی تقلید ور نیہنہ بلکہ خدا غی دتی وی لوء ور تے سمجھ ماں آن آلیاں دلیلاں ناں ساری دنیا ناں بلا رہیا ہاں جس غو نچوڑ یوہ ہے جے اللہ تعالیٰ غی سچی ذات ہر قسم غا ہر طرح غا شرک تیں پاک ہے تے اس ناں منڑ آلاں توحیدی بنداں غو مشرکاں ناں کوئے تعلق نیہنہ۔

(۷۸) یاہ گل قرآن نے کیئں جگہیں سمجھائی ہے جے اللہ نے جتناں وی نبی چلایا ہیں ویہہ انسان ہی تھا تے انساناں بچوں وی مرد ہی تھا کدے کوئے فرشتو یا ہور کوئے مخلوق اس نے انساناں غی تبلیغ واسطے نبی بنا غے نیہنہ ٹوری ور لوکاں غو مکہ غا مشرکاں ہاروں سدا یوہی نمو ہر پونو رہیو ہے جے کوئے انسان جہڑو مہارا ہاروں کھائے پیئے وی وہ پیغمبر کس راہو سکے! اسے نمور پونڑاں ور چھیکڑ نافرمان ملیا میٹ ہو جاتا رہیا ہیں، پشلاں لوکاں غی تاریخ غا ورقا پھلور غے تک لیو اس غو ورقو ورقو اِسّے گل غی گواہی دیئے غو جے نافرمان اوڑک ہلاک ہی ہوتا رہیا ہیں تے کامیابی سدا چھیکڑ ایمان آلاں ہی غا حصہ ماں آتی رہئی ہے۔ باقی رہئی آخرت غی گل تے آخرت غو گھر جنت تے ہے ہی پرہیزگاراں واسطے۔ ات نافرماناں مشرکاں واسطے جہنم تیں بجنڑ کجھ وی نیہنہ۔ افسوس! کدے لوک عقل تیں کم لیتا فر ویہہ یہ حقیقت آپے ہی سمجھ جاتا۔ ور ویہہ عقل تیں کم لیتا ہی نیہنہ۔

(۷۹) اپر پشلا دور غا نافرماناں ور خدا غا عذاب غو ذکر تھو اس آیت ماں یوہ بیان ہو رہیو ہے جے اس دور غاں نافرماناں، کافراں ور جیکدے عذاب نیہنہ آ رہیو تاں اس غو یوہ مطلب بالکل نیہنہ جے انھاں ور کدے عذاب آسے ہی نیہنہ بلکہ گل یاہ ہے کہ عذاب غو تے مجرماں ناں سزا دینڑ غو اک وقت مقرر وہے بچر توڑی عذاب غو وہ مقرر وقت نیہنہ آ جاتو اچر توڑی نافرماناں ناں رج غے ٹھلّ دتی جئے تانجے نافرماناں غی کائے تاہنگ باقی نہ رہ پشلا دور ماں وی یوہی ہوتو رہیو ہے جے جسویلے اللہ غا نبی لوکاں دروں بالکل مایوس ہو جیں تھا جے یہ ہُنڑ بالکل ایمان قبول نیہنہ کرسیں تے اواں لوکاں غو وی یوہ حال ہو جئے تھو جے ویہہ نبیاں کولوں عذاب غی گل سنڑ غے پہلاں تے ذری ڈریں وی تھا ور جسویلے مدتاں توڑی انھاں غی نافرمانی غے باوجود انھاں ور عذاب نیہنہ آوے تھو فر ویہہ یاہ سمجھنڑ لگ جیں تھا۔ جے نبی عذاب غیں جہڑیں گل کریں

حَتّٰٓى اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوْٓا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوْا

ات توڑی جے جسویلے رسول ناامید ہونڑ لگ گیا، اور ویہہ خیال کرن لگ پیا جے ویہہ چھوٹھا سمجھیا جانڑ لگا ہیں

جَآءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّيَ مَنْ نَّشَآءُ ؕ وَلَا يُرَدُّ بَاْسُنَا

فر تدے ہی انھاں کونڑے مھاری مدد آپجی تے جس ناں ہم نے چاہیو بچا لیو اور مجرم لوکاں تیں

عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِيْنَ ﴿١١٠﴾ لَقَدْ كَانَ فِيْ قَصَصِهِمْ

مھارو عذاب ہٹا یو نیہنہ جا سکتو (۷۹) اِنھاں لوکاں غاں قصاں ماں یقیناً

عِبْرَةٌ لِّاُولِي الْاَلْبَابِ ؕ مَا كَانَ حَدِيْثًا يُّفْتَرٰى

سمجھدار لوکاں واسطے بڑی عبرت ہے یوہ (قرآن) پلّے تیں بنڑایو وؤ کوئے کلام نیہنہ

وَلٰكِنْ تَصْدِيْقَ الَّذِيْ بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيْلَ كُلِّ

بلکہ یوہ تے اس کلام غی تصدیق کرنڑ آلو ہے جہڑو اس تیں پہلاں نازل ہو یو ہے تے ہر گل غی تفصیل

شَيْءٍ وَّهُدًى وَّرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿١١١﴾ ع

١٢ ع ٧ ٦

کرنڑ آلو ہے اور ایمان آلاں واسطے ہدایت تے رحمت ہے (۸۰)

سُوْرَةُ الرَّعْدِ مَدَنِيَّةٌ وَّهِيَ ثَلٰثٌ وَّاَرْبَعُوْنَ اٰيَةً وَّسِتُّ رُكُوْعَاتٍ

سورتِ رعد مکہ پاک ماں نازل ہوئی تے اس ماں ترتالی آیت اور چھ رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں ناں جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے

الٓمّٓرٰ ۚ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ ؕ وَالَّذِيْٓ اُنْزِلَ اِلَيْكَ

(۱) یہ کتاب غیں آیت ہیں، تے (اے نبیؐ) تھارے اپر تھارا رب غی طرفوں جو کجھ

مِنْ رَّبِّكَ الْحَقُّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿١﴾

نازل کیو جئے یوہ بالکل برحق ہے ور متا لوک ویہہ ہیں جہڑا ایمان نیہنہ لیاتا (۲)

اَللّٰهُ الَّذِيْ رَفَعَ السَّمٰوٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا

اللہ وہ ذات ہے جس نے اسمان بجنڑ تھماں تیں اچا کھلّا کیا وا ہیں، جنھاں ناں تم تک رہیا ہیں

تھاویہہ ڈرانٚ واسطے چھڑیں سُکیں تھمکیں تھیں؛ اس لحاظ نالٚ ترجموں اس راوی کیو گیو ہے ” تے لوک سمجھن لگا جے رسولاں نے چھُوٹھی خبر دتی تھی،، ورنہ ہُنٚ توڑی عذاب آیو کیوں نیہنہ اواں اللہ غا پیغمبراں غا دل ماں وی یوہ خیال آنٚ لگ جئے تھو جے لوک تے ہم ناں چھُوٹھی خبر دینٚ آلٚو سمجھ لیس غا بس اس ویلٚے اللہ تعالیٰ غی مدد آ جئے تھی فر اللہ تعالیٰ جھاں ناں چاہوے تھو نجات دیئے تھو اور وہ نجات تے ایمان آلٚاں ہی ناں دیئے باقی مجرماں ور جس ویلٚے اس غا عذاب غو فیصلو ہو جئے فر وہ ٹلٚے کد ہے!۔ آیت غیں ہوروی کیئں تفسیر صحابہ کرام تے تابعین حضرات غا دور تیں چلی آویں ور مناں حضرت سعید بن جبیرؒ غی یا تفسیر ہی سوہلی لگی ہے۔

(۸۰) قرآن پاک ماں نبیاں غا تے انھاں غی قوماں غا تے اس دور غاں نافرماناں غا جھڑا قصّا بیان ہویا ہیں انھاں غو فائدو تے حکمت بیان ہو رہئی ہے جے اس ماں عقل آلٚاں واسطے بڑیں نصیحت، عبرت تے سبق غیں گل ہیں۔ یہ قصّا لوکاں غی ذہنی ورزش یا اینویں دل لگی واسطے نیہنہ بیان ہویا، کیونجے یوہ قرآن جسماں یہ قصہ بیان ہویا ہیں کسے غی پلٚے تیں بنائی وی کتاب نیہنہ جس را دنیا غی دوجی کتاب ہیں بلکہ یوہ اللہ تعالیٰ غو کلام ہے۔ اسے گلوں تے یاہ پشلیں خدائی کتاباں ماں بیان ہونٚ آلٚیں حقیقتاں غی وی تصدیق کرے، ہدایت غی اک اک گل کھول کھول غے بیان کرے تے جھڑا لوک اس ناں دل نالٚ لائیں، تے اس ور ایمان لے آویں فر یوہ قرآن اساں خوش نصیباں واسطے ہدایت تے رحمتِ غو ذریعو بنٚ جئے، انھاں ناں زندگی غا موڑ ور اس تیں ہدایت وی نصیب وہے تے ویہہ اپنٚاں رب غی رحمت وی اپنٚی اکھاں نالٚ تکیں۔ ۱۰/۱اکتوبر سن ۲۰۰۰ء مطابق ۱۱/رجب ۱۴۲۱ھ زندان مرکزی جموں۔

(۱) یاہ سورت پاک وی مکہ شریف ماں نازل ہوئی ہے تے سورتِ پاک غا مضمون تیں اندازو لایو جے کہ یاہ سورت وی مکی زندگی غا آخری دور ماں سورتِ یوسفؑ غے نالٚ نالٚ ہی نازل ہوئی ہے تہرویں آیت ماں بدّل غا گجنٚ تے اللہ تعالیٰ غی تسبیح کرن غو ذکر آیو ہے بدّل غا گجنٚ ناں عربی ماں رعد کہہنہ اسے ور سورت پاک غو ناں رعد ہے یعنی واہ سورت پاک جس ماں اک جگہ رعد غو ذکر ہے اس سورت پاک ماں سورتِ یوسفؑ غا آخری رکوع آلٚو مضمون ہی کھول کھول غے بیان فرمایو ہے جے یوہ قرآن اللہ تعالیٰ غو برحق کلام ہے تے اس غو لفظ لفظ اس گل غی گواہی دے رہیو ہے جے رحمتِ عالم ﷺ اللہ تعالیٰ غا برحق نبی ہیں اور آخرت غو لیکھو ضرور وہے غو جت نیکاں ناں نیکی غی جزاء ملے غی تے بداں ناں انھاں غاں کرتوتاں غی سزا دتی جئے غی، سورت غے بشکار جگہ جگہ اللہ تعالیٰ غی کائنات ور غور کرن غی دعوت دتی گئی ہے تے یاہ گل بیان کی گئی ہے جے جھڑو وی بندو اللہ تعالیٰ غی کائنات ور غور کرے غو وہ اسے نتیجہ ور پجّے غو جے جس گل غی دعوت قرآن دے رہیو ہے سچی گل واہی ہے، اس سورت پاک ماں مومناں تے کافراں غیں کئی کئی صفت تفصیل نالٚ بیان فرما غے انھاں غو بکھرو بکھرو انجام وی بیان فرمایو ہے، تے نالٚ ہی مشرکاں غیں انھاں گلاں غو دل لکتو جواب وی دتو گیو ہے جھاں غے ذریعہ ویہہ لوکاں غاں دلاں ماں اسلام غا بارہ ماں شک شبو پیدا کریں ویں تھا۔

(۲) الٓمّٓرٰ ان حرفاں ناں حروف مقطعات کہیو جئے انھاں غی تفسیر تفصیل نالٚ سورت بقرہ غا منڈ ماں گذر گئی ہے، امام ابنِ کثیرؒ فرمانویں: جے قرآن غی جھڑی وی سورت غا مُنڈ ماں یہ حرفِ مقطعات آیا ہیں اُت یا ہی گل بیان ہوئی ہے جے قرآن یقیناً اللہ تعالیٰ غو کلام ہے ات وی یا ہی گل فرمائی جا رہئی ہے، تے نبی پاک ﷺ ناں کہیو جا رہیو ہے جے تھارا اپر جو کجھ نازل ہو رہیو ہے یوہ بالکل تھارا رب غی طرفوں برحق ہے، سچو کلام ہے اس غا اللہ تعالیٰ غو کلام ہونٚ ماں کائے شک شبہ آلٚی گل نیہنہ ور حیرانگی تے تعجب غی گل یاہ ہے کہ لوکاں ماں متا لوک ویہہ ہی ہیں جھڑا اس سچا کلام ور ایمان نیہنہ لیا تا۔

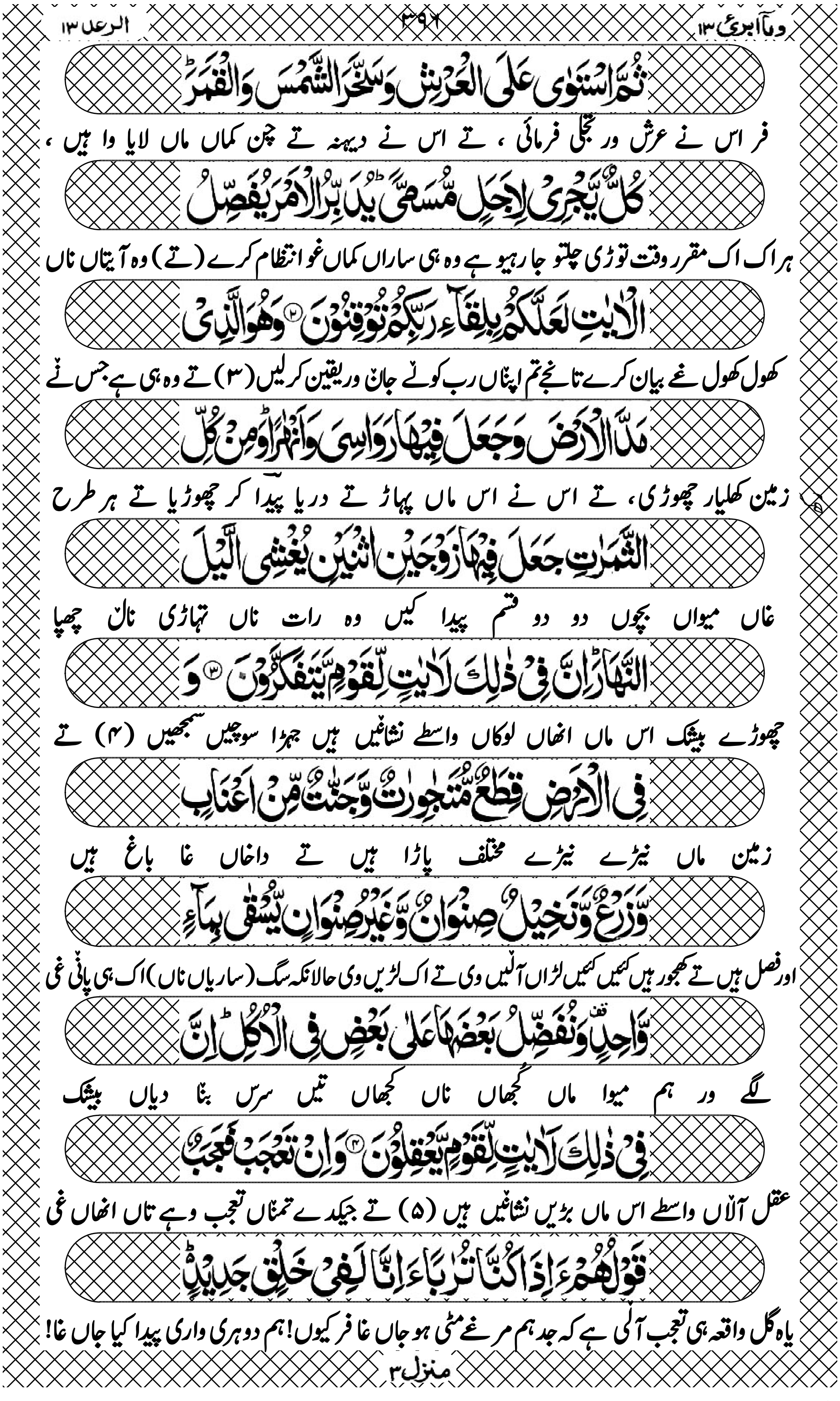

الرعد ۱۳ ۳۹۶ وما ابرئ ۱۳

ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ؕ

فر اس نے عرش ور تجلّی فرمائی، تے اس نے دیہنہ تے چنٚ کماں ماں لایا وا ہیں،

كُلٌّ يَّجْرِيْ لِاَجَلٍ مُّسَمًّى ؕ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ يُفَصِّلُ

ہر اک اک مقرر وقت توڑی چلتو جا رہیو ہے وہ ہی ساراں کماں غو انتظام کرے (تے) وہ آیتاں ناں

الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَآءِ رَبِّكُمْ تُوْقِنُوْنَ ② وَهُوَ الَّذِيْ

کھول کھول غے بیان کرے تا نجے تم اپنٚاں رب کوئے جانٚ ور یقین کر لیں (۳) تے وہ ہی ہے جس نے

مَدَّ الْاَرْضَ وَجَعَلَ فِيْهَا رَوَاسِيَ وَاَنْهٰرًا ؕ وَمِنْ كُلِّ

زمین کھلیار چھوڑی، تے اس نے اس ماں پہاڑ تے دریا پیدا کر چھوڑیا تے ہر طرح

الثَّمَرٰتِ جَعَلَ فِيْهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِي الَّيْلَ

غاں میواں بچوں دو دو قسم پیدا کیں وہ رات ناں تہاڑی نالٚ چھپا

النَّهَارَ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ③ وَ

چھوڑے بیشک اس ماں انھاں لوکاں واسطے نشانٚیں ہیں جھڑا سوچیں سمجھیں (۴) تے

فِي الْاَرْضِ قِطَعٌ مُّتَجٰوِرٰتٌ وَّجَنّٰتٌ مِّنْ اَعْنَابٍ

زمین ماں نیڑے نیڑے مختلف پاڑا ہیں تے داخاں غا باغ ہیں

وَّزَرْعٌ وَّنَخِيْلٌ صِنْوَانٌ وَّغَيْرُ صِنْوَانٍ يُّسْقٰى بِمَآءٍ

اور فصل ہیں تے کھجور ہیں کئیں کئیں لڑاں آلٚیں وی تے اک لڑیں وی حالانکہ سگ (ساریاں ناں) اک ہی پانٚی غی

وَّاحِدٍ ۟ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلٰى بَعْضٍ فِي الْاُكُلِ ؕ اِنَّ

لگے ور ہم میوا ماں گجھاں ناں گجھاں تیں سرس بنٚا دیاں بیشک

فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ④ وَاِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ

عقل آلٚاں واسطے اس ماں بڑیں نشانٚیں ہیں (۵) تے جیکدے تمناں تعجب وہے تاں انھاں غی

قَوْلُهُمْ ءَاِذَا كُنَّا تُرٰبًا ءَاِنَّا لَفِيْ خَلْقٍ جَدِيْدٍ ؕ

یاہ گل واقعہ ہی تعجب آلٚی ہے کہ جد ہم مر غے مٹی ہو جاں غا فر کیوں! ہم دوہری واری پیدا کیا جاں غا!

منزل ۳

(۳) اللہ تعالیٰ غی قدرت تے اس غی حکمت بیان فرما غے یاہ گل سمجھائی جا رہئی ہے جے جھڑو خدا اتنی بڑی قدرت غو مالک ہے اس واسطے انسان ناں دوہری واری پیدا کر غے زندگی غو لیکھو لینٚو کے اوکھو ہے! اللہ تعالیٰ غی طاقت تے قدرت ور غور تے کرو! جس اللہ نے اتنا بڑا ابڑا یہ اسمان بجنٚ تھماں تیں اپنٚی قدرت نالٚ کھلا کیا وا ہیں جھاں ناں انسان آپ وی تک رہیو ہے، فر اسمان ماں فلکی نظام دیہنہ، چنٚ، تاراں ناں تکو! یہ کسرا اس غا حکم غا بنیا وا ہیں، ہر اک اس غا حکم نالٚ اپنٚاں اپنٚاں رستہ ور اپنٚاں اپنٚاں حساب تے اپنٚی اپنٚی چال ور چلتو جا رہیو ہے تے یہ سارا مقرر وقت توڑی یعنی قیامت توڑی اپنٚی چال غے مطابق چلتا رہینہ غا انسان جد وی

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ ۚ وَاُولٰٓئِكَ الْاَغْلٰلُ فِيْٓ

یہ ہی ویہہ لوک ہیں جنھاں نے اپناں رب ناں کفر کیو ہے تے یہ ہی ویہہ لوک ہیں جنھاں غاں گاٹاں ماں طوق

اَعْنَاقِهِمْ ۚ وَاُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ⑤

گھلیا جیں غا تے یہ ہی لوک دوزخی ہیں جس ماں یہ سدا ہی ریہنہ غا (٦)

وَيَسْتَعْجِلُوْنَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ

تے (اے نبیؐ) یہ لوک خیر تیں پہلاں تھارا کونوں مصیبت منگن ماں تاول کریں حالانکہ عذاب غا واقعا انھاں تیں

مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلٰتُ ۭ وَاِنَّ رَبَّكَ لَذُوْ مَغْفِرَةٍ

پہلاں وی گذریا ہیں، تے بیشک تھارو رب لوکاں غی زیادتی غے باوجود انھاں ناں

لِّلنَّاسِ عَلٰي ظُلْمِهِمْ ۚ وَاِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيْدُ الْعِقَابِ ⑥

معاف کر دین آلو ہے، تے اس ماں وی کوئے شک نیہنہ جے تھارو رب سخت سزا دیں آلو ہے (٧)

وَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِّنْ

تے کافر لوک کیہنہ جے اس (نبیؐ) ور ان غا رب غی طرفوں کوئے معجزو کیوں نیہنہ نازل

رَّبِّهٖ ۭ اِنَّمَآ اَنْتَ مُنْذِرٌ وَّلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ⑦ اَللّٰهُ يَعْلَمُ

ہووؤ؛ گل یاہ ہے کہ تم تے بس خبردار کر دین آلا ہیں تے ہر اک قوم واسطے اک راہ دسن آلو ہے (٨) اللہ تعالیٰ خوب جانے

مَا تَحْمِلُ كُلُّ اُنْثٰى وَمَا تَغِيْضُ الْاَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ ۭ

جو کجھ کالسری اپناں شکم ماں چاء رکھے تے جو کجھ (کالسریاں غا) شکم ماں گھاٹو باھدو وہے

وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهٗ بِمِقْدَارٍ ⑧ عٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ

تے ہر اک چیز واسطے اس کوئے اک (خاص) اندازو ہے؛ وہ اولے باندے ہر اک چیز غو جانن آلو

الْكَبِيْرُ الْمُتَعَالِ ⑨ سَوَاۗءٌ مِّنْكُمْ مَّنْ اَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَنْ

تے سب تیں بڑو، اچی شان آلو ہے تھارے بچوں جہڑو بلیں بلیں گل کرے، تے جہڑو اچیں اچیں کرے،

جَهَرَ بِهٖ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍۢ بِالَّيْلِ وَسَارِبٌۢ بِالنَّهَارِ ⑩

تے جہڑو رات (غی انھیری) ماں چھپیو ووہے تے جہڑو تہاڑی (غی لوء) ماں ٹُرتو پھرتو وہے اُس واسطے سارا برابر ہیں (٩)

اس نظام ور غور کرے غو وہ یاہ کہن ور آپے مجبور ہو جئے غو جے اس سارا نظام ور اللہ تعالیٰ غی ہستی ہے وہ ہی آپ یوہ نظام چلا رہیو ہے تے جد وہ اتنی بڑی طاقت غو مالک ہے فر اس واسطے انسان ناں دوہری واری پیدا کرن تے اس کونوں حساب کتاب لین ماں کجھ اوکھت تے مشکل کس راہو سکے!۔

(٤) اسمانی نظام ماں اللہ تعالیٰ غیں بے حساب قدرتاں غا بیان تیں بعد ہُن انسان غو ذہن زمینی نظام در موڑیو جا رہیو ہے جے زمین ناں تکو یوہ لموں چھڑو قدرتی فرش جسماں ہر ایکن جیتا جی غا رہن غو بندوبست ہے، جسماں یہ اچا اچا شنگر، یہ پہاڑ، یہ نکاتے انھاں غے ناں ناں یہ بغتا، شنکار مارتا دریا، نہر نالا تے باولیں ہیں۔ کیوں! یہ اس غی قدرت غیں نشانیں نیہنہ!! فر دریا، نہراں تے اماء پانیاں ناں پیدا ہون آلاں میواں ناں تکو! ہر اک قسم غاں میواں غا جوڑا جوڑا کس نے بنایا! کہ کھٹا تے مٹھا، نکا تے موٹا گرم تے سرد ہر اک قسم غا مقابلہ ماں اک دوجی قسم ہے بلکہ اج جد انسان نے متی ڈگائی ناں غور کرنی شروع کی فر تے اس ناں آپے کھنوں پیو جے دنیا غا ہر اک میوا ماں نر تے مادہ غی دو دو قسم ہیں، فر کیوں! یہ سارا اس غی قدرت غا نظارا نیہنہ تے فر ہور کے ہے! اس تیں علاوہ اس نے دنیا غا اس سلسلہ ناں چلان واسطے رات تہاڑی غو نظام رکھیو۔ جہڑو صدیاں تیں ٹھیک ٹھیک اپناں حساب غے مطابق چل رہیوے رات جئے تے تہاڑی آ جئے، تہاڑی جئے تے رات آ جئے جس را اک غے مغر دوجی لگی وی وہے، کدے اس نظام ماں اک منٹ بلکہ سکنڈ غو وی فرق نیہنہ پیتو۔ ان ساری چیزاں ماں دنیا غو جہڑو وی انسان غور کرے غو وہ یقیناً اس نتیجہ ور پُجے غو کہ نہ تے یوہ سارو نظام اپنے آپ تیں ہُٹ مٹ ماں ہی چل رہیو ہے، تے نہ اس ناں چلان آلیں کئیں ہستیں ہیں کہ زمین غو نظام ایکن نے تھمیو وو ہے تے اسمان غو نظام دوجا نے بلکہ بلا شبہ یقیناً اس غی کنڈ ور اکّا با اختیار ہستی ہے جس غی خدائی ماں کسے غی وی سنجھیالی یا پیالی نیہنہ، بس انسان جد وی اس کائنات ور غور کرے غو اس ناں اس ماں خدا تعالیٰ غا ہون غیں تے اس غی توحید یعنی اک ہون غیں دلیل ہی دلیل دسیں غیں۔ ور انسان غو یوہ حال ہے کہ پشلا دور غو انسان تے انھاں چیزاں تیں دہشت کھا غے انھاں ناں ہی دیوی دیوتا اور خدا سمجھن لگ جئے تھو دیہنہ، چن، تاراں ناں، زمین پہاڑاں دریاں تے باولیاں اور بوٹاں ناں خدا من لئے تھو، فر اجوں اس پاگل پونا ں تیں انسان نے سُرت سمھالی ہی نیہنہ تھی کہ اج اُس ناں اک نووں ہی رپھڑ پے گیو ہے، اج غو انسان، پہاڑاں، پتھراں تیں لے غے کاہ بوٹا توڑی اک اک چیز ور غور تے خوب تحقیق کرے نواں نواں چھپیا وا راز کڈ غے باندے لیاوے ور اس بکھی کدے تہان نیہنہ کرتو جے یہ چیز بنائیں کس نے؟ انھاں ماں یہ خصوصیت رکھیں کس نے؟!

(٥) اللہ تعالیٰ غی زمینی قدرتاں ماں یاہ وی اس غی قدرت غی اک زبردست نشانی ہے، کہ زمین ماں کوٹے کوٹے پاڑہ ویں جنھاں ماں اک ہی پانی غی سگ لگے اک ہی دیہنہ غی تُھپ تے رسم انھاں ور پُویں اک جسی ہی ہر جگہ ہوا چُھلّے ور اس غے باوجود ایکن پاڑہ ماں اک قسم غا بوٹا ویں تے دوجا ماں دوجی قسم غا ویں اک جگہ اک لڑا بوٹا ویں جد کہ اسے بوٹا غو بیج دوجی جگہ لاؤ تے اُت وہ دو لڑو تے ترے لڑو پیدا ہو جئے، فر اک ہی قسم غو بوٹو اک جگہ گھٹ تے دوجی جگہ زیادہ پھلے، اک جگہ اس غا میوا کھٹا تے دوجی جگہ مٹھا ویں، بلکہ کتناں ہی ناں ناں پاڑہ اساوی ویں کہ اک پاڑہ ماں تے ہر طرح غا پھل تے میوا پیدا ویں جد کہ دوجو ناں غو پاڑ واسو بنجر ہو جئے کہ اس ماں کجھ پیدا ہو ہی نیہنہ سکتو، عقل آلاں واسطے ان باغاں تے فصلاں ماں مُچ نشانیں ہیں ویہہ جد وی غور کریں اسے نتیجہ ور پُجیں کہ نہ تے زمین کائے ”مائی“ یا دیوی ہے کہ واہ آپے ہی یہ میوا پیدا کرتی وہے تے نہ بوٹاں بچوں کوئے دیوتو ہے جہڑو میواں غو انتظام کرتو وہے بلکہ ان ساریں چیزاں تیں پتو لگے جے اس کائنات ناں چلان آلی اکا ذات ہے جس غو کوئے شریک نیہنہ تے اس نے ان نعمتاں غو اک تہاڑے لیکھو لیٹوں ہے، بلکہ زمین غا اس نظام تیں انسان غو ذہن اک ہور پاسے وی مڑے جے کہ جس را زمین غا کوٹے کوٹے پاڑاں ماں فرق ہے اِسے را انسان غی سوچ ماں تے دل دماغ ماں وی فرق ہے کسے غو دل اسو نرم اور پولو ہے کہ اس ور اسمانی وحی غی پھوہیں پیتاں ہی ہدایت غی پنیری چڑھ آوے ور کجھ نے اپناں دل غی زمین اسی رکڑ بنا لی ہے کہ ہدایت غی بدلار بلکہ تمہ یہنہ غا بدّل ناں وی انھاں غی رکڑ زمین ماں ہدایت غو کوئے بیج نیہنہ پھٹو۔

(٦) یعنی جیکدے اللہ تعالیٰ غی اتنی قدرت دیکھ لینؔ تیں بعد وی مشرک لوک دوجی زندگی تے مرن تیں بعد فر پیدا ہونؔ ور تعجب کریں تاں تعجب آلی بلکہ ہاسی آلی تے انھاں ہی غی گل ہے کہ اک پاسے ویہہ یاہ وی منیں کہ یاہ ساری کائنات انسان واسطے ہی پیدا ہوئی ہے اور انسان ہی غی خدمت ماں لگی وی ہے دوجے پاسے خود انسان غی زندگی ناں اس رابیکار تے بے فائدہ سمجھیں کہ انسان چار تہاڑا اس فانی زندگی غا گذار غے بس مر مُک غے مٹی ہو جئے نہ اُس غی زندگی غو کِدے لیکھو وہے نہ چنگا کم کرن غو کجھ اجر لبھے تے نہ مندا کم کرن غی کُجھ سزا دتی جئے، اس غو مطلب تے یوہ ہے جے وہ اس ساری کائینات ناں بیکار سمجھے فر اس تیں بڑی تعجب غی رِکہڑی گل وہے غی! تے جے کدے انھاں ناں اس ور تعجب ہے کہ مرن توں بعد فر پیدا کرنوں خدا غی قدرت تیں ہی باہر ہے تاں یاہ ہور حیرانگی بلکہ ہاسی غی گل ہے کہ ویہہ اک پاسے تے اللہ تعالیٰ ناں اتنی بڑی قدرت غو مالک سمجھیں کہ اسے نے یاہ کائنات پیدا کی ہے تے وہ ہی اس غو نظام چلا رہیو ہے تے دوجے پاسے ویہہ اس غی قدرت تیں دوہری واری پیدا کرنوں وی باہر سمجھیں فر اس تیں بڑی تعجب آلی رِکہڑی گل وہے غی! اصل ماں اسا لوک اپنّاں ہی خیالاں غی بنائی وی قید غا قیدی ہیں انھاں غا گاٹا ماں باپ دادا غی انی تقلید غا لڈنؔ پیا وا ہیں لہذا یہ آخرت ماں سدا جہنم غا قیدی ریہنہ غا جت انھاں غی گردناں ماں طوق پیا واویں غا۔

(٧) مکہ غا مشرک رحمتِ عالم ﷺ اگے گہڑی گہری یاہ مانگ رکھیں تھا جے تم سچا ہیں تاں اپنّاں مخالفاں ور عذاب لیا دسو! اسے غا جواب ماں فرمایو جا رہیو ہے جے یہ کسا ٹھیٹھ لوک ہیں جہڑا اللہ تعالیٰ کولوں عافیت تے خیر منگنؔ غے بجائے عذاب منگنؔ ماں کاہلا ہوا ہیں۔ حالانکہ پشلاں نافرمان لوکاں ور آنؔ آلا عذاب غا قصہ انھاں ناں اجوں بسریا وی نیہنہ، فر وی اسی مانگ کریں!؟ اس تیں بعد عذاب ماں دیری ہونؔ غی وجہ بیان فرمائی جے اصل ماں اللہ پاک اپنّان بنداں ور مُچ زیادہ مہربان ہے۔ وہ بنداں غا گناہ تے نافرمانیں دیکھ غے وی اک لما عرصہ توڑی انھاں ناں توبہ غو موقعو دیتو رہ یوہ اس غو فضل ہے ورنہ بنداں غا گناہ تے اسا ہیں جے انھاں ور تدے ہی عذاب آ جایا کرے ہا۔ حضرت ابن عباسؓ تے حضرت سُدّی فرمانویں جے یاہ آیت قرآن پاک ماں سب تیں زیادہ امید آلی ہے کیونجے اس ماں گناہاں غے باوجود بخشش کرتاں رہنؔ غی گل آئی ہے (البحر المحیط، مدارک) اس غا در گذر تے ٹہلّ غو یوہ سلسلو اتنوں لموں وہے کہ کدے گُجھاں ناں ساری زندگی ماں ٹہلّ ہی ٹہلّ دتی جاتی رہ، تے اُنھاں غو سارو نمیڑو آخرت ماں ہی وہے ور جد وی اس غی پغڑ غو ویلو آ جئے فر کوئے چُھٹ نیہنہ سکتو کیونجے وہ مہربان ہونؔ غے نالؔ نالؔ "سخت سزا دینؔ آلو وی ہے" بنداں ناں اس غیں یہ دوئے صفت نظر ماں رکھنی چاہئیں۔

(٨) مشرکاں غی طرفوں معجزاں غی مانگ غو جواب صرف دو لفظاں ماں دتو جا رہیو ہے جے نبی پاک ﷺ غا اصلی کم ناں انھاں فرمائشی معجزاں غی مانگ پوری کرن نالؔ کوئے تعلق ہے ہی نیہنہ رحمتِ عالم ﷺ غو کم تے چھڑو اللہ غا نافرماناں ناں انھاں غا پہیڑا انجام تیں اگاہ کرنوں تے خدا غا سخت عذاب تیں ڈرانوں ہے، تے حضرت لوکاں ناں سِدّ ور ستو دسنؔ تشریف لیایا ہیں جس را کہ ہر اک قوم واسطے ہمیشاں اک ہادی تے اک رہنما ہوتو رہیو ہے اور اس غا کم غو تے معجزا دسنؔ نالؔ تے بیہودہ معجزاں غی مانگ پوری کرنؔ نالؔ کوئے تعلق سروں ہے ہی نیہنہ اس آیت ور انھاں لوکاں ناں وی غور کرن غی لوڑ ہے جہڑا اجوں وی بزرگی غی تے نیک ہونؔ غی پشانؔ چھڑی کراماتاں نالؔ کرنی چاہویں، تے بزرگ ہونؔ واسطے کراماتاں ناں ضروری سمجھیں۔

لَهٗ مُعَقِّبٰتٌ مِّنْۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهٖ يَحْفَظُوْنَهٗ

ہر شخص واسطے باری باری آنؔ آلا فرشتا مقرر ہیں اس غے اگے وی تے اس غے پچھے وی! ویہہ اللہ غا حکم نالؔ اس غی حفاظت

مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوْا مَا

کریں، (١٠) بیشک اللہ اس نعمت ناں نیہنہ بدلتو جہڑی کسے قوم ور ہوئی وی وہے جِچر توڑی جے واہ قوم اس چیز ناں

بِاَنْفُسِهِمْ ۭ وَاِذَآ اَرَادَ اللّٰهُ بِقَوْمٍ سُوْۗءًا فَلَا مَرَدَّ لَهٗ ۚ

نہ بدل دیئے جہڑی ان غا دل ماں ہے، تے جسویلے اللہ کسے قوم ور کائے آفت لیانی چاہوے فر واہ کسے راٹل نیہنہ سکتی،

وَمَا لَهُمْ مِّنْ دُوْنِهٖ مِنْ وَّالٍ ⑪ هُوَ الَّذِيْ يُرِيْكُمُ

تے نہ اللہ تعالیٰ تیں سوا انھاں غو کوئے مدد گار وہے (١١) وہ ہی ہے جہڑو تمناں

الْبَرْقَ خَوْفًا وَّطَمَعًا وَّيُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ⑫ ۚ

ڈرانؔ واسطے تے امید لانؔ واسطے بجلی دسے، تے وہ ہی پانی نالؔ پہریا وا چہڑھ ناں پیدا کرے (١٢)

وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهٖ وَالْمَلٰۗىِٕكَةُ مِنْ خِيْفَتِهٖ ۚ

تے بجلی غی گج اس غی صفتاں نالؔ تسبیح بیان کرے تے سارا فرشتا وی! اس غا ڈر نالؔ (کم کم غے)

وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيْبُ بِهَا مَنْ يَّشَاۗءُ

تے وہ ہی چڑک ناں ٹورے فر جس ور وہ چاہوے گہل چھوڑے،

وَهُمْ يُجَادِلُوْنَ فِي اللّٰهِ ۚ وَهُوَ شَدِيْدُ الْمِحَالِ ⑬ ۭ لَهٗ

تے یہ لوک اللہ تعالیٰ غا بارہ ماں تُہتھ کریں حالانکہ وہ زبردست طاقت آلو ہے (١٣) اسے اگے

دَعْوَةُ الْحَقِّ ۭ وَالَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ لَا

دعا کرنی برحق ہے تے جہڑا لوک اس ناں چھوڑ غے دوجاں اگے فریاد کریں ویہہ انھاں غی فریاد غو کوئے جواب نیہنہ دے سکتا

يَسْتَجِيْبُوْنَ لَهُمْ بِشَيْءٍ اِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ اِلَى الْمَاۗءِ لِيَبْلُغَ

(انھاں اگے دعا کرنی) تے بس اسے راہی ہے جس را کسے نے پانی اگے اپنّاں دوئے ہتھ اڈیا واویں تا نجے پانی اس غا منہ

فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهٖ ۭ وَمَا دُعَاۗءُ الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ ⑭

توڑی پج جے حالانکہ وہ پانی اس توڑی کدے نیہنہ پج سکتو اور کافراں غی دعا تے بس چھڑا اپہمل پہوسا ہی ہیں، (١٤)

(٩) اپر اللہ تعالیٰ غی قدرت غو بیان ہور ہیو تھو ہُنؔ اس غا وسیع علم غو بیان ہے جے دنیا ماں جو کجھ وی ہور ہیو ہے وہ سارو اس غا علم ماں ہے۔ کائے چیز وی اس غا علم غا سمندر تیں باہر نیہنہ ہو سکتی، ماں غا شکم ماں کے ہے تے کسو ہے! نیک ہے یا بد ہے نرم طبیعت غو ہے یا اکڑی غو! ذہین ہے یا ڈل! تے کتنی عمر غو ہے اس سارا کیئں غو علم بس اللہ تعالیٰ ناں ہی ہے بلکہ شکم غو ٹہکنوں بدھنوں، بچہ غی پیدائش غا دناں ماں گہاٹو باھد وہنوں سب اسے غا علم ماں ہے اس نے ہر ایکنؔ چیز غو اک انداز و مقرر کیو وو ہے جے کونؔ کتنی روزی کھائے غو تے کتوں کتوں حاصل کرے غو تے کس ناں کتنی عمر لبھے غی؟ یوہ سارو کجھ وہ پیدا ہونؔ تیں پہلاں ہی جانے کیونجے اس

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا

تے جو کجھ اسماناں ماں تے جو کجھ زمین ماں ہے سارا خوشی ناںؔ یا مجبور ہوغے اللہ تعالیٰ اگے ہی سجدو کریں

وَّظِلٰلُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ ۩ ۞۱۵ قُلْ مَنْ رَّبُّ السَّمٰوٰتِ

تے انھاں چیزاں غی چھاں وی سویرے شام! (۱۵) (اے نبیؐ) تم پچھو! اسماناں غو تے زمین غو

وَالْاَرْضِ ۭ قُلِ اللّٰهُ ۭ قُلْ اَفَاتَّخَذْتُمْ مِّنْ دُوْنِهٖٓ اَوْلِيَاۗءَ

پالنہار کون ہے؟ تم (ہی) فرمادیو! جے اللہ! تم فرمادیو! فر کیوں! تم نے اس ناں چھوڑ غے دوجا اپناں مددگار بنا لیا ہیں،

لَا يَمْلِكُوْنَ لِاَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا ۭ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي

جنھاں ناں اپنی ذات غا نفع نقصان غو (وی کجھ) اختیار نیہنہ، تم فرمادیو! کدے انوں تے اکھاں

الْاَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ ڏ اَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمٰتُ وَالنُّوْرُ ڬ

آنو برابر ہوسکیں! یا اندھیرو تے لوء برابر ہوسکیں؟ یا یاہ گل ہے جے اِنھاں

اَمْ جَعَلُوْا لِلّٰهِ شُرَكَاۗءَ خَلَقُوْا كَخَلْقِهٖ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ

نے جھڑا خدا غا شریک بنا یا وا ہیں انھاں شریکاں نے وی خدا تعالیٰ ہاروں جیا جون پیدا کی ہے فر انھاں ناں پیدا کرن غا معاملہ

عَلَيْهِمْ ۭ قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَّهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ۞۱۶

ماں ٹپلو لگ رہیو ہے تم فرمادیو! بس اللہ تعالیٰ ہی ساری چیزاں ناں پیدا کرن آنو ہے تے وہ ایکلو ہے، مُچ غلبہ آنو ہے (۱۶)

اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاۗءِ مَاۗءً فَسَالَتْ اَوْدِيَةٌۢ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ

اسے نے اسمان تیں پانی برھایو، فر اس ناںؔ اپنی مقدار غے مطابق کسیں کٹھا چل پیا تے پانی غا ہاڑ نے اپر اٹھی وی

السَّيْلُ زَبَدًا رَّابِيًا ۭ وَمِمَّا يُوْقِدُوْنَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ

چھگ چک لی تے اسے را غی چھگ تے میل انھاں چیزاں ور وی وہے جنھاں ناںؔ لوک

ابْتِغَاۗءَ حِلْيَةٍ اَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِّثْلُهٗ ۭ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ

گہنوں یا دوجیں چیز بنانؔ واسطے اگ ماں تپانویں؛ اللہ تعالیٰ اسے را

اللّٰهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ ڛ فَاَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ

حق تے باطل غی مثال بیان فرماوے فر چھگ تے (سُک غے) بیکار

غا علم ماں اولے باندے سب بروبر ہے، سگوں اس غا علم ماں اس گل غو وی کوئے فرق نیہنہ پتو جے کوئے ہلیں گل کرے یا اُچیں کرے کوئے گل دل ماں چھپا غے رکھے یا ہونٹھاں ور لے آوے۔ کوئے رات غی اندھیری ماں اپنے گھر بیس غے کوئے کم کرے یا تہاڑی غی لوء ماں رڑے مدان کوئے کم کرے اس غے پہانے یہ ساریں گل بروبر ہیں یہ فرق تے چھڑا انساناں غا حساب ناںؔ ہی ہیں۔

(۱۰) یعنی انسان غو ہر اک کم اللہ تعالیٰ غا علم ماں تے ہے ہی اس تیں علاوہ اس نے ہر ایکنؔ بندہ غی حفاظت واسطے رات تہاڑی باری باری آنؔ آلا فرشتا مقرر کیا وا ہیں جھڑا رنگ رنگ غی آفتاں پریشانیاں تیں انسان غی حفاظت کریں ور یوہ کم وی اللہ تعالیٰ غا حکم ناںؔ ہی کریں تے اجہ توڑی ہی کریں جچر توڑی اس غو حکم ہے تے جد اللہ تعالیٰ ہی بندہ ور کائے مصیبت گھلنی چاہوے فر یہ حفاظت کرنؔ آلا فرشتا وی عذاب گھلنؔ ماں ہی مدد کریں۔ یعنی یہ اللہ غی منشاء تیں کنی ہوغے آپ کسے ناں کجھ نیہنہ دے سکتا۔

(۱۱) یعنی اللہ تعالیٰ غی طرفوں حفاظت غو تے دوجیاں نعمتاں غو یوہ سلسلو انسان ناںؔ اس ویلے توڑی رہ جچر توڑی وہ آپے نافرمانئیں کر کر غے اپناں آپ ناں اس غا عذاب غو مستحق نہ بنا لئے، اللہ تعالیٰ تے جس فرد ناں یا جھڑی جماعت ناں جس نعمت ناںؔ وی نواز چھوڑے واہ نعمت اس کولوں اس ویلے توڑی واپس نیہنہ لیتو جچر توڑی واہ جماعت آپے اپناں آپ ناں نااہل نہ ثابت کر دیئے۔ تے جد کائے جماعت اپناں مالک غیں نافرمانئیں کر کر غے عذاب غی مستحق بنؔ جے اور اللہ تعالیٰ غی طرفوں وی اُنھاں واسطے عذاب غو فیصلو ہو جئے فر نہ کوئے اس غا عذاب ناں ٹالؔ سکے تے نہ ہی کوئے اس غی مدد کر سکے، جس ویلے یاہ آیتِ پاک نازل ہوئی تھی اس ویلے اس ماں مکہ غا مشرکاں واسطے یاہ درڑ تے تھمکی تھی کہ جے تم نااہل ثابت ہو گیا تاں یہ نعمتِ خداوندی تھارے کولے زیادہ دیر نیہنہ رہ سیں فر یوہی ہوو کجھ سالاں تیں بعد ہی مشرکاں واسطے سارا عرب ماں سر چھپانؔ جگی جگہ نیہنہ رہئی۔ آیتِ پاک غی ساراں مفسراں نے یاہی تفسیر کی ہے جلالین شریف ماں ہے **لا یسلبھم نعمتہ** یاہی گل قرآن پاک ماں دوجی جگہ سورت انفال آیت ۵۳ ماں ہور زیادہ وضاحت ناںؔ آئی ہے، ور یوہ صاف صاف مطلب چھوڑ غے کجھ دنیادار، مادی ترقیاں ناں سب کُجھ سمجھنؔ آلا لوک یوہ پُٹھو مطلب سمجھنؔ تے سمجھانؔ غی کوشش کریں "جے اللہ تعالیٰ کسے قوم ناں کدے ترقی نیہنہ دیتو جچر توڑی واہ قوم آپے اپنی حالت بدل غے ترقیاں واسطے کوشش نہ کرے" حالانکہ اس گل غو تے ات کوئے ذکر ہی نیہنہ، نہ اگے پچھے اسی کائے گل ہے تے نہ آیت غاں لفظاں ماں اس مطلب غی گنجائش ہے۔

(۱۲) یعنی بجلی غو چمکنوں، گجنوں تے پانی ناںؔ بہریا وا چھڑھ غو چڑھنوں یوہ سب کجھ اللہ تعالیٰ غی قدرت تے اس غا حکم ناںؔ ہی وہے جس ناںؔ اک ہی وقت ماں انسان غو تہان دو کنی گلاں در کرایو جے اک یوہ جے وہ اللہ تعالیٰ غی قدرت ناں دیکھ غے اس غا قہر تیں ڈرے، دوجے یوہ جے وہ اس غی رحمتاں، مہربانیاں ناں دیکھ غے کدے وی اس غا گھر تیں بے آس نہ وہے بلکہ اس غی رحمت غی آس لا رکھے۔ کیونجے بجلی غی گج چمک ناںؔ بدّل غی امید وی وہے تے چڑک پینؔ غو ڈر وی لگے، اسے را گہناں چھڑ ناںؔ بدل غی آس وی لگے تے سیلاب طوفان غو ڈر وی لگے۔

(۱۳) یعنی نافرمان انسان وی کتناں ٹھیٹھ تے بے فکر اور مست ہوا وا ہیں کہ یہ اللہ تعالیٰ غی ذات غا بارہ ماں تھتھ تے جھگڑو کریں۔ کوئے اس غی خدائی ماں مخلوق غی سانجھ کڈے تے اس غا شریک منّے تے کوئے دنیا غا اس سارا نظام ناں ہی آپے چلنؔ آنو اک اتفاقی حادثو سمجھے۔ حالانکہ بجلی غی یاہ گج، چمک، چڑک تے اسے غو اعلان کر رہئی ہے جے اس کائنات غو مالک اکو خدا ہے بجلی غی گج وی اسے غی تسبیح کرے، رعد فرشتو وی اسے غی پاکی بیان کرے تے باقی سارا فرشتا وی کھمھ کھمھ غے اسے غی حمد وثنا کریں، وہ ہی بجلی ناں چلاوے جھڑی کوئے پتو نیہنہ کدکس ور چڑک بنؔ غے آپوے! ور مشرک انھاں چیزاں درتھان کرن غے بجائے اس غی ذات ماں بحث کریں۔ حالانکہ وہ تے سخت طاقت آنو ہے جد کسے غی پکڑ غو فیصلو کر لیئے فر وہ اس غی پکڑ تیں بچ کد سکے!۔

(۱۴) یعنی اللہ تعالیٰ ہی اس گل غو مستحق ہے جے مصیبتاں، پریشانیاں ماں اُس اگے دعا منگی جے تے اُسے غی عبادت کی جئے! اس تیں بجنؔ کوئے کسے ناں نہ کُجھ دے سکے تے نہ لے سکے بلکہ اس ناں چھوڑ غے لوک

جُفَآءً ۚ وَاَمَّا مَا یَنۡفَعُ النَّاسَ فَیَمۡکُثُ فِی الۡاَرۡضِ ؕ

چلی جئ تے جہڑی چیز لوکاں غا فائدہ واسطے وہے واہ زمین ماں رہ جئ

کَذٰلِکَ یَضۡرِبُ اللّٰہُ الۡاَمۡثَالَ ﴿۱۷﴾ لِلَّذِیۡنَ اسۡتَجَابُوۡا

اللہ تعالیٰ اسے را مثال بیان کرے (۱۷) جنھاں لوکاں نے اپناں رب غو حکم من لیو

لِرَبِّہِمُ الۡحُسۡنٰی ؕ وَالَّذِیۡنَ لَمۡ یَسۡتَجِیۡبُوۡا لَہٗ لَوۡ اَنَّ

انھاں واسطے بچ چنگو بدلو ہے تے جنھاں لوکاں نے اللہ تعالیٰ غو حکم نیہنہ منیوں جیکدے انھاں کونے وہ سارو

لَہُمۡ مَّا فِی الۡاَرۡضِ جَمِیۡعًا وَّمِثۡلَہٗ مَعَہٗ لَافۡتَدَوۡا

کُجھ وہے جہڑو زمین ماں ہے اوراتنوں ہی اس غے نال ہوروی وہے ویہہ اس سارا ناں عذاب تیں بچن واسطے

بِہٖ ؕ اُولٰٓئِکَ لَہُمۡ سُوۡٓءُ الۡحِسَابِ ۙ وَمَاۡوٰىہُمۡ

فدیہ ماں دے دیئوں چاہویں غا یہ ہی لوک ہیں جنھاں واسطے برو عذاب ہے تے انھاں غو ٹھکانوں

جَہَنَّمُ ؕ وَبِئۡسَ الۡمِہَادُ ﴿۱۸﴾ اَفَمَنۡ یَّعۡلَمُ اَنَّمَاۤ

دوزخ ہے تے واہ رہن غی بچ پہیڑی جگہ ہے (۱۸) تے کیوں! جہڑو آدمی یوہ یقین رکھے جے (اے نبیؐ) جو کجھ

اُنۡزِلَ اِلَیۡکَ مِنۡ رَّبِّکَ الۡحَقُّ کَمَنۡ ہُوَ اَعۡمٰی ؕ

تھارا ور تھارا رب غی طرفوں نازل ہووو ہے برحق ہے وہ اس آدمی ہاروں ہو سکے جہڑو انوں وہے

اِنَّمَا یَتَذَکَّرُ اُولُوا الۡاَلۡبَابِ ﴿۱۹﴾ ۙ الَّذِیۡنَ

نصیحت تے بس عقلمند ہی قبول کریں (۱۹) جہڑا

یُوۡفُوۡنَ بِعَہۡدِ اللّٰہِ وَلَا یَنۡقُضُوۡنَ الۡمِیۡثَاقَ ﴿۲۰﴾ ۙ

اللہ تعالیٰ نال کیا وا وعدہ ناں پورو کریں ، تے اس پکا وعدہ ناں توڑتا نیہنہ ؛

وَالَّذِیۡنَ یَصِلُوۡنَ مَاۤ اَمَرَ اللّٰہُ بِہٖۤ اَنۡ یُّوۡصَلَ

تے جہڑا اس چیز ناں جوڑ غے رکھیں جس غا جوڑن غو اللہ نے حکم دتو ہے

وَیَخۡشَوۡنَ رَبَّہُمۡ وَیَخَافُوۡنَ سُوۡٓءَ الۡحِسَابِ ﴿۲۱﴾ ؕ

تے اپناں رب توں ڈر تا ریہنہ تے اوکھا حساب غو خوف رکھیں ؛

جس جس اگے وی اپنی حاجت واسطے دعا منگیں، فریاد کریں یوہ اسے را فضول کم ہے جس را کوئے بیوقوف کسے پانی در اپناں دوئے ہتھ اڈ غے پانی اگے عاجزی کرے جے توں آپے میرا منہ ماں آ جا، صاف گل ہے کہ یاہ اس غی اک بے مقصد کوشش ہے اس را پہانویں وہ ساری زندگی ہتھ لمکا غے روڑیا کرتو رہ غو پانی اس غا منہ توڑی کدے نیہنہ پج سیں اسے را مشرکاں کا فراں غی غیر اللہ اگے دعا وی فضول تے بیکار کم ہے اس تیں کدے کُجھ حاصل نیہنہ ہوسیں۔

(۱۵) یعنی اللہ تعالیٰ غو حکم منن ور تے ہر اک چیز مجبور ہے کائے وی چیز اس غا حکم تیں باہر نیہنہ جا سکتی اسے غا حکم ور زندگی تے اسے غا حکم ور موت ہے، اس را تے ہر کوئے اس غا حکم اگے نیوں ہو جئ تے یوہ ہر چیز غو مجبوری غو سجدو ہے، کیونجے ان گلاں ماں کسے غو کجھ اختیار نیہنہ وہ بچر توڑی چاہوے انسان زندو رہ تے جد حکم دیئے فر وہ مر جے، جس را کہ ہر چیز غی چھاں وی سویرے شام اللہ تعالیٰ اگے نیویں ہوئی رہ تے سجدو کرتی رہ۔ ان بے اختیار کماں ماں تے انسان اس غو حکم منن ور مجبور ہے لیکن کجھ خوش نصیب ویہہ وی ہیں جہڑا ان کماں ماں اپناں مالک غو حکم منیں تے اپنی خوشی نال اس غے اگے سجدو کریں جنھاں ماں اللہ نے انھاں ناں اختیار دتو وو ہے انھاں کماں ماں ہی اپنی خوشی نال اس غو حکم منن ور جنت غو فیصلو ہے۔

(۱۶) عرب غا مشرک اس گل ناں منیں تھا جے اس کائنات ناں پیدا کرن آلو تے اس سارا نظام ناں چلان آلو اکو اللہ تعالیٰ ہی ہے بلکہ دنیا غا سارا ہی مشرک اس گل ناں منیں اور انسان غو علم تے اس غی عقل وی یوہی فیصلو کرے، اساں لوکاں اگے ہی یوہ سوال کیو جا رہیو ہے جے جد تم ساری جیا جون غو پالہنار اللہ تعالیٰ ناں منیں، فر اسے غی مخلوق بچوں کسے ناں اپنوں کارساز کس را من لیں، حالانکہ خدا غی مخلوق بچوں تے کوئے اپناں آپ غا نفع نقصان غو مالک وی نیہنہ ہو سکتو، فر کوئے کسے غا نفع نقصان غو مالک کس را ہو سکے! اصل ماں یہ لوک دل دماغ تیں کم نیہنہ لے رہیا تھا بلکہ انّا کانا ہو غے باپ دادا غا رستہ ور چل رہیا تھا، یہ اکھ ہوتاں انّاں تھا، لوء ہوتاں اِنھاں غے پہانے ہر پاسے اندھیرو ہی اندھیرو تھو فر یہ اناں اکھاں آلاں تے لوء آلاں غے برابر کس را ہو سکے، فر انھاں ناں دو جو سُوال کیو جے کہ یاہ ساری جیا جون تے اللہ تعالیٰ نے پیدا کی ہے، کیوں! تم جنھاں ناں خدا غی خدائی ماں شریک منیں انھاں نے وی کجھ مخلوق پیدا کی ہے؟؟ جس تیں تمناں اُنھاں ور خدائی غو پلیکھو لگ رہیو ہے ظاہر ہے، جہڑا آپ مخلوق ہیں ویہہ کسے غا پیدا کرن آلا تے خالق کد ہو سکیں! بلکہ خالق تے ہر چیز غو اللہ تعالیٰ ہی ہے، اور وہ ایکلو ہی ہے تے سب ور غالب ہے۔

(۱۷) سبحان اللہ! اسمان تیں نازل ہون آلی علم غی لوء تے دنیا ماں کھنڈی کھلری وی کفر، شرک تے جہالت غی اندھیری غی کسی سُہنی مثال بیان فرمائی جہڑی ہر اک بندہ غی سمجھ ماں آ جئ۔ جے جس را اسمان تیں بدّل برہے۔ یا مثال ہے اسمانی وحی غی۔ فر زمین ور ہاڑ چڑھ جئ اور بلّن کسیں، کٹھا سارا ہی اپنی مٹائی غے مطابق چل پُویں، اس اسمانی پانی نال زمین ور بیٹھی وی دُدّڑ وغیرہ پانی غا ہاڑ نال چھکّا چھکّی تے چھی لگ جئ جس ور اس دُدّڑ غی چھگ بن جئ۔ یاہ اسمانی علم غی دنیا غی جہالت نال کش مکش تے چھکّا تانی غی مثال ہے۔ فر یاہ چھگ چھوٹ گہڑی واسطے تے پانی غی چھاتی ور چڑھ بیسے ور نیس غی نیس ماں سُک غے آئی گئی ہو جئ جد کہ لوکاں ناں فائدو دین آلو پانی زمین ماں کھل جے بس اسے را حق غا مقابلہ ماں باطل چھوٹ گہڑی واسطے تے بڑی پھونکڑ پھانکڑ دسے بلکہ حق ور غالب آ تو سہئی وہے لیکن کجھ نیس تیں بعد حق اس را غالب آ جے کہ باطل غو ناں نشان ہی نیہنہ رہتو اسے غی اک دوجی مثال بیان فرمائی جے جس را سونا چاندی ناں جد ٹوم ٹلّی بنان واسطے اگ ماں تپاویں اُس ویلے اس ور وی چھگ چڑھ جے ور ذری نیس تیں بعد چھگ تے سُک سَک غے ختم ہو جے جد کہ اصلی چیز سوّوں چاندی صاف ہو غے باندے آ جئ۔

(۱۸) یعنی جنھاں لوکاں نے اپناں مالک غی گل منّی کہ اس غو نازل کیو وو سچو دین من غے تے اس غے مطابق زندگی غو پل پل گذار غے اپنی گل غو نقد ثبوت پیش کیو، اساں لوکاں غی تے دنیا آخرت دواں ماں بہار ہی

بہار ہے دنیاماں اپناں رب غی رضا غا عمل نصیب ہویا تے آخرت ماں جنت غی نعمتاں غا مستحق بنیاں۔ ور جھاں نے اپناں رب غی گل نیہہ منی، اس غا سچا دین غو انکار کرچھوڑیو اساں لوکاں غی دنیاوی زندگی غا چار تہاڑا تے جس را کسرا گذر جیں غا ور آخرت ماں انھاں غی پریشانی بلکہ بے سرتی غو یوہ حال وہے غو کہ چارے قضاء جیکدے انھاں کوئے روئے زمین غا سارا خزانہ ویں تے اتناں ہی ہوروی ویں ویہہ جہنم غا عذاب تیں جان چھڑکانٔ واسطے یہ سارا خزانہ بدلہ ماں دے دینٔ غی تاہنگ کریں غا ور نہ تے اُت خزانہ ویں غا تے نہ ہی خدا غی عدالت تیں کوئے رشوت بڈی دے غے چُھٹ سکے غو۔ بلکہ ات تے رتی رتی غو سختی نالٔ حساب وہے غو، جس غا نتیجہ ماں ہمیشاں واسطے انھاں غو ٹھکانوں جہنم ماں ہو جئے غو جھڑی کہ مُچ پہیڑی جگہ وہے غی۔

وَالَّذِيْنَ صَبَرُوا ابْتِغَآءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ

تے جھڑا اپناں رب غی رضا پچھے صبر کریں تے نماز غی پابندی کریں ،

وَاَنْفَقُوْا مِمَّا رَزَقْنٰهُمْ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً وَّيَدْرَءُوْنَ

تے جو کجھ ہم نے انھاں ناں رزق دتو وہے اس بچوں (اللہ غا رستہ ماں) خرچ کریں، اولے وی تے باندے وی! تے برائی

بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿۲۲﴾

ناں اچھائی نالٔ ٹالتا ریہنہ ، یہ ہی ویہہ لوک ہیں جھاں واسطے آخرت غو گھر ہے (۲۰)

جَنّٰتُ عَدْنٍ يَّدْخُلُوْنَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَآئِهِمْ

یعنی سدا رہنٔ آلا باغ جھاں ماں ویہہ (آپ وی) داخل ویں غا تے انھاں غا باپ دادا ،

وَاَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيّٰتِهِمْ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَدْخُلُوْنَ

تے انھاں غی بیویاں اور ان غی اولاد بچوں جھڑا نیکوکار ویں غا ویہہ وی! تے انھاں کوئے جنت غا ہر اک دروازہ

عَلَيْهِمْ مِّنْ كُلِّ بَابٍ ﴿۲۳﴾ سَلٰمٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ

تیں فرشتا آویں غا (ویہہ کیہنہ غا) ؛ تھارے ور سلامتی وہے ، یوہ تھارا صبر غو بدلو ہے ،

فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ﴿۲۴﴾ وَالَّذِيْنَ يَنْقُضُوْنَ عَهْدَ

تے کتنوں چنگو ہے آخرت غو یوہ گھر (۲۱) تے ویہہ لوک جھڑا اللہ تعالیٰ غا وعدہ ناں پکو کرن

اللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ مِيْثَاقِهٖ وَيَقْطَعُوْنَ مَآ اَمَرَ اللّٰهُ

تیں بعد توڑتا ریہنہ تے جس چیز ناں اللہ نے جوڑن غو حکم دتو ہے

بِهٖٓ اَنْ يُّوْصَلَ وَيُفْسِدُوْنَ فِي الْاَرْضِ اُولٰٓئِكَ

اس ناں توڑتا ریہنہ تے زمین ماں فساد کرتا ریہنہ اساں لوکاں

لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوْٓءُ الدَّارِ ﴿۲۵﴾ اَللّٰهُ يَبْسُطُ

واسطے لعنت ہے تے انھاں واسطے مچ پہیڑو گھر ہے (۲۲) اللہ تعالیٰ جس واسطے چاہوے روزی کھلی کر

الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَقْدِرُ وَفَرِحُوْا بِالْحَيٰوةِ

دیئے تے (جسو اسطے چاہوے) تنگ کر دیئے ، تے یہ لوک دنیا غی زندگی ور بڈیار

(۱۹) یعنی مومن تے مشرک غو یوہ کنی کنی انجام اس گلوں ہے کیو نجے مومن جس غو اس گل ور یقین ہے جے رحمتِ عالم ﷺ ور نازل ہونٔ آلو یوہ قرآن ہی برحق ہے تے وہ اپناں دل غا اس یقین تے ایمان ناں قرآن ور عمل کر غے سچ ثابت کر دسے وہ اس مشرک غے برابر کسرا ہو سکے جھڑو دل ، دماغ تے عقل کسے چیز تیں کجھ کم ہی نیہنہ لیتو بلکہ انّو بنٔ غے جہالت تے گمراہی غی اندھیریاں ماں ڈابو مارے، یہ دوئے کدے برابر نیہنہ ہو سکتا ور انھاں گلاں تیں نصیحت تے ویہہ ہی لوک حاصل کر سکیں جھاں نے اپنٔی عقل ور ضد، کرودھ تے نفرت غا چندرا نہ چاھڑ لیا ویں۔ اگلٔیں ترے آیتاں ماں انھاں عقلمند لوکاں ہی غیں صفت بیان ہو رہئی ہیں جے انھاں خوش نصیباں غیں پشانٔ کے کے ہے!۔

(۲۰) ان ترے آیتاں ماں عقل مند لوکاں غیں اٹھ صفت بیان ہوئی ہیں (۱) ویہہ اللہ تعالیٰ نالٔ کیا وا ہر ایکنٔ وعدہ ناں توڑ چاھڑیں، کدے وعدو کر غے پہنتا نیہنہ۔ جھڑو وعدو انھاں نے ''عالم ارواح'' ماں اللہ تعالیٰ نالٔ کیو تھو جے توں مھارو رب ہے فر اسے وعدہ غی گواہی انسان غی فطرت وی دیئے تے یو ہی وعدو نبیاں غے ذریعہ یاد کروایو جے ویہہ اس وعدہ ناں پورو کر غے ایمان قبول کریں فر ایمان لیا تے ویلٔے اللہ تعالیٰ غی فرمانبرداری غو جھڑو وعدو کریں وہ زندگی غا پلٔ پلٔ ماں دین ور عمل کر غے پورو کر دسیں سگوں بنداں نالٔ اللہ غا ناں ور کیا جانٔ آلا وعدا وی پورا کریں القصو عقلمند لوکاں غی پہلی پشانٔ یاہ ہے کہ ویہہ اک اک وعدہ ناں توڑ چاھڑیں (۲) اللہ نے اُنھاں ناں جھاں نالٔ جُڑن غو تے جھاں چیزاں ناں جوڑ غے رکھنٔ غو حکم دتو ہے یہ انھاں نالٔ جُڑتا ریہنہ تے اُنھاں ناں اپنٔے نالٔ جوڑ غے رکھیں خاص کر غے رشتیداراں غا حق ادا کر غے رشتیداری ناں جوڑتا ریہنہ۔ (۳) ویہہ عقل مند اپناں رب غا جلال تے اس غی عظمت غو خیال کر کر غے تے اس غی بارگاہ ماں حاضر ہونٔ ناں یاد کر کر غے ڈرتا اور کمتا ریہنہ۔ (۴) ویہہ قیامت آلا اس تہاڑا تیں جت انھاں نے رتی رتی غو حساب دینٔوں ہے ڈرتا ریہنہ جے خدا جانٔے ات کھڑی گل غی پچھ ہو جئے۔ (۵) ویہہ اللہ تعالیٰ غا رستہ ماں آنٔ آلیاں مصیبتاں پریشانیاں ور صبر کریں تے صبر وی دنیا ماں ثابت قدمی غی شہرت حاصل کرن واسطے نیہنہ کرتا بلکہ صرف اپناں رب غی رضا حاصل کرن واسطے ہی صبر کریں۔ (۶) ویہہ عقلمند لوک نماز غی پابندی کریں (۷) اللہ تعالیٰ نے اپناں فضل نالٔ انھاں ناں جھڑی روزی تے دولت دتی ہے اس بچوں ویہہ اللہ تعالیٰ غا رستہ ماں اولے باندے ہر طرح جسو موقعو تے جسی ضرورت وہے خرچ کرتا ریہنہ (۸) ویہہ بدی غو جواب نیکی نالٔ دیں جھڑا انھاں نالٔ پہیڑو سلوک کرے ویہہ اس نالٔ چنگو سلوک کریں تے جد کدے انھاں تیں کائے غلطی ہو جئے اس تیں بعد فٹ نیکی کر غے اس گناہ ناں تُھو چھوڑیں۔ آخر ماں انھا غی نیکیاں غو انجام بیان فرمایو جے چنگو انجام اور آخرت غو گھر تے بس انھاں ہی لوکاں واسطے ہے۔

(۲۱) یعنی وہ آخرت غو گھر جنت غا سدا رہنٔ آلا یہ باغ ہیں جھاں ماں یہ عقل مند لوک آپ وی جیں غا تے انھاں غا ٹبر تے رشتیداراں بچوں ویہہ لوک وی جیں غا جھڑا اپناں عملاں ور جنت غا مستحق تے ویں غا ور انھاں غو درجو انھاں تیں گھٹ وہے غو فر اللہ تعالیٰ انھاں عقل منداں غاں عملاں غے صدقے انھاں غے نالٔ کر دیئے غو، فرشتا جنت غا ہر اک بُو آ تیں سلام کرتا تے انھاں ناں

الدُّنْيَا ط وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا

کریں حالانکہ دنیا غی زندگی آخرت غا مقابلہ ماں تھوڑا جئیا سمان تیں بجنؔ

مَتَاعٌ ۲۶ وَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْلَآ اُنْزِلَ

کجھ وی نیہنہ (۲۳) تے کافر لوک کیہنہ جے انھاں ور ان غا رب غی طرفوں

عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ ط قُلْ اِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ

کوئے معجزو کیوں نیہنہ نازل ہوئو ! تم فرمادیو : بیشک اللہ تعالیٰ جس ناں چاہوے گمراہ

يَّشَآءُ وَيَهْدِيْٓ اِلَيْهِ مَنْ اَنَابَ ۲۷ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

رکھے تے ہدایت اس ناں دیئے جہڑو اس در متوجہ ہو جئے جہڑا لوک ایمان لے آیا

وَتَطْمَئِنُّ قُلُوْبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِ ط اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ

تے جھاں غا دل اللہ تعالیٰ غی یاد ناںؔ مطمئن ہوجیں سُڻوں ! اللہ تعالیٰ غا ذکر ناںؔ ہی

تَطْمَئِنُّ الْقُلُوْبُ ط ۲۸ اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا

دلاں ناں اطمینان آوے ؛ جہڑا لوک ایمان لیایا ، تے جھاں نے نیک

الصّٰلِحٰتِ طُوْبٰى لَهُمْ وَحُسْنُ مَاٰبٍ ۲۹ كَذٰلِكَ

عمل کیا ، انھاں واسطے (جنت غی) مبارکبادی ہے تے چنگو انجام ہے (۲۴) اسے را

اَرْسَلْنٰكَ فِيْٓ اُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَآ

ہم نے (اے نبیؐ) تم اک امت ماں رسول بنا غے چلایا ہیں جس تیں پہلاں مچ ساریں امت

اُمَمٌ لِّتَتْلُوَا۟ عَلَيْهِمُ الَّذِيْٓ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ

گذرگئی ہیں ، تانجے تم انھاں ناں وہ کلام پڑھ غے سڻانویں جہڑو ہم نے تھارے در وحی کیو ہے ،

وَهُمْ يَكْفُرُوْنَ بِالرَّحْمٰنِ ط قُلْ هُوَ رَبِّيْ لَآ

تے یہ کافر مچ مہربان (اللہ) غو انکار کر رہیا ہیں ،(اے نبیؐ) تم فرمادیو : وہ ہی میرو رب ہے ، اس توں

اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ج عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ مَتَابِ ۳۰

سوا کوئے عبادت غے لائق نیہنہ ، میں اسے ور بھروسو کیو وو ہے تے اسے کولے مڑ غے جاڻوں ہے (۲۵)

مبارک بادی دیتا آویں غا جے تم نے اللہ تعالیٰ غا رستہ ماں بڑو صبر کیو اج تماں جنت غی مبارک بادی ہے۔

(۲۲) عقل منداں، خوش نصیباں غا ذکر تیں بعد ہُڻ بے عقلاں، بے وقوفاں، بدنصیباں غو ذکر ہو رہیو ہے جے انھاں لوکاں غو یوہ کم وہے کہ یہ اللہ تعالیٰ ناںؔ کیا وا تے اس غا ناں ور بنداں ناںؔ کیا وا سارا وعدا تے عہد معاہدہ بسار چھوڑیں، نہ ’’عالم ارواح‘‘ غو وہ وعدو پورو کر غے ایمان قبول کریں جسماں ساراں انساناں نے کہیو تھو جے ’’بیشک توں مھارو رب ہے‘‘ تے جس غی شہادت ہر انسان غی اپڻی فطرت وی دیئے۔ تے نہ دنیا غا ناں ور کیو جاںؔ آلو کوئے وعدو توڑ چاہڑیں؛ جھاں چیزاں ناں اللہ تعالیٰ جوڑن غو حکم دیئے تے جھاں رشتاں ناں اللہ تعالیٰ جوڑ غے رکھڻ غو حکم دیئے یہ انھاں ناں توڑ نا ریہنہ۔ اللہ تعالیٰ غی نافرمانی کر کر غے آپ وی زمین ماں انت مچاویں تے لوکاں ناں وی اسے نافرمانی تے فساد غی دعوت دیں، یہ ہیں بے عقل لوکاں غیں موٹیں موٹیں پشانڻ انھاں واسطے آخرت ماں مُچ پہیڑو گھر یعنی دوزخ ہے جت یہ سدا ریہنہ غا۔

(۲۳) خدا غاں فرمانبرداراں تے اُس غاں نافرماناں غو اُپلو حشر سُڻ غے کسے غا دل ماں یاہ گل آسکے تھی جے دنیا ماں تے ہم اکثر اس غے برخلاف ہی دیکھاں کتناں ہی اللہ غا فرمانبردار دنیا ماں مصیبتاں پریشانیاں تے تنگدستی ماں بنیا وا دسیں جد کہ اس غا نافرمان تے اکثر دنیا غی عیش لُٹتا ہی لبھیں، اسے غا جواب ماں فرمایو جا رہیو ہے جے دنیا ماں روزی غی تنگی یا کشائش تے اللہ تعالیٰ غی خاص حکمت غے مطابق ہوتی رہ، اس غو خدا غا مقبول یا نامقبول ہوڻ ناںؔ کوئے تعلق نیہنہ وہ کدے بڑاں بڑاں نافرماناں ناں پکڑ تیں پہلاں دنیا غی خوب دولت دے غے ڈھلّ دیدیئے تے کدے اپڻاں خاص بنداں ناں پریشاڻیں، مصیبت اور تنگدستی دے غے انھاں غی ازمائش کرے کیونجے اُس غاں نیک بنداں واسطے آخرت ہے جس غا مقابلہ ماں دنیا غی کجھ حیثیت ہی نیہنہ۔ رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں: جے اک انگلی ناں سمندر ماں ڈوبو دے غے کڈ لیو تے سمجھ جاؤ جے آخرت غا مقابلہ ماں دنیا بس اتنی ہے جتنوں سمندر غا مقابلہ ماں انگلی ناںؔ لگو وو پاڻی (مسلم شریف) دنیا ور تے بس یہ دنیا دار ہی بڈیار کریں، مومن اس ور کد مان کر سکے!۔

(۲۴) مشرکاں غی یاہ مانگ قرآن پاک ماں جگہ جگہ دوہرائی گئی ہے جے مھاری فرمائش تے مھاری مانگ غے مطابق معجزا کیوں نیہنہ دسیا جاتا، انھاں غیں مانگ تھی کہ جے تم اللہ غا سچا نبی ہیں تاں مکہ غا پہاڑاں ناں سونا غا پہاڑ بڻا دسو یا ات غی ساری زمین سَہری کر غے ات نہر چلا دسو یا تم مھارے سامڻے سامڻے سڑھ لا غے اسمان ور چڑ جاؤ وغیرہ انھاں غو جواب دتو جا رہیو ہے جے جہڑو بندو واقعہ ہی نبی ﷺ غی نبوت ور یقین کر غے ایمان قبول کرڻوں چاہوے اس واسطے تے معجزا ہی معجزا ہیں، وہ تے رحمتِ عالم ﷺ غی پاک ذات ور اور حضرت غا سُچا کردار تے اُچا اخلاق ور وی غور کر غے اپڻوں دل مطمئن کر سکے۔ باقی جہڑو چھڑی حجت کرن واسطے معجزاں غی مانگ کرے اور دل تیں ایمان قبول کرنوں ہی نہ چاہوے اساں بے عقلاں ناں تے اللہ تعالیٰ وی گمراہی ماں ہی پیو رہڻ دیئے۔ ہدایت تے انھاں ناں نصیب وہے جہڑا آپ وی ہدایت در متوجہ ویں تے آپ اپڻاں دل تیں شرک غی جنجل بچوں نکل غے ایمان غی چھاں ماں آجیں تے انھاں غا دل اللہ تعالیٰ غی توحید تے اس غی کتاب غی تلاوت اور اس غی یاد ناںؔ مطمئن ہوجیں۔ فر فرمایو جے خدا غی یاد، اس غو ذکر تے اس غی کتاب غی تلاوت ہے ہی ایسی چیز جس ناںؔ دل مطمئن ہوجیں کیونجے اس ناںؔ بندہ ناں شرک غا الجھا تیں نجات مل جے اساں لوکاں واسطے دنیا ماں وی خوشحالی تے خوش نصیبی ہے کیونجے ایمان غی قیمتی دولت اُنھاں غے ہتھ لگ گئی ہے تے آخرت ماں انھاں واسطے جنت غی مبارک بادی تے سُہڻوں انجام ہے۔

(۲۵) یعنی رحمتِ عالم ﷺ غو نبی بڻ غے آڻو کائے نویں یا اوپری گل نیہنہ، پہلی امتاں ماں وی اسے رانبی آتا رہیا ہیں تے اج وی اللہ تعالیٰ نے اپڻاں فضل تے اپڻی مہربانی ناںؔ بنداں غی

ہدایت واسطے یوہ انتظام فرمایو ہے کہ اپنّاں آخری نبی خاتم الانبیا ﷺ انھاں غی رہنمائی واسطے رحمتہ للعلمین بنّا غے ٹوریا ہیں تے آپؐ ور رحمت آلی کتاب قرآن نازل کیو ہے۔ ور لوکاں غی بدقسمتی یاہ ہے کہ ویہہ اپنّاں اُسے چَج مہربان مالک غو انکار کرر ہیا ہیں، اُس غا حکم منّن غے بجائے اس ناں کفر کرر ہیا ہیں اُس غی اس سچری نعمت غی ناشکری کرر ہیایں۔ ور انھاں غی مخالفت ناں ہوتو کجھ نیہنہ! شرک غا اس گہنّاں جنجل ماں رحمتِ عالم ﷺ کونّوں اعلان کروایو جارہیو ہے جے تم جس ناں کفر کریں وہ ہی رحمٰن اللہ میرو رب ہے جس تیں سوا کوئے عبادت غے لائق نیہنہ ہم ناں تھاری مخالفت غی کجھ پرواہ نیہنہ، مھارو بساہ اور مھارو پُہر وسو تے بس اسے غی پاک ذات ور ہے۔

وَلَوْ اَنَّ قُرْاٰنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ اَوْ قُطِّعَتْ بِهِ

تے جیکدے کوئے اسو قرآن (نازل) ہوجاتو جس (غی تاثیر ناں) پہاڑ چل پیتا یا اس ناں زمین غا ٹوٹا کردتا جاتا

الْاَرْضُ اَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتٰى ؕ بَلْ لِّلّٰهِ الْاَمْرُ جَمِيْعًا ؕ

یا اس غے ذریعہ مڑداں ناں گل کرادتی جاتی (یہ تاں وی ایمان نہ لیاتا) بلکہ گل یاہ ہے کہ کم سارا ہی اللہ غا ہتھ ماں ہیں (۲۶)

اَفَلَمْ يَايْـَٔسِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اَنْ لَّوْ يَشَآءُ اللّٰهُ لَهَدَى

فر کیوں! ایمان آلا (اجاں وی کافراں غا ایمان قبول کرن تیں) مایوس نیہنہ ہویا کہ جیکدے اللہ چاہتو تاں وہ ساراں لوکاں

النَّاسَ جَمِيْعًا ؕ وَلَا يَزَالُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا تُصِيْبُهُمْ بِمَا

ناں ہدایت دے چھوڑتو، اور انھاں کافراں ور تے سدا ہی انھاں غا کرتوں تاں غی وجہ تیں کائے نہ کائے

صَنَعُوْا قَارِعَةٌ اَوْ تَحُلُّ قَرِيْبًا مِّنْ دَارِهِمْ حَتّٰى

مصیبت ضرور آتی ہی رہ، یا انھاں غی بستی غے کوٹے کاٹے ہی نازل ہوتی رہ ات توڑی

يَاْتِيَ وَعْدُ اللّٰهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيْعَادَ (۳۱) ع ۵ ۱۰ وَلَقَدِ

جے اللہ تعالیٰ غو وعدو آجئے؛ بیشک اللہ تعالیٰ کدے (اپنّاں) وعدہ غے خلاف نیہنہ کرتو (۲۷) تے (اے نبیؐ)

اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَاَمْلَيْتُ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا

تھارا تیں پہلاں رسولاں غو (وی) مخول بنّا یو گیو تھو ور ہوں کافر لوکاں ناں ٹہلّ دیتو رہیو،

ثُمَّ اَخَذْتُهُمْ ۫ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ (۳۲) اَفَمَنْ هُوَ قَآئِمٌ

چھیکڑ میں انھاں ناں پکڑ لیو، فر میری سزا کیسی رہئی! (۲۸) تے کیوں! وہ جہڑو اک آدمی غی

عَلٰى كُلِّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ ۚ وَجَعَلُوْا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ ؕ قُلْ

کمائی ور نظر رکھن آلو ہے! تے انھاں لوکاں نے اللہ تعالیٰ غا شریک بنّا لیا ہیں! (اے نبیؐ) تم فرماؤ!

سَمُّوْهُمْ ؕ اَمْ تُنَبِّئُوْنَهٗ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى الْاَرْضِ اَمْ

ذری انھاں غا ناں تے لیو! کیوں! تم اللہ تعالیٰ ناں اسی چیز دس رہیا ہیں جہڑی روئے زمین ماں وہ نیہنہ جانّو یا

بِظَاهِرٍ مِّنَ الْقَوْلِ ؕ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا مَكْرُهُمْ

چھڑی اپلاتی اپلاتی گل کریں بلکہ (اصل یاہ ہے جے) کافراں واسطے انھاں غا یہ فریب خوبصورت بنّا دتا گیا ہیں،

(۲۶) مشرکاں غی طرفوں گہڑی گہڑی معجزاں غی مانگ غا جواب ماں فرمایو جارہیو ہے جے یہ معجزا دیکھ غے وی ایمان کد لیانویں غا معجزاں غی مانگ تے چھڑی اک گل چاہڑن واسطے کریں ورنہ انھاں غا دلاں ور تے ضد اور نفرت غا اسا جندرا لگا واہیں کہ جیکدے کوئے اسو قرآن وی نازل ہوجئے جسماں یہ زبردست معجزا ویں کہ اس غی تلاوت غی تاثیر ناں پہاڑ اپنّی جگہ تیں چلن لگ جیں، زمین غا ٹوٹا ہوجیں تے مڑداں ناں زنداں کر غے انھاں ناں گل کرادتی جئے تانوی یہ ضدی لوک کدے ایمان قبول نیہنہ کرسیں بلکہ اس ناں جادو وغیرہ کہہ غے پلّو چھڑکا لیں غا، آخر ماں فرمایو جے اصل گل یا ہے کہ ایمان غی توفیق کس ناں وہے غی تے معجزا کد اور کسا دسیا جیں غا یہ سارا کم اللہ تعالیٰ غا اختیار ماں ہیں۔

(۲۷) کجھ ایمان آلاں غا دل ماں یاہ تاہنگ چھلی مارے تھی کہ جے اللہ تعالیٰ کافراں غی مانگ غو کوئے معجزو دس دتو تاں شاہد یہ ایمان لے ہی آتا! انھاں مسلماناں ناں ہی فرمایو جارہیو ہے جے ہُن تے تمنّاں انھاں کافراں غی طرفوں آس توڑ ہی دینّی چاہئے! کیونجے قرآن نے بیان کر دتو ہے کہ یہ کوئے وی معجزو تک غے ایمان نیہنہ لیاسیں، ایمان غو تعلق تے عقل اور سمجھ ناں ہے اور یہ تے عقل تیں کُجھ کم لینّوں چاہتا ہی نیہنہ؛ ہاں! یاہ ہور گل ہے کہ اللہ تعالیٰ انھاں ناں زبردستی ہدایت ور لیانّوں چاہوے جیکدے یاہ اللہ تعالیٰ غی منشا وہے تاں وہ ساراں ہی لوکاں ناں ہدایت ور لیا سکے ور یاہ اس غی منشا تے حکمت ہے ہی نیہنہ! فر کافراں غو حال بیان فرمایو جے یہ معجزو تک غے کد ایمان لیانویں غا یہ تے کسے گل تیں سبق لیتا ہی نیہنہ حالانکہ انھاں غی بستیاں ور تے انھاں غاں ملکاں ماں یا انھاں غے کوٹے کاٹے چھنڈ گوانڈ ور انھاں غا کفر غی وجہ تیں کائے نہ کائے آفت تے مصیبت آتی ہی رہ اور آتی ہی رہ غی ات توڑی جے اللہ غو وعدو آجے یعنی یا تے انھاں ناں موت آجے یا قیامت ہی آجے ور اچر توڑی یہ کسے گل تیں سبق نیہنہ حاصل کرسیں، کجھ مفسراں نے اس غو تعلق عرب غاں مشرکاں ناں جوڑ غے اس را تفسیر کی ہے جے انھاں ور کائے نہ کائے مصیبت آتی ہی رہ غی کدے جہاد ماں انھاں غی بستیاں ور حملو وہے غو کدے انھاں غا چھنڈ گوانڈ ور وہے غو یہ اچر توڑی باز نیہنہ آسیں بچر توڑی اللہ تعالیٰ غو وعدو نہ آجے یعنی مکو پاک فتح ہوجے اُسویلے یہ ایمان لے آویں غا فر یو ہی ہوو مکہ پاک غا فتح ہون توڑی تے کسے جھنجوڑ ناں وی انھاں غیں اکھ نیہنہ اُگڑیں ور اس تیں بعد جتھاں غا جتھاں ایمان لیان لگ گیا تے کجھ دناں ماں ہی سارو عرب شرک تیں پاک ہوگیو۔

(۲۸) رحمتِ عالم ﷺ ناں تے مسلماناں ناں تسلی دتی جارہئی ہے جے پشلا نافرمان لوک وی اسے را نبیاں غو مخول بنّا تا رہیا ہیں ور اللہ غی حکمت یاہ ہے کہ بڑاں بڑاں نافرماناں ناں وی لماں عرصہ توڑی ٹہلّ دیتو رہ ور جسویلے اس غی پکڑ غو وقت آجئے فر نافرماناں ناں اسی سزا دتی جے کہ قیامت توڑی واہ بسرے نہ، لہذا اج غاں انھاں نافرماناں غی ٹہلّ غو تے سزا ماں چر لگن غو یوہ مطلب نیہنہ کہ یہ چُھٹ جیں غا، نیہنہ جیکدے یہ باز نہ آیا تاں انھاں غو وی وہ ہی پراناں نافرماناں جسو حشر وہے غو۔

وَصُدُّوْا عَنِ السَّبِيْلِ ۭ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ

تے ویہہ (ہدایت غا) رستہ تیں روک دتا گیا ہیں تے جس ناں اللہ تعالیٰ گمراہ کر دیئے اس ناں کوئے

مِنْ هَادٍ (۳۳) لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ

ہدایت دینڑ آلو نیہنہ (۲۹) انھاں واسطے دنیا غی زندگی ماں وی عذاب ہے اور آخرت غو عذاب

الْاٰخِرَةِ اَشَقُّ ۚ وَمَا لَهُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ وَّاقٍ (۳۴) مَثَلُ

تے مچ زیادہ سخت ہے تے انھاں ناں خدا (غا قہر) تیں بچانڑ آلو کوئے نیہنہ (۳۰) جس جنت غو

الْجَنَّةِ الَّتِيْ وُعِدَ الْمُتَّقُوْنَ ۭ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۭ

وعدو متقیاں نالڑ ہے اس غیں صفت یہ ہیں کہ اس غے ہیٹھ نہر بگتیں ویں غیں

اُكُلُهَا دَاۗىِٕمٌ وَّظِلُّهَا ۭ تِلْكَ عُقْبَى الَّذِيْنَ اتَّقَوْا ڰ

اس غا میوا تے اس غی چھاں سدا رہنڑ آلی وہے غی یوہ انجام ہے پرہیزگار لوکاں غو ،

وَّعُقْبَى الْكٰفِرِيْنَ النَّارُ (۳۵) وَالَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ

تے کافراں غو انجام دوزخ ہے (۳۱) تے ویہہ لوک جھاں ناں ہم نے کتاب دتی تھی

يَفْرَحُوْنَ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمِنَ الْاَحْزَابِ مَنْ

ویہہ اس (کلام) تیں خوش ہور ہیا ہیں جھڑو (اے نبیؐ) تھارے در نازل کیّو گیو ہے، تے ان جماعتاں ماں کجھ اساوی ہیں

يُّنْكِرُ بَعْضَهٗ ۭ قُلْ اِنَّمَآ اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللّٰهَ وَلَآ

جھڑا اِس غا کجھ حصہ ناں نیہنہ منتا، تم فرمادیو: مناں تے بس اسے غو حکم دتو گیو ہے جے ہوں اک اللہ غی عبادت کروں تے اس

اُشْرِكَ بِهٖ ۭ اِلَيْهِ اَدْعُوْا وَاِلَيْهِ مَاٰبِ (۳۶) وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنٰهُ

نال کسے ناں شریک نہ کروں! ہوں اسے در بلاّ رہیو ہوں، تے اسے کولّے مڑ غے جانڑوں ہے (۳۲) تے اسے راہم نّے یوہ

حُكْمًا عَرَبِيًّا ۭ وَلَىِٕنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَاۗءَهُمْ بَعْدَ مَا جَاۗءَكَ

قرآن عربی زبان ماں اک حکم بنّا غے نازل کیّو ہے (۳۳) تے (اے نبیؐ چارے قضاء) جیکدے اس علم غا آجانڑ تیں

مِنَ الْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا وَاقٍ (۳۷) ع

بعد وی تم انھاں غی مرضی ور چلیں غا فر خدا غے سامنڑے نہ کوئے تھارو مددگار وہے غو تے نہ کوئے بچانڑ آلو (۳۴)

ع ۵ ۱۱

(۲۹) شرک کرن آلاں ناں احساس دوایو جا رہیو ہے جے تم جھاں ناں خدا غی خدائی ماں شریک کریں ذری اتنی گل تے سوچو، کہ اللہ تعالیٰ غی اُچی سُچی ذات نالڑ انھاں غو کے جوڑ ہے!!؟ اللہ تعالیٰ غی تے شان یاہ ہے کہ اس نے ہر اک غاں عملاں ور نظر رکھی وی ہے، اک پل وی وہ اپنڑی مخلوق تیں غافل نیہنہ ہوتو فر یہ پتھر غا بت جھڑا نہ دیکھیں نہ سُنڑیں، نہ کسے غا نفع نقصان غا مالک ہو سکیں یہ کسرا اس غے برابر ہو سکیں!؟ فر مشرکاں ناں فرمایو جے یہ تے اللہ تعالیٰ غیں صفت ہیں۔ تم ذرا اپنڑاں باطل معبوداں غیں وی کجھ صفت سُناؤ! ذری انھاں غو تعارف تے کراؤ! نیہنہ انھاں غی کجھ حقیقت تے ہے ہی نیہنہ، یہ تے چھڑا ناں ہی ناں ہیں۔ بلکہ تم یاہ شرک غی گل کر غے اللہ تعالیٰ ناں اسی گل دسنی چاہویں جھڑی روئے زمین ماں وہ جانڑو ہی نیہنہ! جیکدے اس غو کوئے شریک ہوتو تاں وہ اس غا علم ماں ہوتو کیونجے اس غا علم تیں تے کائے چیز باہر ہے ہی نیہنہ فر اے مشرکو! تمناں کتوں پتو لگ گیو کہ اس غو کوئے شریک ہے؟ اصل ماں تم حقیقت ور غور کرن تیں بجنڑ ہی اینویں ہوائی گل کریں۔ فر انھاں غا جاہل ہونا غی اصل وجہ بیان فرمائی کہ شیطان نے شرک غا یہ مکر پھند انھاں غا دلاں ماں اس را بسالڑ چھوڑیا ہیں کہ انھاں ناں یہ بے حقیقت گل ہی چنگیں لگیں نہ انھاں تیں اگے حقیقت ور انھاں غی نظر جے تے نہ ہی انھاں ناں سِدّا رستہ ور چلنڑ غی توفیق وہے، اور جد یہ آپے گمراہی غو رستو نوڑ لیں فر خدا اُنھاں ناں اسے رستہ ور لا چھوڑے تے جس ناں خدا ہی گمراہی غا رستہ ور لا چھوڑے فر اس ناں ہدایت کونڑ دے سکے!!۔

(۳۰) یعنی دنیا ماں وی انھاں ور آفتاں مصیبتاں غا عذاب آتا ہی ریہنہ، ایمان آلاں غے ہتھوں وی سزا لبھتی رہ ور آخرت غو عذاب جھڑو انھاں غی اڈیک ماں ہے وہ تے بہت ہی سخت ہے جت خدا غا قہر تیں بچانڑ آلو کوئے نیہنہ ہوسیں۔

(۳۱) یعنی آخرت ماں تقوٰی تے پرہیزگاری اور کفر تے نافرمانی غا یہ کنی کنی نتیجا نکلیں غا جت کافراں ناں اپنڑاں کفر غی سزا ماں جہنم ملڑے غی تے ایمان آلا خدا غا فضل نالڑ نعمت پَہری اس جنت ماں جیں غا۔

(۳۲) مخلص اہلِ کتاب یہودی تے عیسائیاں غا بارہ ماں فرمایو جا رہیو ہے جے ویہہ نبی ﷺ ور نازل ہونڑ آلا کلام ناں سچ منیں تے اس تیں خوش ویں کیونجے اس ماں انھاں غی کتاباں - تورات تے انجیل غی تصدیق ہے ، اُنھاں غاں نبیاں غی تعریف ہے اس گلوں یہ خوش ہو غے ایمان قبول کر لیں جس را کہ حبشہ غو بادشاہ نجاشیؓ تے حضرتِ عبداللہ بن سلامؓ - ور ویہہ اہلِ کتاب جھاں نے اپنڑاں نفس غی خواہشاں ناں اپنڑوں مذہب بنّا یو وو تھو تے جھاں ناں قرآن غیں ویہہ گل چنگیں نیہنہ لگیں تھیں جھڑیں انھاں غی خواہش غے مطابق نیہنہ تھیں انھاں غا بارہ ماں فرمایو جا رہیو ہے جے ویہہ قرآن غا کجھ حصہ ناں نیہنہ منتا یعنی اس حصہ ناں جھڑو انھاں غی نفسانی تاہنگ غے خلاف ہے اسے گلوں ویہہ ایمان نیہنہ لیا تا، اساں لوکاں ماں رحمتِ عالم ﷺ غی زبانی اعلان کروایو جے کہ ہوں تے بس اک اللہ غی عبادت کروں کسے ناں اس غے نالڑ شریک نیہنہ کرتو۔ تے اسے گل در ساری دنیا ناں وی سدوں تے میں چھیکڑ جانڑوں وی اسے کولّے ہے۔ امام رازیؒ فرمانویں انھاں تریہاں لفظاں ماں سارا دین غو خلاصو - یعنی توحید، رسالت تے آخرت - آ گیو ہے۔ (تفسیر کبیر)

(۳۳) یعنی جس را پشلاں نبیاں ور اسمانی کتاب انھاں غی تے اُنھاں غی قوم غی بولی ماں ہی نازل ہوتی رہئی ہیں اسے را یوہ قرآن وی صاف عربی زبان ماں نازل ہوو وہے کیونجے اس غا پہلا مخاطب عربی ہیں تے اس گلوں وی کیونجے عربی ساریاں بولیاں غی سردار ہے۔

(۳۴) یاہ گل رحمتِ عالم ﷺ ناں کہہ غے ساراں ایمان آلاں ناں سنائی جا رہئی ہے جے وحی غا علم غا آجانڑ تیں بعد اس علم ناں چھوڑ غے کسے غی گل منی یا کسے غی مرضی ور چلنڑوں اتنوں بڑو جرم ہے کہ چارے قضاء من لیو جیکدے رحمتِ عالم ﷺ وی اسی گل کریں فر آپؐ واسطے وی خدا غے سامنڑے نہ کوئے مددگار وہے غو تے نہ بچانڑ آلو! تے جد یاہ گل رحمتِ عالم ﷺ واسطے فرمائی جا رہئی ہے فر دوجاں غا بارہ ماں آپ ہی سوچ لیو کہ اُنھاں غو کے حکم وہے غو!۔

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ

تے یقیناً ہم نے (اے نبیؐ) تھارے تیں پہلاں وی بہت رسول چلایا تھا ؛ اور ہم نے ویہہ

اَزْوَاجًا وَّذُرِّيَّةً ؕ وَمَا كَانَ لِرَسُوْلٍ اَنْ يَّاْتِيَ

بیویاں آلاؔ تے اولاد آلاؔ بنا یا تھا ، تے کسے پیغمبر غا اختیار ماں یاہ گل نیہنہ جے وہ اللہ غا حکم

بِاٰيَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ؕ لِكُلِّ اَجَلٍ كِتَابٌ (۳۸) يَمْحُوا

تیں بجنؔ کائے نشانٔی لے آوے ہر دور واسطے اک حکم لکھیو و وہے (۳۵) اللہ تعالیٰ جو چاہوے

اللّٰهُ مَا يَشَآءُ وَيُثْبِتُ ۚۖ وَعِنْدَهٗۤ اُمُّ الْكِتٰبِ (۳۹) وَاِنْ مَّا

سوملٹ کر دیئے ! تے جو چاہوے سو باقی رکھے تے اسے کونے اصل کتاب ہے (۳۶) تے ہم انھاں ناںؔ جس عذاب غو

نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِيْ نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ

وعدو کر رہیا ہاں پَہانویں اس غو کجھ حصو ہم تمنّاں دس چھوڑاں یا (اے نبیؐ) ہم تمنّاں (اس تیں پہلاں) چک لیاں ،

فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلٰغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ (۴۰) اَوَلَمْ

بہر حال تھارے ذمہ تے صرف حکم پَہچا دیٹوں ہے ، اور مھارے ذمہ حساب لیٹوں ہے (۳۷) تے کیوں !

يَرَوْا اَنَّا نَاْتِي الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَا ؕ

یہ تکتا نیہنہ ! جے ہم زمین ناں اس غاں کھنڈاں تیں ٹکوتا جا رہیا ہاں

وَاللّٰهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهٖ ؕ وَهُوَ سَرِيْعُ

تے اللہ تعالیٰ ہی حکم کرے کوئے وی اس غا حکم ناں ہٹانؔ آلو نیہنہ تے وہ بہت تاولو

الْحِسَابِ (۴۱) وَقَدْ مَكَرَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلّٰهِ

حساب لینؔ آلو ہے (۳۸) تے انھاں تیں پہلاں لوکاں نے وی بڑیں چال چلیں تھیں ور تدبیر تے

الْمَكْرُ جَمِيْعًا ؕ يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ ؕ

ساری اللہ تعالیٰ ہی غی ہے ، وہ خوب جانٔے جے ہر اک شخص کے کمائی کر رہیو ہے

وَسَيَعْلَمُ الْكُفّٰرُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ (۴۲) وَيَقُوْلُ

تے کافراں ناں تاولاں ہی پتو لگ جےئ غو جے آخرت غو گھر کس غے واسطے ہے (۳۹) تے کافر کیہنہ

(۳۵) مشرکاں غی یاہ سوچ مُنڈ تیں ہی رہئی ہے جے جھڑو بندو اپٹوں کم کاج اپنٔے ہتھیں کرے، نکاح بیاہ کرے تے ٹبرٹنگر آلو وہے وہ بزرگ یا نبی نیہنہ ہوسکتو بزرگ تے وہ ہی ہوسکے جھڑو انھاں ساراں رپھڑاں تیں پاک ہو غے فرشتو بنٔیوں وو وہے یا انسان وہے ہی نہ بلکہ فرشتو وہے عرب غا مشرکاں غو وی نبی ﷺ ور یو ہی اعتراض تھو جس غا جواب ماں فرمایو جا رہیو ہے کہ یاہ تھاری اپنٔی چھڑی جاہل پونا آلی سوچ ہے ورنہ اللہ غا نبی تے سدا رحمتِ عالم ﷺ ہاروں ہی بیوی بچاں آلاؔ انسان ہی ہوتا رہیا ہیں نہ کدے کوئے فرشتو نبی بنؔ غے آیو تے نہ ہی یہ گل بزرگی غے خلاف ہیں ۔ مشرکاں غو دوجو اعتراض تھو جے تم مھاری مانگ غو معجزو کیوں نیہنہ دستا اس غا جواب ماں فرمایو جے کوئے معجزو دسٹوں یا اسمانی کتاب لیانٔی یوہ نبی غو اپٹوں کم ہوتو ہی نیہنہ یوہ سارو کجھ تے اللہ تعالیٰ غا حکم ناںؔ ہی وہے اس غا حکم تیں بجنؔ کجھ نیہنہ ہوسکتو ۔ تے اس نے ہر اک کم واسطے اک وقت مقرر کیو وو ہے ، ہر اک کم اپٹاں اپٹاں وقت ور ہی وہے ۔ اسے را اس نے ہر اک دور واسطے اک کتاب رکھی ہے جس غا حکم اس زمانہ غے مطابق تے مناسب ویں تے ہُنؔ قیامت توڑی یاہ کتاب قران مجید آ گئی ہے جھڑی ساریاں کتاباں غی سردار ہے ۔

(۳۶) یعنی اپنٔی حکمت غے مطابق وہ جھڑا حکم ناں چاہوے باقی رکھے تے جس ناں چاہوے چک لیئے یوہ سب کجھ اُسّے غا ہتھ ماں ہے ۔

(۳۷) اللہ تعالیٰ اپٹاں حبیب ﷺ ناں تسلی دے رہیو ہے جے نافرماناں غی سزا غا جھڑا وعدا انھاں ناںؔ کیا گیا ہیں ویہہ ممکن ہے کجھ تے تھاری مبارک زندگی ماں ہی پورا ہو جیں غا تے ہو سکے کجھ وعدا پورا ہونؔ تیں پہلاں ہی اللہ تعالیٰ تمنّاں چک لیئے فر ویہہ اس غی حکمت غے مطابق بعد ماں اپٹاں اپٹاں ویلاؔ ور پورا ویں ، کیونجے اللہ نے ہر ایکنؔ کم واسطے اک خاص وقت رکھیو وو ہے تے ہر اک کم اپٹاں ویلاؔ ور ہی وہے تمنّاں انھاں وعداں غا پورا ہونؔ غی فکر کرن غی کوئے لوڑ نیہنہ کیونجے تھاری ذمہ واری تے اللہ غو پیغام تے اس غو سنٔیو پَہچا دیٹو ہے ۔ انھاں غو لیکھو لیٹوں تے اللہ تعالیٰ غی ذمہ واری ہے اُس غو ویلو آنؔ دیو فر وہ آپ انھاں ناںؔ مُک لئے غو ۔

(۳۸) مکہ غا مشرکاں ناں کہیو جا رہیو ہے جے اکھ اگاڑو تے اپنٔے آسیں پاسیں نظر مار غے تکو جے جس اسلام ناں تم دبانؔ غی کوشش کر رہیا ہیں وہ کسرا بدہتو جا رہیو ہے نواں نواں لوک تے دور دور غا قبیلہ اسلام ماں آ رہیا ہیں اور کفر غی زمین ٹُھکتی جا رہئی ہے لہذا اسرت سمبھالو اپٹاں لیکھا غی تیاری کر و جد حساب غی بے باقی کرن غو ویلو آ جے غو فر اللہ ناں حساب لیتاں کجھ چر نیہنہ لگ سے کیونجے '' وہ مُچ تاولو لیکھو لینؔ آلو ہے ''

(۳۹) یعنی انھاں تیں پہلاں نافرمان وی حق ناں دبانؔ واسطے بڑیں بڑیں مکاریں تے چالبازیں بلکہ بڑا بڑا پھند تے پخنڈ کرتا رہیا ہیں ور کجھ تہاڑاں غی ٹہلّ تیں بعد اللہ ساراں ناں انھاں غی چالبازیاں غو مزو چکھا دیتو رہیو ہے ۔ اج غا یہ نافرمان وی پُرانا باطل پرستاں ہاروں ہُنؔ تاولاؔ ہی اپنٔیں کھٹیاں غو مزو چکھ لیں غا تے انھاں ناں پتو لگ جےئ غو جے چھکڑ سُہنٔوں انجام تے آخرت غو گھر کس واسطے ہے ۔؟ ۔

(۴۰) اکثر مفسراں غو خیال ہے جے یاہ گل کہن آلاٗ اہلِ کتاب تھا جھڑا کہہ رہیا تھ جے نبوت تے رسالت غو سلسلو تے ٹھیک ہے اور ہم اللہ غا چلایا وا ساراں نبیاں ناں مناں وی ہاں ور تم تے خدا غا چلایا وا ہیں ہی نیہنہ، انھاں ناں ہی جواب دتو جا رہیو ہے جے منکر پہانویں کتناں ہی نمکریں ہم ناں انھاں غی گواہی غی لوڑ نیہنہ رحمتِ عالم ﷺ غا برحق تے آخری نبی ہونٗ واسطے بس اللہ تعالیٰ ہی غی گواہی سُدّی ہے، اسے نے یوہ قرآن نازل کیو ہے جس غو لفظ لفظ اس گل غی گواہی دے رہیو ہے جے جس پاک ذات ور یوہ نازل ہور ہیو ہے ویہہ اللہ تعالیٰ غا سچا نبی ہیں۔ اس تیں علاوہ جھڑا اہلِ کتاب صحیح علم آلاٗ تے انصاف آلاٗ ہیں جھاں نے تورات تے انجیل ماں رحمتِ عالم ﷺ غا بارہ ماں پیشن گوئیں پڑھیں ہیں فر آپ ﷺ ناں انھاں غے مطابق دیکھ غے ایمان لے آیا ہیں ویہہ وی آپؐ غا برحق نبی ہونٗ غی گواہی دے رہیا ہیں۔

۲۰ ر کتوبر ۲۰۰۰ء مطابق ۲۱ ر رجب المرجب ۱۴۲۱ھ زندان مرکزی جموں۔

سورت ابراہیمؑ

(۱) آیت ۳۵ ماں حضرتِ ابراہیمؑ غی اک عالیشان دعا غو ذکر ہے اسے ور سورتِ پاک غو ناں سورتِ ابراہیمؑ ہے۔ یاہ سورتِ پاک وی مکی ہے تے آیت ۱۳ ر ۱۲ غا مضمون تیں اندازو لایو جا سکے جے یاہ سورتِ پاک اُسو یلے نازل ہوئی ہے جد مکہ ماں ایمان آلاٗں ور مُچ ہی ظلم ہور ہیو تھو تے کُجھ صحابہء کرامؓ حبشہ در ہجرت فرما رہیا تھا اس سورتِ پاک ماں یاہ گل دلیلاں ناںٗ پکی کر غے بیان کی گئی ہے جے رحمتِ عالم ﷺ اللہ غا سچا نبی ہیں تے قرآن اللہ غو سچو کلام ہے اور ایمان آلاٗں ناں تے رحمتِ عالم ﷺ ناں جگہ جگہ یاہ تسلی دتی گئی ہے کے کافر پہانویں کتنیں ہی چال بنا لیں تے کتنی ہی چالبازیں کر لیں ور اللہ غو یوہ سچو دین کسے غا دبانٗ ناںٗ دب نیہنہ سکتو، یوہ ضرور غالب آوے غو، جس را کہ اس تیں پہلاں ہر دور ماں حق غالب آتو رہیو ہے۔ پشلاں نبیاں غا مختصر حالات سنا غے یاہ گل سمجھائی گئی ہے جے اج مشرک لوک نبی پاک ﷺ ناںٗ جو کجھ کر رہیا ہیں تے جھڑا اجھڑا اعتراض کر رہیا ہیں پشلاں نبیاں ناںٗ وی اُنھاں غی قوم یو ہی کُجھ کرتی رہئی ہے۔ سورت پاک غا آخر ماں دوزخ غو دہشت ناک نقشو چھک غے لوکاں ناں اس تیں ڈرایو گیو ہے۔

(۲) سورتِ پاک غا مُنڈ ماں قرآنِ کریم غا نازل ہونٗ غو مقصد بیان فرمایو جا رہیو ہے جے اس غے ذریعہ رحمتِ عالم ﷺ دنیا غا ساراں لوکاں ناں - ویہہ کالاٗ ویں یا گورا امیر ویں یا غریب، حکومت آلاٗ ویں یا عام لوک ویں، دنیا غو کوئے وی کم کرن آلاٗ تے کِدے غا رہنٗ آلٗ ویں انھاں ساراں ناں کفر شرک تے جہالت غاں غبار اندھیراں بچوں کڈ غے اللہ غا دین غی اللہ غی توحید تے ہدایت غی لوء ماں لیانویں ور اس غے ناںٗ ناںٗ یاہ گل وی بیان فرمادتی جے رحمتِ عالم ﷺ اس واسطے چھڑا تبلیغ کر سکیں تے دعوت دے سکیں باقی اس جہالت تیں نکلے غو وہ ہی جس ناں اللہ تعالیٰ توفیق دیئے غو تے وہ اسے ناں توفیق دئے غو جھڑو آپ وی اندھیراں تیں نکل غے لوء ماں آنٗوں چاہوے غو۔ فر اندھیریاں تیں کڈ غے لوء ماں لیان غو مطلب بیان فرمایو جے وہ اللہ غا رستہ ور لیانٗو ہے، جھڑو زمین اسمان غو مالک ہے تے جھڑو العزیز یعنی زبردست ہے تے الحمید یعنی ساری صفتاں غو مالک ہے۔ اس تیں یاہ گل وی صاف ہوگئی جے لوء بس اللہ غا رستہ یعنی اللہ غا دین ہی غی لوء ہے لہذا جھڑو اللہ غا دین ور تے ہدایت ور ہے اس نے دنیا غا علم بچوں پہانویں اک حرف وی نہ پڑھیو ہے وہ لوء ور ہے تے جس کولٗے اللہ غا دین غی تے ہدایت غی لوء نیہنہ تے جس غی چھُولی نیک عملاں تیں سخنی ہے اس کولٗے پہانویں کتنی بڑیں بڑیں ڈگریں ویں ور قرآن غی نظر ماں وہ اندھیراں ماں ہے۔ تے ہدایت غا رستہ اور اس غی لوء غا انکار کرن آلاٗ دنیا غا لحاظ ناںٗ کوئے وی ویں قرآن انھاں ساراں واسطے ڈاہڈا عذاب غی خبر سناوے اور انھاں غی نشانٗی یاہ دسے جے ویہہ آخرت ناں چھوڑ غے بس دنیا ناںٗ پیار کریں سگوں اس نخاہندی فانی دنیا ناں آخرت تیں سرس

اَلَّذِیْنَ کَفَرُوْا لَسْتَ مُرْسَلًا ؕ قُلْ کَفٰی بِاللّٰہِ شَہِیْدًۢا

جے تم اللہ تعالیٰ غا چلایا وا پیغمبر نیہنہ تم فرمادیو: میرے تے تھارے بشکار اللہ تعالیٰ ہی غی

بَیْنِیْ وَبَیْنَکُمْ ۙ وَمَنْ عِنْدَہٗ عِلْمُ الْکِتٰبِ ﴿۴۳﴾

گواہی سُدی ہے تے انھاں لوکاں غی گواہی جھاں کولے (اسمانی) کتاب غو علم ہے (۴۰)

سُوْرَۃُ اِبْرٰہِیْمَ مَکِّیَّۃٌ وَّہِیَ اِثْنَتَانِ وَخَمْسُوْنَ اٰیَۃً وَّسَبْعُ رُکُوْعَاتٍ

سورت ابراہیم مکہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں بونجہ آیت اور ست رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں ناںٗ جھڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلٗو ہے

الٓرٰ قف کِتٰبٌ اَنْزَلْنٰہُ اِلَیْکَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ

(۱) یاہ اک کتاب ہے جھڑی ہم نے (اے نبیؐ) تھارا در نازل کی ہے تا نجے تم لوکاں ناں ان غا

الظُّلُمٰتِ اِلَی النُّوْرِ ۬ۙ بِاِذْنِ رَبِّہِمْ اِلٰی صِرَاطِ

رب غا حکم ناںٗ انھیریاں تیں کڈ غے لوء ماں لیانویں، (یعنی) غالب (تے)

الْعَزِیْزِ الْحَمِیْدِ ۙ﴿۱﴾ اللّٰہِ الَّذِیْ لَہٗ مَا فِی السَّمٰوٰتِ

صفتاں آلاٗ (خدا) غا رستہ در (لیانویں)؛ وہ ہی اللہ ہے کہ جو کجھ اسماناں ماں

وَمَا فِی الْاَرْضِ ؕ وَوَیْلٌ لِّلْکٰفِرِیْنَ مِنْ عَذَابٍ

تے جو کجھ زمین ماں ہے سارو اُسے غو ہے تے کافراں واسطے اک ڈاہڈا عذاب غی

شَدِیْدِۣ ۙ﴿۲﴾ الَّذِیْنَ یَسْتَحِبُّوْنَ الْحَیٰوۃَ الدُّنْیَا

تباہی ہے؛ جھڑا دنیا غی زندگی ناں آخرت تیں

عَلَی الْاٰخِرَۃِ وَیَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِیْلِ اللّٰہِ وَ

زیادہ سرس سمجھیں تے اللہ تعالیٰ غا رستہ تیں (لوکاں ناں) روکیں تے

یَبْغُوْنَہَا عِوَجًا ؕ اُولٰٓئِکَ فِیْ ضَلٰلٍۭ بَعِیْدٍ ﴿۳﴾

اس ماں ڈِنگ لوڑتا ریہنہ یہ لوک مُچ دور غی گمراہی ماں جا پیا ہیں (۲)

وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهٖ لِيُبَيِّنَ

تے ہم نے جہڑو وی پیغمبر چلّا یو وہ اس غی قوم ہی غی بولی بولݨ آلو تھو تا نجے وہ انھاں ناں (اللہ غا حکم) کھول

لَهُمْ ۭ فَيُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَّشَاۗءُ وَيَهْدِيْ مَنْ يَّشَاۗءُ ۭ

کھول غے بیان کر دیئے (۳) فر اللہ تعالیٰ ہی جس ناں چاہوے گمراہ کر دیئے تے جس ناں چاہوے ہدایت دیدیئے

وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ④ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوْسٰى بِاٰيٰتِنَآ

تے وہ سب ور غالب مُچ حکمت آلو ہے (۴) تے یقیناً ہم نے موسیٰؑ اپݨیں نشانیں دے غے چلایا تھا

اَنْ اَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ڏ وَذَكِّرْهُمْ

جے تم اپݨی قوم ناں انھیریاں تیں کڈ غے لوء ماں لیاؤ! اور انھاں ناں اللہ غا (یاد گار)

بِاَيّٰىمِ اللّٰهِ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُوْرٍ ⑤

دناں غو چیتو کراؤ واقعہ ہی اس ماں بڑیں نشانیں ہیں ہر اک صبر (تے) شکر کرن آلا واسطے (۵)

وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهِ اذْكُرُوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ

تے جسویلے موسیٰؑ نے اپݨی قوم ناں کہیو تم اپݨے اپر اللہ تعالیٰ غا فضل ناں یاد کرو،

اِذْ اَنْجٰىكُمْ مِّنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُوْمُوْنَكُمْ سُوْۗءَ الْعَذَابِ

جس ویلے اس نے تمناں فرعونیاں کولوں نجات دتی ویہہ تمناں مُچ پہیڑو عذاب دے رہیا تھا

وَيُذَبِّحُوْنَ اَبْنَاۗءَكُمْ وَيَسْتَحْيُوْنَ نِسَاۗءَكُمْ ۭ وَفِيْ

ویہہ تھاراں بچاں ناں حلال کر چھوڑیں تھا، تے تھاری کالُسریاں ناں زندی رہݨ دیں تھا اور اس

ذٰلِكُمْ بَلَاۗءٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ عَظِيْمٌ ⑥ وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكُمْ

ع ۱ ۶ ۱۳

ماں تھارا رب غی طرفوں تگڑی ازمائش تھی، (۶) تے (یاد کروؤ) جسویلے تمناں تھارا رب نے دس دتو تھو

لَىِٕنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيْدَنَّكُمْ وَلَىِٕنْ كَفَرْتُمْ اِنَّ عَذَابِيْ

کہ جے تم شکر کریں غا تاں ہوں تمناں ہور (نعمت) دیئوں غو تے جیکدے تم ناشکری ہی کریں غا (تاں) میرو عذاب

لَشَدِيْدٌ ⑦ وَقَالَ مُوْسٰٓى اِنْ تَكْفُرُوْٓا اَنْتُمْ

بڑو سخت ہے (۷) تے موسیٰؑ نے فرمایو: جے کدے تم تے روئے

سمجھیں یہ لوک اپݨی جند جان سب کجھ اسے فانی دُنیا پچھے ہی گالیں۔ اور اللہ تعالیٰ غا رستہ ماں تے اس غا دین ماں عیب کڈ کڈ غے اس صاف سدا رستہ ناں ڈِنگو تر ڈوبݨاں غی کوشش کرتا رہینہ تا نجے دوجاں لوکاں ناں وی پھند مکر کر غے اپݨے ناݪ جہالت غی اندھیریاں ماں رکھ سکیں۔ اس را یہ لوک جہالت تے گمراہی ماں اتناں دور نکل جیں کہ اُتوں قرآن جسو سچو کلام سُݨ غے وی پٹاں نیہنہ مڑتا۔

(۳) یعنی رسول چلاݨ غو کیو نجے مقصد یوہ تھو جے ویہہ لوکاں ناں کھول کھول غے اللہ غا دین غیں گل سمجھانویں تے لوء آݨو رستو دسیں اس گلوں اللہ تعالیٰ نے جتنا وی نبی چلایا ہیں ویہہ سارا اوا ہی بولی بولݨ آلا تھا جہڑی اُت غاں لوکاں غی بولی تھی، تے انھاں ور کتاب وی اسے بولی ماں نازل ویں تھیں۔ رحمتِ عالم ﷺ رسول تے دنیا غاں ساراں ہی لوکاں واسطے بݨ غے آیا ہیں ور ساراں تے مُہرے جن لوکاں ناں اللہ غو پیغام پہچاݨوں تھو ویہہ اک خاص بولی یعنی عربی بولݨ آلا تھا اس گلوں آپؐ غی بولی وی عربی تھی تے قرآن وی عربی ماں نازل ہووو۔ فر اللہ نے عرب غاں ان خوش نصیباں ناں توفیق دتی تے انھاں نے قرآن غو پیغام ہر اک بولی بولݨ آلا توڑی دنیا غی گٹھ گُٹھ ماں پہچا چھوڑیو اور اج تے دنیا غو ہر اک بندو ترجمہ غی مدد ناݪ قرآن غی گل اپݨی بولی ماں سمجھ سکے۔

(۴) یعنی ہدایت تے لوء، ماں اس انتظام تیں بعد اللہ تعالیٰ جس ناں چاہوے اس ناں سِدّا رستہ ور چلݨ غی تے اندھیریاں تیں نکل غے لوء ماں آݨ غی توفیق دیدیئے۔ اور یوہ وہ ہی بندو ہے جہڑو آپ وی ہدایت ور آݨو چاہوے ورنہ جہڑو اس چمکتی لوء ماں وی اکھ نُہوٹ لئے فر اس ناں اللہ تعالی وی جہالت تے گمراہی غی اندھیریاں ماں پَہمّل پُہوسا کھاتو چھوڑ دیئے۔

(۵) کفر شرک غی اندھیریاں تیں کڈ غے ایمان غی لوء ماں لیاݨ غو سلسلو کوئے نووں نیہنہ۔ جد تیں دنیا ماں کفر شرک غیں یہ اندھیری آئیں ہیں تاں تیں ہی ایمان غی لوء غو یوہ سلسلو وی چل رہیو ہے رحمتِ عالم ﷺ تیں مُدتاں پہلاں اللہ نے حضرت موسیٰؑ کیئں معجزا دے غے بنی اسرائیل ور ٹوریا تھا تے فرمایو تھو جے تم انھاں ناں ''اللہ تعالیٰ غا (یادگار) تہاڑا'' یاد کرواغے انھاں ناں نصیحت کرو! اللہ تعالیٰ غاں تہاڑاں تیں مراد ویہہ تہاڑا ہیں، جنھاں ماں اللہ تعالیٰ نے انھاں ور بڑا بڑا انعام کیا تھا، انھاں ناں بڑیں بڑیں نعمت عطا فرمائیں تھیں تے جنھاں دناں ماں انھاں ور بڑیں بڑیں مصیبت آ رہئی تھیں فر اللہ تعالیٰ نے انھاں مصیبتاں تیں نجات دتی تے ویہہ تہاڑا اسا ''یادگار تہاڑا'' بݨ گیا کہ انھاں ناں ''اللہ تعالیٰ غا تہاڑا'' کہݨ لگ گیا کیونجے اُنھاں گلاں ماں صبر تے شکر کرن آلاں واسطے بڑیں سبق غیں گل ہیں جے اللہ غا نیک بندا مصیبتاں ماں گھبراتا نیہنہ بلکہ صبر کریں تے نعمتاں ور بڈیار نیہنہ کرتا بلکہ شکر کریں۔

(۶) یوہ ''اللہ تعالیٰ غاں تہاڑاں'' یعنی انھاں تہاڑاں در اشارو ہے جنھاں ماں اللہ تعالیٰ نے بنی اسرائیل وروں بڑیں بڑیں مصیبت ہٹا غے اُنھاں ناں اپݨی عالیشان نعمت عطا فرمائیں تھیں۔ یاہ آیت اسے را سورتِ بقرہ آیت/۴۹ ماں وی ہے اُتے اس غی تفسیر گذر گئی ہے۔

(۷) حضرت موسیٰؑ اپݨی قوم ناں نصیحت فرما رہیا ہیں جے یاد کرو جسویلے تھارا رب نے اعلان فرما دتو تھو کہ جے تم میری نعمتاں ور شکر گذاری کریں غا یعنی میری دتی وی نعمتاں ناں میری ہی سمجھیں غا تے دل ناݪ میرو شکر کر غے میری فرمانبرداری تے عبادت کریں غا تاں تم میری ہور نعمتاں غا مستحق بݨیں غا۔ تے جے تم میری ناشکری کریں غا یعنی نعمتاں ناں میری دتی وی سمجھݨ غے بجائے اپݨاں ہتھاں غیں کھٹیں سمجھیں غا تے میری فرمانبرداری غے بجائے میری دتی وی نعمتاں ور آکڑیں تے بٹھیں غا تاں ویہہ نعمت تے کھسے ہی جیں غیں سگوں اس جرم ور سخت سزا وی دیوں غو۔ رحمتِ عالم ﷺ کوݨے اک منگتو آیو حضرت نے اس ناں اپݨے کولوں اک کھجور عطا فرمائی وہ اک کھجور دیکھ غے بسونگر گیو، تے واہ کھجور نیہنہ لی، فر دوجو سُوالی آیو حضرت نے واہ کھجور اس ناں عنائت فرمائی اس نے مُچ احترام ناݪ لے غے عرض کیو ''یاہ تے حضرت غی بخشش ہے اس ور نبی ﷺ نے اس ناں چالی درہم ہور دیݨ غو حکم فرمایو (ابن کثیر بحوالہ مسند احمد)

وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٨﴾

زمین غا سارا لوک ناشکری کریں غا تاں وی بلاشبہ اللہ تعالیٰ بے پرواہ ہے صفتاں غو مالک ہے (۸)

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ

کیوں! تمناں انھاں لوکاں غیں خبر نیہنہ پجیں جہڑا اتھارے تیں پہلاں ہویا ہیں یعنی نوحؑ غی قوم تے قومِ عاد

وَثَمُودَ ۛ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ ۛ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ ۚ

تے قومِ ثمود، تے ویہہ لوک جہڑا انھاں تیں بعد ہو یا ہیں جتھاں ناں اللہ تیں سُوا کوئے نیہنہ جانڑو

جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي

انھاں کولّے انھاں غا پیغمبر صاف معجزا لے غے آیا تے انھاں نے (روہ ناں) اپنڑاں منہ ور اپنڑاں

أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي

ہتھ رکھ لیا اور کہنڑ لگا جے ہم تے اس چیز تیں بالکل انکاری ہاں جہڑی دے غے تم چلایا گیا ہیں تے جس چیز در تم ہم ناں

شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٩﴾ قَالَتْ رُسُلُهُمْ

بلاویں اس دروں ہم ناں اسو شک ہے جس ناں مھاراں دلاں ماں ٹھسو پے گیو ہے (۹) انھاں غاں پیغمبراں نے کہیو:

أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ يَدْعُوكُمْ

کیوں اللہ غا بارہ ماں شک ہے؟ جہڑو اسماناں غو تے زمین غو پیدا کرن آلو ہے وہ تمناں بلاوے

لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ

تانجے تھارا گناہ بخش چھوڑے تے تمناں اک معین مدت توڑی مہلت

مُسَمًّى ۚ قَالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا

دیدیئے (۱۰) انھاں لوکاں نے کہیو: تم تے چھڑا مھاری طرح غا آدمی ہی ہیں

تُرِيدُونَ أَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ

تم تے یا ہی چاہویں جے تم ہمناں انھاں (غی عبادت کرن) تیں ڈک چھوڑیں جتھاں غی عبادت مھارا

آبَاؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿١٠﴾ قَالَتْ لَهُمْ

باپ دادا کریں ویں تھا، بس تم ہمناں کوئے صاف معجزو دسو (۱۱) انھاں غا رسولاں نے انھاں ناں کہیو:

---

(۸) یعنی تھاری شکر گذاری غو فائدو تے ناشکری غو نقصان تھارو اپنڑوں ہی نقصان یا فائدو ہے اللہ تعالیٰ غی شان ماں اس ناںٓ کجھ گہاٹو یا ہدو نیہنہ ہو جا تو وہ تے سب کیئں تیں بے نیاز ہے وہ کسے غو محتاج نیہنہ تے ساریں صفتاں غو آپے مالک ہے فر اس ناں کسے غی فرمانبرداری تے شکر گذاری غی کے لوڑ ہے!! مسلم شریف غی اک حدیثِ قدسی ماں ہے جے پشلا اگلا سارا انسان تے جن رل غے اس غی صفت کریں تاں اس غی بادشاہی ماں کجھ باہدو نیہنہ ہو جا تو تے جے سارا اگلا پشلا انسان تے جنات رلٓ غے اس غی ناشکری تے نافرمانی کریں تاں اس غی بادشاہی ماں کجھ گہاٹو نیہنہ ہو جاتو ملخصًا۔

(۹) غالبًا حضرت موسیٰؑ غی نصیحت آلی تقریر اُپلی آیت ور مُک گئی تھی، ہُنٓ اِس آیت ماں اللہ تعالیٰ نے عرب غاں مشرکاں ناں فرمایو ہے جے تم اللہ تعالیٰ غیں نافرمانئیں کر کر غے کسرا بے فکر ہووا ہیں!! کیوں تمناں پشلاں نافرمانان ور آنٓ آلو عذاب بِسر گیو ہے!! باقی دنیا ناں چھوڑو! عرب ہی غیں مشہور نافرمان قوماں در تہان کرو ہاں! اُنھاں غو کے حشر ہووو! قومِ ثمود، قوم عاد تے حضرت نوحؑ غی قوم ناں دیکھ لیو انھاں ور کسو عذاب آیو تھو!! فر انھاں تیں علاوہ کتنیں ہی نافرمان قوم ملیامیٹ ہوئیں تے زمین ماں دبے گئیں کہ اج کسے ناں انھاں غو ناں وی یاد نیہنہ، نہ اثارِ قدیمہ آلاں ناں کُھنن ماں کِدے اِنھاں غا کھولا نظر آویں بلکہ ویہہ چھڑیں اللہ تعالیٰ غا ہی علم ماں ہیں۔ انھاں ساراں نافرمان لوکاں ناں نبیاں کولوں باپ دادا غا رسم رواج غے خلاف گل سُنٓ غے اتنوں تعجب ہووو تے اتنوں روہ چڑھیو کہ انھاں نے اپنڑیں انگلیں اپنڑاں منداں ماں دبالیں تے اللہ غا نبیاں غا منہ ور ہتھ رکھنٓ لگ گیا جے تم مھاراں بزرگاں غے خلاف کائے گل نہ کہیو، تے کہنٓ لگا جے تھاری گل تے مھاراں دلاں ماں بیستی ہی نیہنہ ان گلاں ماں تے ہم ناں شک بلکہ ٹھسو ہے، یوہ حال پراناں زمانہ غا مشرکاں غو تھو جہڑو عرب غاں مشرکاں ناں سنایو جا رہیو تھو جے اج تم جو کجھ کر رہیا ہیں یہ کوئے نویں گل نیہنہ پراناں نافرمان وی نبیاں ناںٓ یو ہی سلوک کرتا رہیا ہیں۔ فائدو: ﴿ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ ﴾ غی تفسیر کیئں طرح کی گئی ہے علامہ قرطبی تے دوجاں مفسراں نے ویہہ تفصیل ناںٓ بیان کی ہیں ہم نے دو مشہور تفسیراں غے مطابق آیت غو مطلب بیان کیو ہے۔

(۱۰) یعنی اے مشرکو! تمناں مھاری گل ور تعجب وہے حالانکہ تعجب آلی تے تھاری اپنڑی ہی گل ہے۔ کیوں! کسے ناں اللہ تعالیٰ غی ذات غا بارہ ماں یا اس غا اک ہونٓ غا بارہ ماں تعجب یا حیرانگی ہو سکے وہ ہی تے زمین اسمان غو تے ساری جیا جون غو پیدا کرن آلو ہے فر اس غی مخلوق بچوں کوئے اس غو شریک کسرا ہو سکے؟! وہ لوکاں ناں اپنڑاں دین در اُنھاں غا ہی فائدہ واسطے بلا رہیو ہے تانجے لوک کفر شرک چھوڑ غے اس غا دین ماں آ جیں فر وہ انھاں غا پشلا کفر شرک ماں کیا جانٓ آلا سارا گناہ معاف کر دیئے تے انھاں ور عذاب نہ گہلّے بلکہ بچر توڑی انھاں غی زندگی ہے اچر توڑی انھاں ناں امن چین نصیب فرما دیئے!!۔

(۱۱) مشرکاں غو یوہ وہ پراںوں جاہل پونڑاں آلو اعتراض ہے جہڑو ہمیشاں ویہہ اللہ غا نبیاں ور کرتا رہیا ہیں تے مکہ غا مشرک وی یو ہی اعتراض کر رہیا تھا جے جہڑو بندو مھارا جسو انسان ہی وہے، مھارا ہاروں ہی کھائے پیئے! سُوے جاگے، تے انسانی ضرورت غا دوجا کم کرے وہ اللہ غو نبی کس راہ سکے؟! انھاں غو خیال تھو جے انسان بچر توڑی انسان رہ وہ نبی نیہنہ ہو سکتو نبی تے وہ ہی سکے جہڑو یا تے وہے ہی فرشتو یا فر اس ماں انسانی گل نہ ویں بلکہ فرشتاں ہی غی صفت ویں یعنی نہ کھائے نہ پیئے، نہ نکاح بیاہ کرے۔ فر انھاں نے اتوں وی آگے بدھ غے دل غا پڑھاس غی گل کہی جے پیغمبری غی یاہ گل تے اینویں ہی ہیں اصل ماں تے تم ہمناں مھارا باپ دادا غا رستہ تیں ہٹانڑوں چاہویں جس تیں ہم کدے وی ہٹ نیہنہ سکتا ہاں! جے تم سچا ہیں تاں باندے با چھڑ دِسنٓ آلو کوئے اسو معجزو دسو جس تیں بعد ہم ناں ایمان لیانٓ تیں بجن کوئے چارو ہی نہ رہ۔

رُسُلُهُمْ اِنْ نَّحْنُ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَمُنُّ عَلٰى

واقعہ ہی ہم تھارا ہاروں آدمی ہی ہاں ور اللہ تعالیٰ اپنّاں بنداں بچوں

مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ۭ وَمَا كَانَ لَنَآ اَنْ نَّاْتِيَكُمْ بِسُلْطٰنٍ

جس ور چاہوے احسان کر دیئے تے یاہ گل مھارا اختیار ماں نیہنہ جے ہم تمنّاں خدا غا حکم تیں بجنْ

اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ۭ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ ⑪

کوئے معجزو دس دیاں تے ایمان آلّاں ناں اللہ تعالیٰ ور ہی پُہروسو کرنوں چاہئے ! (۱۲)

وَمَا لَنَآ اَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰىنَا سُبُلَنَا ۭ

تے ہم کیوں نہ اللہ تعالیٰ غی ذات ور پُہروسو کراں حالانکہ اس نے ہم ناں مھاراں رستاں غی ہدایت دیدتی ہے

وَلَنَصْبِرَنَّ عَلٰى مَآ اٰذَيْتُمُوْنَا ۭ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ

تے تم ہم ناں جہڑیں تکلیف دے رہیا ہیں ہم اُنھاں ور ضرور صبر کراں غا تے پُہروسو کرنْ آلّاں ناں بس اللہ ہی غی

الْمُتَوَكِّلُوْنَ ⑫ وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ

ذات ور پُہروسو کرنوں چاہئے (۱۳) تے کافراں نے اپنّاں رسولاں ناں کہیو جے (یا تے) ہم تمنّاں اپنّاں ملک تیں

مِّنْ اَرْضِنَآ اَوْ لَتَعُوْدُنَّ فِيْ مِلَّتِنَا ۭ فَاَوْحٰٓى اِلَيْهِمْ

باہر کڈ دیاں غا یا فر تمنّاں مھارا مذہب ماں آجانوں پُوے غو ، تاں رسولاں در انھاں غا رب نے

رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظّٰلِمِيْنَ ⑬ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ الْاَرْضَ

وحی کی ، جے ہم ضرور ظالماں ناں ہلاک کر دیاں غا ؛ تے ہم انھاں تیں بعد تمنّاں اس زمین ماں

مِنْۢ بَعْدِهِمْ ۭ ذٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِيْ وَخَافَ

بسا دیاں غا (۱۴) یوہ (وعدو) ہر اس بندہ واسطے ہے جہڑو میرے روبرو کھلاں ہونْ تیں ڈرے ناتے میری درڈ

وَعِيْدِ ⑭ وَاسْتَفْتَحُوْا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيْدٍ ⑮

غو خوف رکھے (۱۵) تے انھاں نے فیصلو منگیو اور ہر اک غرور کرن آلو دین غو دشمن نا مراد ہو گیو ،

مِّنْ وَّرَآئِهٖ جَهَنَّمُ وَيُسْقٰى مِنْ مَّآءٍ صَدِيْدٍ ⑯

اُس غے اگے دوزخ ہے تے اس ناں کچاہو غو پانی پیالیو جئے غو

(۱۲) مشرکاں غو اعتراض تھو جے تم انسان ہیں اور انسان انسان رہتاں کدے نبی نیہنہ ہوسکتو ، لہذا تم نبی نیہنہ ۔ اللہ تعالیٰ غا نبی اس غو یوہ جواب دے رہیا ہیں جے اس ماں تے کوئے شک نیہنہ جے ہم انسان ہی ہاں ، نہ فرشتاں ہاں تے نہ کائے دوجی مخلوق ہاں ! ور تمنّاں یاہ گل کس نے دسی ہے جے انسان ، انسان ہوتاں کدے نبی نیہنہ ہوسکتو ۔ نیہنہ بلکہ نبی تے ویں ہی انسان ! پیغمبری تے انسانیت ہی غو ساراں تیں اُچّو ، ساراں تیں افضل تے ساراں تیں اعلیٰ رُتبو ہے جت کوئے فرشتو تے کدے پُج ہی نیہنہ سکتو ، تے نہ کوئے انسان یوہ رُتبو اپنْیں جُہدیاں نالْ کدے کھٹ سکے بلکہ یوہ تے اللہ تعالیٰ غو وہ خاص فضل ہے جہڑو وہ اپنّاں فضل نالْ آپے جس ناں عنایت کرنْوں چاہوے کر دیئے ! ۔ باقی رہئی تھاری معجزہ غی مانگ ! تے ہم نےْ یوہ دعوو ہی کد کیو ہے جے ہم آپ اپنْے کولْوں کوئے معجزو دس سکاں ! معجزو تے اللہ تعالیٰ غا حکم ور اس غی مشیت نالْ ہی ظاہر وہے تے وہ ہی جانْے جے تھاری یاہ جاہل پونا آلْی مانگ کدے پوری وہے غی یا نیہنہ ہوسیں ، موموناں ناں تے اسے غی ذات ور پُہروسو کرنْوں چاہئے ! ۔

(۱۳) یعنی ہم اپنّاں اُس مہربان مالک ور کیوں نہ پُہروسو کراں ! جس نے ہم ناں مھاری کامیابی غا ، تے اس غی رحمت کھٹنْ غا ، اور اس غی ناراضگی تیں بچنْ غا سارا رستا دس دتا ہیں ، تم جتنی وی تکلیف دیں غا تے جتنوں وی ستانویں غا ہم تھارا ستانْ ور اپنّاں مالک غا فضل نالْ صبر ہی کراں غا ۔ نہ گھبراں واں غا ۔ تے نہ تھارا ستانْ ور اپنْوں تبلیغ آلْو کم چھوڑاں غا ۔ ور نتیجو اُسے غی ذات ور چھوڑ دیاں غا کیونجے توکل کرنْ آلّاں ناں تے اُسے غی ذات ور توکل کرنوں چاہئے ! اس غی ذات تیں بجنْ کسے ور پُہروسو کرنوں ایمان آلّاں غو کم نیہنہ ۔

(۱۴) کافر اللہ غا نبیاں غی اخلاص نالْ پَہری وی تقریر نالْ نرم کے ہوتا ! انھاں غا دل ہور باٹا ہو گیا تے اللہ غا نبیاں ناں ہی تَہمکیں تے درڈ دینْ ور آ گیا ۔ جے تم یہ توکل غیں گل چھوڑ و بس ہُنْ دوئے ہی گل ہیں یا تے تم چپ چیپتا ہو غے مھارا مذہب ماں آ جاؤ تے جس را پہلاں تم مھارا مذہب غا بارہ ماں چُپ ریہنہ تھا ، کجھ نیہنہ کیہنہ تھا ۔ جس نالْ ہم تمنّاں اپنْوں مذہبی سمجھاں تھا ۔ اسے را اگے وی چپ ہو جاؤ ، نیہنہ تے دوجی گل یاہ ہے کہ جلا وطنی واسطے تیار ہو جاؤ ! ہم تمنّاں اپنّاں ملک تیں کڈ دیاں غا سبحان اللہ ! کافر خدا غا عذاب تیں کس را بے خوف ہو جیں ، یاہی درڈ حضرت شعیبؑ تے حضرت لوطؑ ناں انھاں غی قوم نے دتی تھی تے یاہی تَہمکی مکہ غا مشرک رحمتِ عالم ﷺ ناں تے ایمان آلّاں ناں دے رہیا تھا ۔ اللہ تعالیٰ اپنّاں بنداں ناں تسلی تے سہارو دیئے ! جے یہ مشرک کے کسے ناں ملک تیں کڈیں غا ! انھاں ناں تے ملیا میٹ کر دینْ آلْو عذاب اڈیکے لگو ۔ ویہہ تہاڑا دور نیہنہ کہ ہم انھاں ظالماں ناں ہلاک کر غے تمنّاں ہی زمین غا وارث بنا دیاں غا ؛ سبحان اللہ فر ہر دور ماں یوہی ہو تو رہیو ایمان آلّاں ناں تے رحمتِ عالم ﷺ ناں تَہمکیں دینْ آلّا مکہ غا مشرکاں واسطے وی کجھ سالاں تیں بعد ہی عرب غی زمین سوڑی ہو گئی تے آپؐ غا وصال مبارک توڑی سارو عرب مشرکاں تیں خالی ہو گیو ۔

(۱۵) یہ وعدا تے اللہ غا نبیاں نالْ ہو رہیا تھا ور اللہ نے اپنّاں فضل نالْ سارا ایمان آلّا ہی اس خوشخبری ماں شامل فرما لیا جے یوہ وعدو ہر اُس شخص واسطے ہے جہڑو اس احساس نالْ زندگی گذارے جے میں اک تہاڑے اپنّاں مالک غی بارگاہ ماں زندگی غا پلْ پلْ غو لیکھو دینْ واسطے کھلّاں ہونْوں ہے جت کوئے مناں بچانْ واسطے نیہنہ ہوسے بلکہ میراں عملاں ور نمیڑاویں غا فر وہ آخرت غا اس خطرناک موقع تیں ڈر ڈر غے زندگی گذارتو رہیو وہے ۔

يَتَجَرَّعُهٗ وَلَا يَكَادُ يُسِيْغُهٗ وَيَاْتِيْهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ

جسنا وہ کھوٹ گھوٹ کر غے پیئے غو تے سنگا تیں ٹہالؔ نیہنہ سکسیں اور موت اس ور ہر پاسے

مَكَانٍ وَّمَا هُوَ بِمَيِّتٍ ۭ وَمِنْ وَّرَاۗىِٕهٖ عَذَابٌ غَلِيْظٌ ⑰

تیں آوے غی ور وہ مر نیہنہ سکسیں ؛ تے اس غے اگے (ہور) تگڑو عذاب وہے غو (١٦)

مَثَلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ اَعْمَالُهُمْ كَرَمَادِ ۨاشْتَدَّتْ

جنھاں لوکاں نے اپنّاں رب نالؔ کفر کیو انھاں غا عملاں غی مثال اس را ہے جس را تبجی جس ناں چھکھڑ پھانڈا

بِهِ الرِّيْحُ فِيْ يَوْمٍ عَاصِفٍ ۭ لَا يَقْدِرُوْنَ مِمَّا كَسَبُوْا

آنے تہاڑے ہوا تیزی نالؔ اڈا لے جئے ؛ انھاں ناں اپنٹی کمائی بچوں کجھ وی

عَلٰي شَيْءٍ ۭ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلٰلُ الْبَعِيْدُ ⑱ اَلَمْ تَرَ اَنَّ

نیہنہ تھا سیں ؛ یاہ ہی تے دور غی گمراہی ہے (١٧) کیوں ! توں دیکھتو نیہنہ ! جے

اللّٰهَ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ۭ اِنْ يَّشَاْ يُذْهِبْكُمْ

اللہ تعالیٰ نے اسماناں ناں تے زمین ناں برحق پیدا کیو ہے جیکدے وہ چاہوے تاں تم ساراں ناں فناہ کر دیئے

وَيَاْتِ بِخَلْقٍ جَدِيْدٍ ⑲ وَّمَا ذٰلِكَ عَلَي اللّٰهِ بِعَزِيْزٍ ⑳

تے (ات) وہ اک نویں ہی مخلوق لے آوے اور ایسو کرنوں اللہ تعالیٰ واسطے کجھ وی اوکھو نیہنہ (١٨)

وَبَرَزُوْا لِلّٰهِ جَمِيْعًا فَقَالَ الضُّعَفٰۗؤُا لِلَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْٓا

تے سارا لوک االلہ غے سامنٹے پیش ویں غا، فرلسا لوک انھاں لوکاں ناں کیہنہ غا جہڑا (دنیا ماں) بڑا بنٹیں تھا

اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ اَنْتُمْ مُّغْنُوْنَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ

جے ہم (دنیا ماں) تھارے پچھے چلاں تھا فر کیوں ! تم (ات) اللہ غا عذاب بچوں مھارا وروں

اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ ۭ قَالُوْا لَوْ هَدٰىنَا اللّٰهُ لَهَدَيْنٰكُمْ ۭ سَوَاۗءٌ

کجھ عذاب ہٹا سکیں؟ ویہہ کیہنہ غا کہ جے اللہ ہم ناں کوئے رستو دستو تاں ہم تمنّاں وی دستا، ہُنؔ مھارا واسطے برابر ہے

عَلَيْنَآ اَجَزِعْنَآ اَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَّحِيْصٍ ㉑ وَقَالَ

ع ٣ ٩ ١٥

پہانویں توائی پہاریا کراں تے پہانویں صبر کراں مھارا واسطے نسنؔ غی کائے جگہ تے ہے ہی نیہنہ (١٩) تے جسو یلے سارو

(١٦) ’’تے اُنھاں نے فیصلو منگیو‘‘ یہ فیصلو منگنؔ آلا یا فتح منگنؔ آلا یا مدد منگنؔ آلا کونؔ تھا؟ حضرت ابنِ عباسؓ تے حضرت مقاتلؒ تیں اک روایت یاہ ہے جے یہ اللہ تعالیٰ غا نبی تھا جہڑا مشرکاں غے خلاف اللہ غی مدد تے اُس غو آخری فیصلو منگیں تھا (البحرالمحیط، روح المعانی) صاحب جلالین نے وی یا ہی تفسیر بیان کی ہے۔ تے کُجھ دوجاں مفسراں غو خیال ہے جے یہ مشرک لوک تھا جہڑا نبیاں غی تبلیغ تیں اُکؔ گیا تھا تے ہُنؔ ڈھیٹھ ہو غے آپے فیصلو منگیں تھا (بیضاوی وغیرہ) ور حافظ عمادالدین ابنِ کثیر نے اک مچ سُہنٹی گل کہئی ہے جے یہ دوئے گل ہوئیں اک پاسے جد اک لما عرصہ توڑی تبلیغ کرن تیں بعد اللہ غا نبی لوکاں دروں مایوس ہو گیا اور اُنھاں ناں ہور کسے غا ایمان قبول کرن غی امید نیہنہ رہئی فر انھاں نے اللہ تعالیٰ اگے آخری فیصلہ واسطے چھولّی کھلیاری جس را کہ حضرت شعیبؑ، حضرت نوحؑ، حضرت موسیٰؑ غی دعا غو ذکر قرآن ماں وی آیو ہے تے رحمتِ عالم ﷺ نے وی بدر غا مدان ماں مقابلہ ور آنؔ آلاں مشرکاں ور فتح غی دعا منگی تھی تے دوجے پاسے مشرکاں نے وی اسے را آخری فیصلہ غیں دعا منگیں کیو نجے انھاں غو یوہ خیال تھو جے فیصلو تے مھارا حق ماں ہی وہے غو جس را کہ مکہ غا مشرکاں نے جنگ بدر ماں جانؔ تیں پہلاں کعبہ پاک غو غلاف پکڑ غے دعا منگی تھی بہر حال جد دو پاسے تیں فیصلہ غی مانگ ہوئی تے فیصلو اس را ہووو کہ ہر اک دین غو دشمن متکبر ان منؔ نامراد ہو گیو اور سرکش خدائی عذاب نالؔ ملیا میٹ ہو گیا ور قرآن کہہ جے یوہ فیصلو بس آخری فصلو نیہنہ اجوں اِس غے اگے اصل جہنم غو عذاب تے باقی ہی ہے جت اگ ماں سڑن تے اُبلتو کچ لہو پیپالنؔ غو اسو عذاب وہے غو کہ انسان موت موت کرلاوے غو سگوں ہر اک عذاب ور یوہ ہی لگے غو جے ہُنؔ موت آئی، ور اُت موت وی نیہنہ آسیں بس ہر عذاب تیں اگے اُس تیں تگڑو عذاب وہے غو تے یوہ سلسلو کدے مُکنؔ نیہنہ لگو کہ

جیتے ہیں آ روز میں مرنے کی ☆ ’’موت آتی ہے‘‘ پر نہیں آتی

(١٧) یعنی کافر لوک اپنّاں خیال غے مطابق جہڑیں نیکیں کرتا ریہنہ، مذہبی رسم رواج پورا کر لیں یا انسانی ہمدردی غا کم کر لیں، یہ خدا نالؔ کفر کرن تے اس غا دین غی بغاوت کرن غی وجہ تیں قیامت غے تہاڑے کجھ کم نیہنہ آسیں بلکہ سبجی غا ٹھیر ہاروں ہوا ماں اُڈجیں غا فر پتو لگے غو جے جس ناں ہم سونوں سمجھتا رہیا وہ تے سبجی غو ٹھیر تھو۔

(١٨) یعنی زمین اسمان غی اک اک چیز ماں غور کر لیو، یقیناً انسان اسے نتیجہ ور پجّے غو جے یاہ ساری کائنات خاص مقصد واسطے برحق پیدا ہوئی ہے، فر انسان! جس واسطے یاہ ساری کائنات بنی ہے وہ کس را بے مقصد ہو سکے! نیہنہ یقیناً اس غی زندگی غو وی اک مقصد ہے، جس غو اُس نے اک تہاڑے لیکھو دینٹوں ہے۔ تے اللہ تعالیٰ واسطے انسان ناں دوہری واری پیدا کر غے اُس کولوں لیکھو لینٹوں کُجھ وی مشکل نیہنہ، اس غی قدرت غو تے یوہ عالم ہے کہ جے اج اس غی یاہ منشاہ وہے تاں اس ناں قدرت ہے کہ وہ ساراں انساناں ناں دنیا تیں چک لئے تے ات کائے نوی ہی مخلوق بسا دیئے فر اتنی بڑی قدرت غا مالک واسطے انسان ناں دوہری واری پیدا کر غے اس کولوں زندگی غو لیکھو لینٹوں کے مشکل ہے!۔

(١٩) لیڈراں، کھڑپینچاں، مذہبی رہنٹماں تے انھاں غے پچھے اکھ میچ غے ٹرن آلاں عام لوکاں غی بحث تے لعن طعن قرآن پاک نے کیئں جگہیں بیان کی ہے، ات بیان ہونؔ آلو یوہ جھگڑو یا تے محشر غا مدان غو ہے یا فر دوزخ ماں پجنؔ تیں بعد غو ہے جت یہ عام لوک انھاں لیڈراں ناں کیہنہ غا جے دنیا ماں تم بڑا بنٹیں ویں تھا تے ہم تھاری گل مناں تھا، تھاری تابعداری کراں تھا، اج اس قہر غی گھڑی ماں کُجھ تے کم آوٗ! جیکدے تم عذاب سروں ختم نیہنہ کرا سکتا تاں تھوڑو ہولو ہی کراوٗ، ویہہ کیہنہ غا جیکدے ہم ناں کوئے رستو اتوں نکلنؔ غو دستو تاں تمنّاں وی دستا، ات ہم سارا کٹھا ہاں ہمنّاں نہ اپنّاں بچنو کوئے رستو دسے تے نہ تھارا بچنو، دنیا ماں وی جیکدے ہم ناں ہدایت نصیب ہوتی تاں تمنّاں وی وہ رستو دستا ور ہم تے آپے گمراہ تھا فر تمنّاں کس را سِدّ ا رستہ ور لا سکاں تھا۔ ہُنؔ ہم نے اتے رہنٹوں ہے پہانویں ہم رو اس پٹاس کراں تے پہانویں چُپ چپیتا ہو غے صبر نالؔ بیس رانہہ اکا گل ہے۔ سبحان اللہ! اللہ نے قیامت غی یاہ گل دنیا ماں ہی دس غے اپنّاں بنداں ور فضل فرمایو تا نجے ویہہ اکھ میچ غے کسے غے پچھے نہ چلیں تے ہوش ماں آویں۔

الشَّيْطٰنُ لَمَّا قُضِيَ الْاَمْرُ اِنَّ اللّٰهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ

فیصلو ہو جئ غو فر شیطان کہہ غو بیشک اللہ تعالیٰ نے تھارے ناںٚ وعدو کیو تھو ، بالکل برحق

الْحَقِّ وَوَعَدْتُّكُمْ فَاَخْلَفْتُكُمْ ؕ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ

وعدو تے میں وی وعدو کیو تھو فر میں تھارا ناںٚ وعدہ خلافی کی اور میرو تھارا ور کوئے زور تے

مِّنْ سُلْطٰنٍ اِلَّاۤ اَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِيْ ۚ

نیہنہ تھو بس میں تمنّاں (گمراہی در) بلاّیو ، تے تم نے میری گل من لی

فَلَا تَلُوْمُوْنِيْ وَلُوْمُوْۤا اَنْفُسَكُمْ ؕ مَاۤ اَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَاۤ

لہذا تم مناں الزام نہ دیو بلکہ الزام تم اپنّاں آپ ناں ہی دیو (اج) نہ تے ہوں تھاری فریاد سُنٚ سکوں تے نہ

اَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ ؕ اِنِّيْ كَفَرْتُ بِمَاۤ اَشْرَكْتُمُوْنِ مِنْ قَبْلُ ؕ

تم میری فریاد سُنٚ سکیں ہوں تے آپ اس تیں ابیزار ہوں جے تم مناں اس تیں پہلاں (خداغو) شریک بنّاویں تھا

اِنَّ الظّٰلِمِيْنَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۲۲﴾ وَاُدْخِلَ الَّذِيْنَ

بلا شبہ ظالماں واسطے دُکھ دینٚ آلو عذاب ہے (۲۰) تے جہڑا لوک ایمان لیایا

اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا

ناںٚے انھاں نے چنگا عمل کیا ویہہ اساں باغاں ماں داخل کیا جیں غا جن غے ہیٹھ نہر بغتیں

الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْ ؕ تَحِيَّتُهُمْ فِيْهَا سَلٰمٌ ﴿۲۳﴾

ویں غیں ویہہ اپنّاں رب غا حکم ناںٚ سدا انھاں ماں ہی ریہنہ غا جت انھاں غی آپسی ملاقات غو لفظ ''سلام'' وہے غو (۲۱)

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ

کیوں ! تم نٚے دیکھیو نیہنہ ! جے اللہ تعالیٰ نے پاک کلمہ غی مثال کتنٚی سُہنٚی بیان فرمائی ہے جے وہ اک پاک بوٹا

طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَّفَرْعُهَا فِي السَّمَآءِ ﴿۲۴﴾ تُؤْتِيْۤ اُكُلَهَا

ہاروں ہے جس غی جڑ ڈاہڈی ہے تے اس غیں ڈالیں اسمان توڑی پجی وی ہیں ؛ وہ اپنّاں رب غا حکم

كُلَّ حِيْنٍۭ بِاِذْنِ رَبِّهَا ؕ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ

ناںٚ ہر ویلٚے اپنّاں میوا دیئے تے اللہ تعالیٰ لوکاں واسطے اس گلوں مثال

(۲۰) گل گمراہ لیڈراں غی چلے کرے تھی ، ہُنٚ گمراہ لوکاں غا بڑا مقدم ، کھڑپینچ تے لیڈر مسٹر ابلیس غو ذکر ہے قیامت غے تہاڑے جد جنت دوزخ غو فیصلو ہو جئ غو اُسو یلٚے دوزخی لوک اپنّاں اس لیڈر ناں لعن طعن کریں غا ، جے کمبختا ! تیں ہم گمراہ کر غے ات پہچا چھوڑیا ، ہُنٚ اس مصیبت تیں چھٹکارا غی کائے کاری کر ! ! اس ویلٚے ابلیس اپنّاں چیلاں اگے یاہ تقریر کرے غو جے اللہ نے اپنّاں نبیاں غے ذریعہ تھارے ناںٚ جنت دوزخ غا سچا وعدا کیا تھا جہڑا اج ساراں غے سامنٚے سچا ہو گیا ہیں ، تے میں وی تمنّاں آساں امیداں غا چُھوٹھا باغ دس دس غے لارا لایا تھا جہڑا اج باندے باندے چھوٹھا ثابت ہو گیا ہیں ، ور میں تھارے ناںٚ بس یہ چُھوٹھا وعدا ہی کیا تھا میرو تھارا اور کجھ زور تے چلے ہی نیہنہ تھو جے ہوں تمنّاں اپنٚے پچھے چلنٚ ور مجبور کرلیتو ، نہ ہی میری گل غے پچھے کائے مضبوط دلیل تھی فر وی تم نٚے اللہ تعالیٰ غو سچ چھوڑ غے میرو چُھوٹھ منیوں ! یوہ تھارو اپنٚوں قصور تھو لہذا اج تم میرا ور الزام نہ لاؤ نہ میرے اُپڑ گُڑھو بلکہ تم اپنّاں آپ ور گُڑھو اپنٚی عقل ناں لعن طعن کرو ! ہُنٚ نہ ہوں تھاری فریا سُنٚ سکوں تے نہ تم میری فریاد سُنٚ سکیں بلکہ تم خدا غا دین غا مقابلہ ماں میریں گل من من غے جہڑ و مناں خدا غی خدائی ماں شریک کریں تھا ہوں اس تیں وی ابیزار ہوں ! ہم سارا ظالم ہاں ! لہذا ہُنٚ ہر اک ظالم نے اپنّاں کیا غو مزو چکھنٚوں ہے ، ہُنٚ اک دوجا ور گل چاہڑنٚ ناںٚ کجھ نیہنہ لبھتو ! ۔

(۲۱) اپر جہنمیاں غو حالٚ بیان ہو رہیو تھو جے ویہہ دوزخ ماں اک دوجاناں لعن طعن کرتا ویں غا اُس غا مقابلہ ماں ہُنٚ یوہ جنتیاں غو ذکر ہو رہیو ہے جے جد وی ایکنٚ دوجاناں ملیں غا سلامتی غی دعا کرتا تے سلامتی غی مبارک بادی دیتا ویں غا ۔

لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ (۲۵) وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ

بیان فرماوے تانجے ویہہ نصیحت حاصل کریں (۲۲) تے گندی گل غی مثال

كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا

اک مندا بوٹا جسی ہے جہڑو زمین غے اپروں اپروں ہی پٹ دتو جئے اس ناں ذری وی

مِنْ قَرَارٍ (۲۶) يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ

مضبوطی نہ وہے (۲۳) اللہ تعالیٰ ایمان آلاں (غا دل) ناں پکی گل ناں مضبوط رکھے

فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ

دنیا غی زندگی ماں وی تے آخرت ماں وی ! تے ظالماں ناں اللہ تعالیٰ ٹپلا رکھے

وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ (۲۷) أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا

اور اللہ تعالیٰ جو چاہوے سو کرے (۲۴) کیوں ! تم نے ویہہ لوک نیہنہ تکیا ! جھاں نے اللہ تعالیٰ

نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ (۲۸)

غی نعمت غے بدلے کفر کیو تے اپنٹی قوم بربادی غا گھر ماں لے پہچائی

جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ (۲۹) وَجَعَلُوا لِلَّهِ

یعنی جہنم ماں ! جسماں ویہہ سارا جابڑیں غا، تے واہ رہن غی مچ پہیڑی جگہ ہے؛ تے انھاں لوکاں نے اللہ تعالیٰ غا

أَنْدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ

شریک بنا لیا ہیں تانجے ویہہ لوکاں ناں اللہ غا رستہ تیں گمراہ کریں (اے نبیؐ) تم فرمادیو! جے چار تہاڑا عیش کرلیو چھیکڑ تم نے

إِلَى النَّارِ (۳۰) قُلْ لِعِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا يُقِيمُوا

یقیناً دوزخ ماں ہی جانوں ہے (۲۵) (اے نبیؐ) تم میرا ایمان آلاں بنداں ناں فرمادیو، جے ویہہ نماز غی

الصَّلَاةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً

پابندی کریں تے ہم نے انھاں ناں جو کجھ دتو وو ہے اس بچوں اولے (وی) تے باندے (وی اللہ غا رستہ ماں) خرچ کریں

مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَالٌ (۳۱)

اس توں پہلاں کہ وہ تہاڑو آجئے جسماں نہ لین دین وہے غو تے نہ دوستی کم آوے غی (۲۶)

(۲۲) انسان وی بوٹا ہاروں ہیں کجھ مٹھا، رسیلا میواں غا بوٹا ہاروں تے کجھ کنڈاں آلا بیکار بوٹاں ہاروں! اسے راگل وی کجھ تے سُہنا میواں آلاں بوٹاں ہاروں مٹھیں رسیلیں تے نفعو دینٹ آلیں وی تے کجھ کنڈاں ہاروں چبنٹ آلیں تے دلاں ماں ترسول لانٹ آلیں ویں۔ ات اللہ تعالیٰ ''پاک گل یا پاک کلمہ'' غی۔ جس تیں مراد اسلام غو توحید آلو کلموں تے سچو عقیدو ہے۔ مثال اک اسا بوٹا ناں دیئے جہڑو وچ سُہنو ستھرو وہے، اس غیں جڑ زمین ماں جفت ہوئی وی ویں تے اس غیں ڈالیں اُچیں اُچیں اسمان ناں گل کرتی ویں، جہڑو اللہ غا فضل ناں ہر موسم ماں ہر ویلے میوا دیئے۔ بس اسلام غو کلمہ طیب آلو عقیدو وی اک اسی ہی سچی خوشبو آلی گل ہے جس غیں جڑ موموناں غاں دلاں ماں جفت ہوئی وی ہیں جہڑیں مصیبتاں پریشانیاں غا چھکھڑ چھولاں ماں وی اس بوٹا ناں ہلنٹ نیہنہ دیتیں، تے اِس بوٹا غی خوشبو مومن غا کردار، تے سچا اخلاق تیں ہر ویلے آتی رہ فر عقیدا غا اس بوٹا ناں نیک عملاں غیں ڈالیں لگیں جہڑا قبول ہون واسطے اسماناں ماں پجیں اور مومن ناں اس غو یوہ توحید آلو عقیدو تے یوہ پاک کلموں ہر ویلے نفعو دیتو رہ، دنیا غی زندگی ماں وی اور آخرت ماں محشر غا مدان ماں وی، ات توڑی کہ اوڑک یوہ کلموں اس ناں جنت ماں لے پہچاوے۔ اللہ نے یاہ سُہنی مثال اس گلوں بیان فرمائی تانجے سمجھ آلا کجھ سوچیں سمجھیں۔

(۲۳) اسلام غا کلمہ یعنی توحید آلاں عقیداں غی مثال غا مقابلہ ماں کفر شرک غاں بوداں عقیداں آلی ناپاک گل غی مثال اک گندا بوٹا ناں دِتی جا رہئی ہے، جس غا گند تے بد بو تیں لوک دور نسیں جس غیں جڑ وی بالکل اپلاتی اپلاتی ویں کہ ذری ہوا ناں وہ بوٹو باہر آجے تے جد جڑاں غو یوہ حال ہے فر اس غی ڈالیاں غی کے گل!! بس کفر شرک غاں ساراں ہی بوداں عقیداں غو یوہ ہی حال ہے نہ اُنھاں غی کائے پکی نیں ہے، نہ ہی انھاں ناں عملاں غیں ڈالیں لگیں تے نہ دنیا ماں انھاں عقیداں ناں کامیابی لبھے تے نہ آخرت ماں انھان غو کجھ فائدو نصیب وہے بلکہ اسا عقیدا چھیکڑ مشرکاں تے کافراں ناں بد بو آلی جگہ جہنم ماں لے پہچانویں جتوں کدے نکلنو نصیب نیہنہ ہوتو۔

(۲۴) یعنی اسلام غا پاک کلمہ تے توحید آلاں سُچا عقیداں غی برکت ناں۔ جس غو ذکر مسیں پشلی آیت ماں گذر یو ہے۔ اللہ تعالیٰ ایمان آلاں ناں دنیا ماں وی ثابت قدم تے مضبوط رکھے پہانویں کتنی ہی اوکھت تے مصیبت آجیں اُنھاں غا خیال ماں کدے درمک نیہنہ لغتی، قبر ماں جد منکر نکیر سوال کریں اُت یو ہی سچو کلمو انھاں ناں مضبوط رکھے تے محشر غا مدان ماں جد بے سرت کر دینٹ آلا حالات آجیں اُس اوکھی گھڑی ماں وی اس پاک کلمہ غی برکت ناں ویہہ ثابت قدم ریہنہ جد کہ مشرکاں ناں خدا اُنھاں غا ناپاک عقیداں غی وجہ تیں نہ دنیا ماں کامیابی غو رستو دسے تے نہ آخرت ماں! تے وہ اپنٹی حکمت غے مطابق جو چاہوے سو کرے۔

(۲۵) ہُنٹ کفر ماں! بڑاں بڑاں مقدماں تے کھڑپینچاں غی گل چل پئی ہے تے جسویلے قرآن نازل ہورہیو تھو اس ویلے خاصکر غے اشارو مکہ غاں بڑاں بڑاں مشرکاں در تھو، کیونجے ویہہ ہی سارا عرب غا مقدم بنٹیا وا تھا۔ خیر! انھاں ساراں گمراہ لیڈراں غا بارہ ماں فرمایو جا رہیو ہے جے غور کرو! اللہ تعالیٰ نے انھاں ناں کسرا دنیا غیں ساریں نعمت عطا فرمائیں تھیں دنیا غی سرداری وی دتی تھی ور انھاں لوکاں نے اس غو شکر کرن غے بجائے ناشکری تے کفر کیو۔ سگوں اپنٹی رہنمائی ماں ساری قوم ناں گمراہ کرغے بربادی آلا گھر جہنم ماں لے آیا، یہ اللہ تعالیٰ غو شکر کے کرتا اس غی دتی وی نعمتاں ماں دوجاں ناں اللہ تعالیٰ غو شریک منن لگ گیا، مخلوق غی اپناں مالک تے خالق ناں سنجھیالی کڈنٹ لگ گیا۔ اساں لیڈراں واسطے سگوں انھاں غے ناں اُنھاں غی قوم واسطے وی اعلان ہورہیو ہے، جے تم چار تہاڑا اس فانی دنیا غی عیش لُٹ لیو چھیکڑ تہارو ٹھکانوں تے جہنم ہی ہے کیونجے یاہ دنیا تے عمل غی جگہ ہے جزا سزا غا فیصلہ غی جگہ تے آخرت ہی ہے، اُت تہارو فیصلو ضرور ہوجئے غو۔

(۲۶) نافرماناں غا مقابلہ ماں اللہ تعالیٰ اپناں فرمانبردار بنداں ناں اپنٹی شکر گذاری غا، تے عبادت غا ویہہ کم دس رہیو ہے جہڑا اُنھاں ناں جنت لیجانٹ آلا ہیں۔

اَللّٰهُ الَّذِیْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ مِنَ

اللہ وہ ہے جس نے اسماناں ناں تے زمین ناں پیدا کیو ہے تے اس نے

السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجَ بِهٖ مِنَ الثَّمَرٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۚ

اسماناں تیں بدھل برھایو فر اس ناݪ تھارا کھاݨ واسطے میوا پیدا کر دتا

وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِیَ فِی الْبَحْرِ بِاَمْرِهٖ ۚ وَسَخَّرَ

تے اس نے کشتیاں ناں تھارا قبضہ ماں کر دتو تا نجے ویہہ خدا غا حکم ناݪ سمندراں ماں چلیں تے اس نے نہراں

لَكُمُ الْاَنْهٰرَ ﴿٣٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَآئِبَیْنِ ۚ

ناں تھاری پنج ماں کر دتو؛ تے اس نے دیہنہ تے چن ناں تھارے واسطے کم ماں لا چھوڑیو ہے کہ ویہہ برابر چلتا ہی ریہنہ،

وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّیْلَ وَالنَّهَارَ ﴿٣٣﴾ وَاٰتٰىكُمْ مِّنْ كُلِّ مَا

تے رات اور تہاڑی ناں وی تھارا واسطے کم ماں لا چھوڑیو ہے؛ تے اس نے تمناں ہر اس چیز بچوں دتو

سَاَلْتُمُوْهُ ؕ وَاِنْ تَعُدُّوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوْهَا ؕ

جہڑی تم نے منگی، تے جیکدے تم اللہ تعالیٰ غی نعمتاں ناں شمار کرن لگیں تاں تم شمار نیہنہ کر سکتا

اِنَّ الْاِنْسَانَ لَظَلُوْمٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِیْمُ

ع ۵ ۱۷

انسان واقعہ ہی بڑو نا انصاف تے بڑو ہی ناشکرو ہے (۲۷) تے (یاد کرو) جسو یلے ابراہیمؑ نے دعا منگی تھی

رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا وَّاجْنُبْنِیْ وَبَنِیَّ

ربا! توں اس شہر (مکہ) ناں امن آݪو شہر بنا دے! تے مناں اور میری اولاد ناں اس گل تیں بچا رکھئے

اَنْ نَّعْبُدَ الْاَصْنَامَ ﴿٣٥﴾ رَبِّ اِنَّهُنَّ اَضْلَلْنَ كَثِیْرًا

جے ہم بتاں غی عبادت کرن لگ جاں (۲۸) اے میرا رب! انھاں بتاں نے مچ سارا لوک

مِّنَ النَّاسِ ۚ فَمَنْ تَبِعَنِیْ فَاِنَّهٗ مِنِّیْ ۚ وَمَنْ عَصَانِیْ

گمراہ کر چھوڑیا ہیں، لہذا جہڑو میرا رستہ ور چلے غو وہ تے میرو ہی ہے تے جہڑو میرو کہݨوں نہ منیں

فَاِنَّكَ غَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ ﴿٣٦﴾ رَبَّنَاۤ اِنِّیْۤ اَسْكَنْتُ مِنْ

فر توں تے یقیناً بڑو بخشنہارو مچ مہربان ہے (۲۹) اے مھاریا ربا! میں اپݨی اولاد ناں اک اسمادان ماں

(۲۷) یعنی زمین تین لے غے اسمان توڑی ہر اک چیز انسان غا فائدہ واسطے پیدا ہوئی ہیں، انسان ناں دنیا غی زندگی ماں جتنی چیزاں غی لوڑ پے سکے تھی یا وہ منگ سکے تھو ویہہ ساریں نعمت اللہ نے اُس ناں عطا فرما دتیں ہیں کہ جیکدے وہ اللہ غی ان نعمتاں ناں شمار کرن لگے تاں کدے شمار نیہنہ کر سکتو، ور انسان ناں تکو یوہ کتنوں ناشکرو تے کتنو بے انصاف ہے کہ یوہ اپݨاں مالک غو شکر کے ادا کرتو یوہ انھاں چیزاں ناں ہی حاجت روا، مشکل کشاء بلکہ معبود منن لگ گیو جہڑیں اسے غے ماتحت ہیں تے اسے غا فائدہ واسطے پیدا ہوئی ہیں اور اسے غا کم ماں لگیں ویں ہیں۔

(۲۸) مکہ غا مشرک اک پاسے تے سر تیں پیر توڑی شرک ماں ڈبا وا تھا ور دوجے پاسے ویہہ اپݨاں آپ ناں سیدنا حضرتِ ابراہیمؑ تے اسماعیلؑ غی اولاد کہݨ ور بڑو بڑیار کریں تھا، اُنھاں ناں حضرتِ ابراہیمؑ غی یاہ دعا یاد کروائی جارہئی ہے جے کجھ تے سوچو! اس شہر غی تے نیں ہی توحید ور یعنی اللہ ناں اک منن ور رکھی گئی تھی فر تم جن بزرگاں غی لہڑی ماں ہوݨ ور مان کریں دیکھو! ویہہ شرکی عقیداں تیں کتناں دور ہیں تے کسرا اللہ کولوں اپݨاں واسطے وی تے اپݨی اولاد واسطے وی بتاں تیں کنی رہݨ غی توفیق منگیں!

فائدو: - اکثر مفسراں غو خیال ہے جے سورت بقرہ آݪی دعا تے حضرت ابراہیمؑ نے کعبہ پاک غیں کند چاہڑتاں کی تھی ور یاہ دعا حضرت ابراہیمؑ نے اپنی آخری عمر ماں اُس ویلے کی تھی جد ویہہ کعبہ پاک غا مکمل ہوݨ تیں بعد تشریف لیایا تھا۔ واللہ اعلم۔

(۲۹) یعنی یہ بت تے مچ زیادہ لوکاں غی گمراہی غو باعث بݨیاں ہیں ہُݨ اگے جہڑو میرا توحید آݪا دین ور چلے غو وہ تے میرو ہے ہی ہے تے اُس واسطے تے تیری بخشش غو وعدو وی ضرور ہے باقی جہڑا میرا توحید آݪا عقیدا ور نہ چلیں اُنھاں غو معاملو تیرے حوالے ہے اور توں تے ہے ہی غفور رحیم توں انھاں ناں توبہ غی توفیق دے غے بخشش غو مستحق وی بݨا سکے۔ تے اسے راوی بخش سکے سب کُجھ تیرا ہتھ ماں ہے۔

ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ ۙ

جت کائے چیز پیدا نیہنہ ہو تی تیرا معزز گھر کوٹے آنٔ بسایو ہے

رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِّنَ النَّاسِ

اے مھارا رب ! تانجے ویہہ نماز قائم کریں لہذا توں لوکاں غاں دلاں ناں

تَهْوِيٓ إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُم مِّنَ الثَّمَرٰتِ لَعَلَّهُمْ

انھاں در موڑ دے تے انھاں ناں میواں غو رزق عطا فرما تانجے

يَشْكُرُونَ ﴿۳۷﴾ رَبَّنَآ إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ ؕ

یہ شکر کریں (۳۰) اے مھاریا ربا ! توں تے خوب جانٔے جو کجھ ہم چھپانواں تے جو کجھ ظاہر کراں

وَمَا يَخْفٰى عَلَى اللّٰهِ مِن شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي

تے اللہ تعالیٰ تیں کائے چیز اولے نیہنہ نہ زمین ماں تے نہ

السَّمَآءِ ﴿۳۸﴾ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى

اسمان ماں (۳۱) ساریں صفت اللہ تعالیٰ غیں ہیں جس نے مناں بڈھیواں ماں

الْكِبَرِ إِسْمٰعِيلَ وَإِسْحٰقَ ؕ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ

اسمٰعیلؑ تے اسحاقؑ (دو بچا) عطا فرمایا بیشک میرو رب بہت دعا

الدُّعَآءِ ﴿۳۹﴾ رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلٰوةِ وَمِن

سنن آلٔو ہے (۳۲) ربا ! توں مناں نماز قائم کرن آلٔو بنا دے ! تے میری

ذُرِّيَّتِي ۖ رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَآءِ ﴿۴۰﴾ رَبَّنَا اغْفِرْ لِي

اولاد بچوں وی ! اے مھاریا ربا ! توں میری دعا قبول فرما لے (۳۳) اے مھارا رب ! توں میری

وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ﴿۴۱﴾

تے میرا ماں باپ غی اور ساراں ایمان آلٔاں غی اس تہاڑے بخشش کر دہئے ، جد لیکھو وہے غو (۳۴)

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظّٰلِمُونَ ۚ

تے یہ ظالم جو کجھ کر رہیا ہیں تم اللہ تعالیٰ ناں اس تیں بے خبر بالکل نہ مجھیو !

(۳۰) یاہ اللہ تعالیٰ غی حکمت تے اس غی قدرت تھی جے جس جگہ کعبو پاک بنٔ رہیو تھو واہ جگہ نیل روئیں آلٔی کائے خوبصورت جگہ نیہنہ تھی بلکہ رکڑ تے سُکا واپہاڑاں آلٔی جگہ تھی تانجے لوک ات نیش اللہ غی محبت وراس غا گھر غی زیارت واسطے مخلص بنٔ غے آویں نانٔے اس شہر غی ساری خوبصورتی صرف اللہ غا گھر غی وجہ تیں وہے سُہناں بوٹاں تے نیلاں تلاں غی وجہ تیں نہ وہے فرات دنیا غی خوبصورتی آلٔی کائے چیز نہ ہونٔ غے باوجود اللہ اپنٔی قدرت نالٔ ساری دنیا غا ایمان آلٔاں غا دل ماں اس جگہ غی اسی محبت گھل چھوڑے کہ ساری دنیا غا ایمان آلٔا اِت چھکیا واچلٔیا آویں ۔ حضرت ابراہیمؑ اس شہر غا بسانٔ غو مقصد بس اللہ غی عبادت کرنی خاص کر غے نماز قائم کرنی بیان فرما رہیا ہیں یعنی اس شہر غی نیں ہی اللہ غی یاد ور ہے فرات غاں بسن آلٔاں واسطے دعا منگیں تے دعا ماں روٹی پانٔی غی گل نیہنہ کرتا کیونجے ویہہ تے اللہ نے دینٔا ہی تھا بلکہ پیغمبری چج نالٔ اس بنجر تے رکڑ زمین ماں سیئرا سیئرا میواں واسطے دعا منگیں سبحان اللہ ! یہ دعا کتنی قبول ہوئیں اس غو انداز و مکہ پاک جانٔ آلٔا ہی کر سکیں کہ جت اک پاسے دنیا غا کوناں کوناں تیں ایمان آلٔا لکھاں غی تعداد ماں چھکیا واچلٔیا آویں تے دوجے پاسے ات کدے سیراں میواں غو گھاٹو نیہنہ ہوتو بلکہ دنیا غو کوئے میوو اسو نیہنہ جھڑو مکہ پاک ماں سجر وسجرو نہ لبھتو وہے ۔

(۳۱) یعنی ربا ! توں میری دعا غو مقصد تے خوب جانٔے بلکہ اپنٔی دعا ماں جھڑیں گل ہونٹھاں توڑی لے آواں تے جھڑا جزبہ دلاں ماں چھپا رکھاں تیرے سامنٔے یہ سارا برابر ہیں کیونجے زمین اسمان ماں کائے چیز تے کائے گل تیرے تیں چھپی نیہنہ رہ سکتی لہذا ہم جھڑیں دعا منگاں توں ویہہ وی قبول فرماتے جھڑیں اندر اندر ہی دلاں ماں چھلیں مارتی ریہنہ ویہہ وی قبول فرما ۔

(۳۲) یعنی جس را تیں پہلاں تیں مُج احسان فرمایا ہیں یاہ دعا قبول فرما غے ہور احسان فرما ! بڈھیماں ماں جس ویلٔے کہ آدمی ناں اولاد غی آس امید نیہنہ ہوتی اُس ویلٔے غی اولاد خدا غو خاص کرم تے اس غو کرشموں وہے یہودی روایتاں غے مطابق جسو یلٔے بڑا صاجزادہ حضرت اسماعیلؑ مائی ہاجرہ غا شکم تیں پیدا ہویا اُس ویلٔے حضرت غی عمر ۸۴ سال تھی تے دوجا صاجزادہ حضرتِ اسحاقؑ جس ویلٔے مائی سارہ غا شکم تیں پیدا ہو یا اس ویلٔے حضرت ابراہیمؑ غی عمر پورا سو (۱۰۰) سال ہوگئی تھی ۔

(۳۳) حضرت ابراہیمؑ ناں سورت بقرہ آلٔی دعا تیں پتو لگو تھو جے میری ساری لہڑی اللہ غی فرمانبردار نیہنہ ہوسے ، اسے گلوں ات یاہ دعا فرمائی جے گھٹوں گھٹ کجھ لوک میری لہڑی ماں اسا ہوتاں ریہنہ جھڑا تیری عبادت کرنٔ آلٔا ویں ۔ تے عبادت ماں چھڑو نماز غو ذکر کیو جس تیں اسلام ماں نماز غی اہمیت غو پتو لگے ۔

(۳۴) باپ غی بخشش واسطے یاہ دعا پہلاں غی ہے فر جسو یلٔے ابرہیمؑ ناں پتو لگو جے وہ کفر ہی غی حالت ور مر گیو تے اللہ تعالیٰ نے اُنھاں ناں یاہ گل وی دس چھوڑی جے کافر غی کدے بخشش نیہنہ ہوسیں فر انھاں نے اپنٔاں باپ واسطے دعا نیہنہ فرمائی بلکہ اس نالٔ ابیزاری غو اعلان کر دتو جس را سورت توبہ آیت ۱۱۴/ماں تے سورت ممتحنہ ماں ہے ۔

اِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيْهِ الْاَبْصَارُ ﴿۴۲﴾
انھاں ناں تے وہ بس اس تہاڑا واسطے ٹہلّ دے رہیو ہے جس تہاڑے آنا ٹڈیا ہی رہ جیں غا
مُهْطِعِيْنَ مُقْنِعِيْ رُءُوْسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ اِلَيْهِمْ
ویہہ اپݨاں سر اُفراں چک غے دووسٹ دوڑ رہیا ویں غا انھاں غیں نظر مڑ غے انھاں ور نیہنہ
طَرْفُهُمْ وَاَفْـِٕدَتُهُمْ هَوَآءٌ ﴿۴۳﴾ وَاَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ
آنّ لگیں تے انھاں غا دل ٹاٹریا وا ویں غا (۳۵) تے (اے پیغمبرؐ) تم لوکاں ناں اس تہاڑا تیں ڈراؤ جس تہاڑے انھاں ور
يَاْتِيْهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا رَبَّنَآ اَخِّرْنَآ
عذاب آجئ غو فر ظالم لوک کیہنہ غا : اے مھارا رب ! توں ہم ناں تھوڑی جئ
اِلٰٓى اَجَلٍ قَرِيْبٍ نُّجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ
مدت واسطے (ہور) مہلت دے چھوڑ، ہم تیرو کہݨوں من لیاں غا تے ہم تیراں رسولاں غی پیروی کراں غا
اَوَلَمْ تَكُوْنُوْٓا اَقْسَمْتُمْ مِّنْ قَبْلُ مَا لَكُمْ مِّنْ زَوَالٍ ﴿۴۴﴾
کیوں ! تم نے اس توں پہلاں قسم نیہنہ کیں تھیں جے تم نے (دنیا تیں) کدے جاݨوں ہی نیہنہ ؛
وَّسَكَنْتُمْ فِيْ مَسٰكِنِ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ
حالانکہ تم انھاں لوکاں غی بستی ماں بسیا تھا جھاں نے اپݨے اپر ظلم کیو تھو ،
وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ
تے تمناں یوہ وی پتو لگ گیو تھو جے ہم نے انھاں ناں کےکیو تھو تے ہم نے تمناں (سمجھاݨ واسطے) مثال وی
الْاَمْثَالَ ﴿۴۵﴾ وَقَدْ مَكَرُوْا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللّٰهِ
بیان کیں تھیں (۳۶) تے یقیناً انھاں نے بڑیں بڑیں چال چلیں، اور انھاں غیں (ساریں) چال اللہ تعالیٰ
مَكْرُهُمْ ؕ وَاِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُوْلَ مِنْهُ
غے سامݨے تھیں تے واقعہ ہی انھاں غیں چال تھیں وی اسیں کہ انھاں ناں پہاڑ وی اپݨی جگہ تیں
الْجِبَالُ ﴿۴۶﴾ فَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ مُخْلِفَ وَعْدِهٖ
ہل جا تا (۳۷) تے تم اللہ ناں اپݨاں رسولاں ناں وعدہ خلافی کرن آلو

تے انھاں غیں چال اسیں نیہنہ تھیں

---

(۳۵) یعنی اللہ غا نافرماناں ناں عیش لُٹݨاں تک غے کوئ یوہ خیال نہ کرے جے اللہ تعالیٰ انھاں تیں راضی ہے یا انھاں غا کرتوت اس غی نظراں تیں اولے ہیں، نیہنہ نیہنہ وہ تے انھاں ناں اپݨی خاص حکمت ناں بس کجھ دناں واسطے ٹہلّ دے رہیو ہے کیونجے لیکھا غی جگہ یا جزا سزا غی جگہ تے آخرت ہے دنیا نیہنہ ہے اور آخرت ماں تے انھاں غی بے سرتی غو یوہ حال وہے غو کہ یہ محشر غا مدان در سر چک غے دووسٹ دوڑتاں ویں غا، اکھ تاڑے لگیں وی ویں غیں نظر اک واری جس پاسے ہو جئ غی اُتوں ہٹ نیہنہ سکسے، پریشانی تے مصیبت ناں دل گھبرا گھبرا غے ہوا ہووا ویں غا بلکہ ٹاٹریا وا ویں غا۔ ان بچوں ہر بندو سوچتو وہے غو جے خدا جاݨے ہُݨ کے وہے غو!۔

(۳٦) یعنی قیامت غا اُس تہاڑا تیں ڈراؤ جد خُدا غو عذاب سِر ور آݨ کھلو وہے غو، چھپیا وا سارا راز باندے آجیں غا، تے یہ حالات تکتاں ہی مشرکاں غی ساری آکڑ مٹھی ہو جئ غی، ویہہ کرلا کرلا غے اللہ تعالیٰ اگے دعا کریں غا جے ربا! ہُݨ ہمناں یقین آ گیو ہے ہُݨ اک واری ہم ناں دنیا ماں جاݨ دے ہم تیرا دین ور مکمل عمل کراں غا تے تیراں رسولاں غی تابعداری کراں غا فر اللہ تعالیٰ غی طرفوں جواب ملّے غو جے پہلاں تے تم بڑا یقین ناں قسم کر کر غے کیہنہ تھا جے مھاری یاہ ٹھاٹھ باٹھ تے کدے ختم ہوسے ہی نیہنہ نہ ہم کدے مر غے اپݨاں مالک غی بارگاہ ماں جاں غا۔ ور اج تمناں بڑو تاولو یقین آ گیو!! فر اللہ انھاں ناں یاد کراوے غو جے تم تے اُنھاں لوکاں غیاں بستیاں یا بستیاں غے کولے کاٹے وی بسیا تھا جھاں نے کفر شرک کر غے اپݨے اپر ظلم کیو تھو تے تمناں پتو تھو کہ اُنھاں نافرمان لوکاں غو فر دنیا ماں ہی کے حشر ہوو تھو۔ جس را عرب غے کولے ہی قوم عاد تے قومِ ثمود غا کھولا اپݨی برتی آپے ہی سُنا رہیا تھا۔ بلکہ اللہ تعالیٰ نے وی یہ قصا تفصیل ناں بیان کر کر غے تے دو جیں مثال دے دے غے تم پچ سمجھایا تھا؛ ور تم کسے را نیہنہ سمجھیا نہ تم نے کسے گل تیں عبرت حاصل کی نہ سبق لیو، فر اج کھڑا منہ ناں کیہنہ ہُݨ ہم دنیا ماں جا غے تیری فرمانبرداری کراں غا۔

(۳۷) مکہ غا مشرکاں ناں سݨایو جا رہیو ہے جے پہلاں باطل پرستاں نے وی حق ناں دباݨ واسطے بڑیں بڑیں چال بݨائیں تھیں، اسیں چال کہ اُنھاں ناں پہاڑ وی اپݨی جگہ تیں ہل جیں تھا فر کے ہو گیو! اُنھاں نے اپݨی چال چالاکیاں ناں کے کر لیو جے ہُݨ تم وہ کر لیں غا۔ انھاں غا سارا داء اللہ تعالیٰ غے سامنے تھا جہڑ وا اُنھاں غا ہر ایکݨ داء ناں اُنھاں ور ہی پرت مارے تھو تے ویہہ اپݨاں بݨیا وا جھلّ ماں آپے پھستا جیں تھا بس اُنھاں ہاروں ہی تھاریں وی ساریں چال مٹی ماں رلّ جیں غیں تے اللہ غو دین ضرور غالب آوے غو۔ فائدو:- وَاِنْ كَانَ - غا دو ترجمہ ہو سکیں (۱) ’’تے واقعہ ہی انھاں غیں چال ......‘‘ (۲) تے انھاں غیں چال اسیں نیہنہ تھیں ......‘‘ یہ دوئے ترجمہ پہلاں تیں ہی مشہور ہیں حضرت ابنِ عباسؓ تیں وی دوئے روایت ہیں (ابن کثیر وغیرہ) حضرت شاہ ولی اللہؒ تے انھاں غاں صاحبزاداں نے دوجو ترجموں لیو ہے صاحبِ جلالین نے وی اسے غے مطابق تفسیر کی ہے دوجاں اکثر مفسراں نے پہلی تفسیر غے مطابق ترجموں کیو ہے ہم نے دوئے ترجمہ لکھدتا ہیں۔

(۳۸) یعنی یاہ گل ثابت ہوگئی جے اللہ تعالیٰ پہلاں نافرماناں ناں وی کجھ تہاڑ اٹہلؔ دئے فر اُنھاں غا سارا داء مٹی ماں رلاؔ چھوڑے لہذا اج وی نافرماناں ناں یاہ کُجھ تہاڑا غی ٹہلؔ دتی جا رہئی ہے اس غو یوہ مطلب بالکل نیہنہ کہ اللہ اپنٹاں نبیاں نالؔ دنیا تے آخرت ماں کامیابی غا کیا واوعدا پورا کرسے ہی نیہنہ ، نیہنہ وہ اپنٹاں وعدا ضرور پورا کرے غو تے حق ضرور غالب آوے غو۔

(۳۹) قیامت آلاؔ تہاڑا غو نقشو پیش کیو جارہیو ہے جے اُس تہاڑے یوہ سارو نظام بدل جےئ غو نہ یاہ زمین وہے غی نہ یہ اسمان ویں غا بلکہ اِت اک نوی ہی زمین تے نواں ہی اسمان ویں غا، اللہ تعالیٰ غی عدالت لگی وی وہے غی، جت سارا لوک اپنٹاں اپنٹاں لیکھا واسطے حاضر ویں غا، اُس تہاڑے مجرم لوک سنگلاں ماں جکڑیا واویں غا بلکہ اک قسم غا گناہ کرن آلاؔ سارا مجرم اک ہی سنگل ماں بنٹیا واویں غا، انھاں ورجگن یا لُک غی طرح غا کسے چیز غا کپڑا ویں غا جہڑا اوجو نالؔ چمڑیا واویں غا تے انھاں ناں اگ فٹو فٹ لگ جےئ غی، جس نالؔ دوزخیاں غا منہ وی ٹہکیا واویں غا یوہ سب کجھ اس گلوں وہے غو تا نجے ہراک اپنٹی کھٹی غو مزو چکھ لے تے ساراں ناں پتو لگ جےئ ، جے اللہ تعالیٰ جس ویلے حساب لینٹؔ ور آجےئ فر اس ناں حساب لیتاں چر نیہنہ لگتو۔

(۴۰) یعنی یوہ قرآن ساری دنیا واسطے اللہ تعالیٰ غو اک سنیو تے اُس غو اک پیغام ہے جس غا ترے بڑا مقصد ہیں (الف) تا نجے لوکاں ناں قیامت تیں، اور اُس غا حساب کتاب تیں تے انھاں غا انجام تیں اگاہ کر دتو جےئ (ب) تے ساراں لوکاں ناں چنگی طرح دس دتو جےئ جے خُدا اک ایکلو ہے کوئے اُس غو شریک نیہنہ (ج) تے عقل آلاؔ اُس غے ذریعہ نصیحت حاصل کریں۔

۲۷/اکتوبر ۲۰۰۰ء مطابق ۲۸/رجب ۱۴۲۱ھ زندان مرکزی جموں۔

(۱) آیت/۸۰ ماں حجر غاں رہنٹؔ آلاں غو یعنی قومِ ثمود غو ذکر ہے اسے مناسبت نالؔ سورت پاک غو ناں ''حجر'' ہے یعنی واہ سورت پاک جسماں حجر غاں لوکاں غو ذکر آیو ہے ، یاہ سور پاک وی مکی ہے تے مضمون تیں اندازو لایو جاسکے جے یاہ سورت پاک سورتِ ابراہیمؑ غے نالؔ نالؔ نازل ہوئی ہے ۔ اس سورت پاک ماں خاصطور نالؔ مشرکاں غا اس شبہ غو تے انھاں غاں ان اعتراضاں غو جواب دتو گیو ہے جہڑو ویہہ رحمتِ عالم ﷺ غی رسالت ور تے اللہ غی وحی ور کریں تھا ، نالؔ ہی اللہ تعالیٰ غی توحید وی مچ پیار نالؔ سمجھائی گئی ہے تے لوکاں ناں مچ مہر محبت اور شفقت نالؔ نصیحت کرکرغے آخرت غا لیکھا غی تیاری در متوجہ فرمایو ہے سورتِ پاک غا تیجا رکوع ماں حضرت آدمؑ غو تے شیطان غو قصو اور شیطان غی شیطانی تُہتھ تفصیل نالؔ بیان کرغے یوہ احساس دوایو جارہیو ہے جے ساریں برایئں شیطانی وسوسہ نالؔ ہی دنیا ماں چل پئی ہیں ۔ وہ ہی لوکاں غاں دلاں ماں اللہ غی توحید تے نبیاں غی رسالت غے خلاف یہ وسوسہ گہلّے ۔ چوتھا رکوع غا شروع ماں انھاں خوش نصیباں غو سُہنٹوؔں انجام بیان ہو یو ہے جنھاں نے گمراہی تیں بچ غے اللہ غا دین غے مطابق زندگی گذاری تھی فر اتوں آخری رکوع غا ادھ توڑی کجھ نبیاں غا قصا بیان ہو یا ہیں جنھاں تیں پتو لگے جے اللہ غا نیک بنداں ور کس را اس غی رحمت وہے تے نافرماناں ور کسرا عذاب غا سوہٹا برھیں، سورت غا آخر ماں رحمتِ عالم ﷺ واسطے تے ایمان آلاں واسطے تسلیں غیں گل ہیں تے یوہ حکم وی ہے جے تم کسے غی پرواہ نہ کرغے رڑے مدان اللہ غا دین غی دعوت دیتا رُہو۔

(۲) سورت پاک غا مُنڈ ماں ہی اس غو تعارف کرایو جارہیو ہے جے یاہ اک اسی کامل مکمل تے عظمت آلی کتاب غیں آیت ہیں جہڑی اتنی عالیشان کتاب ہے جے دنیا ماں یاہی اک کتاب ۔ کتاب گُو انؔ غی حقدار ہے، تے یاہ کتاب عظمت آلو واضحہ قرآن ہے جہڑو ہر اعتبار نالؔ واضحہ تے صاف صاف ہے، جس غا حکم جس غیں نصیحت ، تے جس غا بیان کیا واقصا سب کجھ ہی صاف صاف تے واضحہ ہے۔

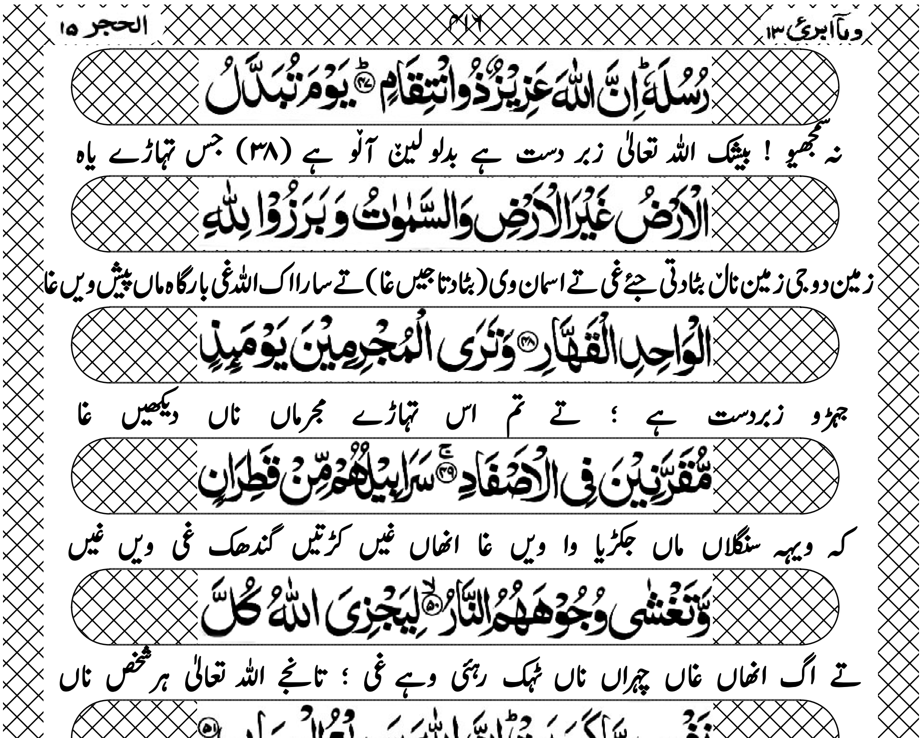

رُسُلَهٗ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ ذُو انْتِقَامٍ ۝۴۷ يَوْمَ تُبَدَّلُ

نہ سمجھیو ! بیشک اللہ تعالیٰ زبر دست ہے بدلو لینٹؔ آلو ہے (۳۸) جس تہاڑے یاہ

الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوٰتُ وَبَرَزُوْا لِلّٰهِ

زمین دوجی زمین نالؔ بٹا دتی جےئ غی تے اسمان وی (بٹا دتا جیں غا) تے سارا اک اللہ غی بارگاہ ماں پیش ویں غا

الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ۝۴۸ وَتَرَى الْمُجْرِمِيْنَ يَوْمَىِٕذٍ

جہڑو زبردست ہے ؛ تے تم اس تہاڑے مجرماں ناں دیکھیں غا

مُّقَرَّنِيْنَ فِي الْاَصْفَادِ ۝۴۹ سَرَابِيْلُهُمْ مِّنْ قَطِرَانٍ

کہ ویہہ سنگلاں ماں جکڑیا وا ویں غا انھاں غیں کڑتیں گندھک غی ویں غیں

وَّتَغْشٰى وُجُوْهَهُمُ النَّارُ ۝۵۰ لِيَجْزِيَ اللّٰهُ كُلَّ

تے اگ انھاں غاں چہراں ناں ٹہک رہئی وہے غی ؛ تا نجے اللہ تعالیٰ ہر شخص ناں

نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ۝۵۱

اس غا کیا غی سزا دیئے ، بیشک اللہ تعالیٰ مچ تاوُلو حساب لینٹؔ آلو ہے (۳۹)

هٰذَا بَلٰغٌ لِّلنَّاسِ وَلِيُنْذَرُوْا بِهٖ وَلِيَعْلَمُوْٓا اَنَّمَا

یوہ (قرآن) لوکاں واسطے اک سنٹیو ہے تا نجے اس غے ذریعہ ویہہ اگاہ کردتا جیں تے تا نجے ویہہ جانٹؔ لیں کہ بس

هُوَ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ وَّلِيَذَّكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ ۝۵۲ ع ۷ ۱۱ ۱۹

وہ ہی اک خدا ہے ، تے تا نجے عقل آلاؔ لوک نصیحت حاصل کریں (۴۰)

سُوْرَةُ الْحِجْرِ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ تِسْعٌ وَّتِسْعُوْنَ اٰيَةً وَّسِتُّ رُكُوْعَاتٍ

سورت حجر مکہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں نڑینویں آیت اور چھ رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں نالؔ جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے

الۗرٰ ۣ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ وَقُرْاٰنٍ مُّبِيْنٍ ۝۱

(۱) یہ اک (کامل) کتاب تے واضح قرآن غیں آیت ہیں (۲)